

Универзитет „Св.Кирил и Методиј“–Скопје

Филозофски факултет - Скопје

Институт за педагогија

Последипломски студии по менаџмент во образованието

**Квалитетен воспитно-образовен систем од
аспект на образовната понуда и побарувачка**

Магистерски труд

Ментор:

Проф.д-р Трајан Гоцевски

Кандидат:

Божана Поп-Николова 2440

Скопје, декември 2012

СОДРЖИНА

Вовед.....	5
------------	---

ПРВ ДЕЛ

ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ

1. Пристап кон проблемот на истражување.....	9
2. Улогата на образованието како потсистем во рамките на целокупниот општествено економски систем.....	13
2.1. Образованието како потрошувач.....	18
2.2. Образованието како инвестиција.....	19
3. Постулати за изградба на квалитетен воспитно-образовен систем.....	21
3.1. Образование за сите/обезбедување на образовна рамноправност...21	
3.2. Унапредување на интелектуалениот раст и учењето.....	28
3.3. Зголемувањето на можностите за социјална инклузија, партиципација кохерзија.....	28
3.4. Зголемување на образовната, културната и економската конкурентивност на државата.....	28
3.5. Засилување и унапредување на меѓународната соработка.....	29
3.6. Зајакнување на капацитетите на Министерството за образование и наука.....	29
4. Организирана поставеност на воспитно - образовниот систем во Македонија во услови на пазарна економија.....	30
4.1. Предучилишно образование.....	31
4.2. Основно образование.....	35
4.3. Средно образование.....	42
4.3.1. Поврзување на средното образование со пазарот на трудот....	47
4.4. Високо образование.....	49
5. Утврдување цена на образованието.....	54
6. Понудата и побарувачката во образовната сфера.....	58
7. Образовна побарувачка.....	61

8. Образовна понуда.....	69
8.1. Во што се состои образовната понуда.....	76
8.2. Фактори што ја определуваат образовната понуда.....	78
9. Влијанието на образовната понуда и побарувачка врз квалитетот на воспитно-образовниот систем.....	79
10. Образованието, примањата и стандардите во услови на дејствување на понудата и побарувачката на пазарот на трудот.....	83

ВТОР ДЕЛ

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Предмет на истражување.....	88
2. Цел и задачи на истражувањето.....	88
3. Хипотеза.....	90
3.1. Главна хипотеза.....	90
3.2. Посебна хипотеза.....	90
4. Варијабли на истражувањето.....	91
5. Примерок на истражувањето.....	91
6. Методи на истражувањето.....	92
7. Техники и методи на истражувањето.....	92
8. Обработка на податоците.....	92
9. Дефинирање на основните поими	94

ТРЕТ ДЕЛ

АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ

1. Анализа и интерпретација на резултатите.....	97
1.1. Работна сила.....	99
1.2. Активно население и стапки на активност.....	100
1.3. Активно население според возрастни групи.....	101
1.4. Активно население според образовна структура.....	105
1.5. Анализа на вработеноста по сектори и дејности.....	109
2. Анализа на состојбата во основните училишта.....	116

3. Анализа на состојбата во средните училишта.....	121
4. Високо образование.....	127
4.1. Анализа на состојбата во високото образование.....	132
5. Анализа на бројот и застапеноста на високообразовните институции.....	135
5.1. Државни универзитети.....	135
5.2. Верски факултети.....	139
5.3. Приватни високи стручни школи.....	139
5.4. Приватни универзитети.....	140
6. Анализа на бројот на дипломирани студенти во 2010 година.....	146
6.1. Дипломирани студенти по факултети на државните и приватните универзитети.....	149
7. Трендови во високото образование - Анализа на состојбите во поглед на дисперзија на високото образование.....	156

IV ДЕЛ

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА И КОНСТАТАЦИИ

1. Заклучни согледувања и констатации.....	162
2. Препораки и сугестии.....	163
3. Литература.....	165

Вовед

Денес, во т.н. постмодерен период, живееме во мошне сложени општествено-економски и политички услови, живееме во време кое некои автори го нарекуваат, време на транзиција и промени, а тоа се одомаќини и кај нас. Исто така, можеме слободно да констатираме дека денешницата ни наметнува динамичност која со себе носи голем број парадокси. Еден од најголемите парадокси го среќаваме во образованието. Имено, се вели дека живееме во ерата на информатиката, роботиката, новите технологии, екологијата, менаџментот и слично, и затоа кадрите што се едуцираат низ образовниот процес треба да се подготвуваат за да се справат со новите предизвици. Меѓутоа, образовните институции според условите, својата организациска поставеност и структура, водството, менаџментот и начинот на работа временски се многу поназад. Имајќи го сето тоа во предвид, како и фактот дека образовните институции се основна организациска клетка на која се темели образовниот систем во една држава, јасно следи констатацијата дека промените треба да започнат токму од нив.

Во последната деценија на минатиот век и почетокот на овој век, во образовниот систем и институционализираното школство, поточно, во нивната внатрешност се сретнуваат мноштво иновации коишто се предизвикани од промените во окружувањето. Од една страна дојде до длабоки промени во хуманизмот и општественото уредување, а од друга страна техничко-технолошкиот развој доживува експанзија до ненасетени граници. Овие трендови ги диктираат стопанските субјекти, поточно нивните претприемачи и нивниот менаџмент. Иновативно- креативните процеси поттикнати од конкурентскиот дух на економиите и државите ги опфаќаат сите сфери на човековото живеење и работење. Промените и иновациите се сретнуваат во развојот на нови производи и услуги, како и во начинот на нивно промовирање, дистрибуирање и продавање на пазарот.

Од образованието и науката се бараат нови решенија. Употребливата вредност на знаењето во некои подрачја е само неколку години.

Брзината на пренесување на информациите постојано расте. Се продлабочува јазот меѓу развиените и неразвиените држави, а во такви услови се менуваат системите на вредности и начинот на живеење.

Во ваквите околности образовните институции не се снаоѓаат соодветно. Наместо да се прилагодат на новото време и барања, тие се обидуваат да го спречат текот на промените. Застарениот начин на работа доведува до продуцирање кадри кои се несоодветни на потребите и барањата кои ги поставува пазарот на трудот.

Во услови на пазарна економија и слободно дејствување на понудата и побарувачката се создаваат нови односи и засилена конкуренција во сите сфери на општеството, вклучувајќи ја и образовната сфера. Со засилувањето на конкуренцијата на пазарот на трудот се наметнува и потребата од повисок степен на знаења и повисоки квалификации на оние кои партиципираат на тој пазар и кои ја креираат понудата и побарувачката на работна сила.

Конкуренцијата на пазарот на работна сила непосредно ја зголемува и конкуренцијата помеѓу институциите од образовната сфера, а пред нив поставува повисоки барања во поглед на квалитетот и современоста на образовната понуда. Институциите мора да ги прилагодат своите образовни услуги согласно промените и барањата на новото време ако сакаат да успеат и да изградат одреден рејтинг на пазарот на работна сила. Образовните институции мора да воведат промени во однос на: кадрите, материјално-техничките услови, промени во планирањето, раководењето, организацијата, координирањето и сл. односно, да го воведат менаџментот, кој ќе овозможи успешно остварување на поставените цели и ефикасно делување на пазарот на трудот.

Образовниот систем треба да изгради таква структура и организација која ќе овозможи негова функционална поврзаност со пазарот на трудот, кој на образовните институции ќе им понуди информации за движењето на понудата и побарувачката на образовни услуги. Образовниот систем не смее и понатаму да продолжи со практиката да се грижи исклучиво за подготвување на новата работна сила и неговата грижа за сопствените партиципенти не смее да престане во моментот на

нивното заминување од образовните институции. Негова грижа треба да бидат редовните образовни партиципенти, вработените, невработените и сите оние кои имаат потреба од образовна надградба. Динамиката на промените во образовниот систем треба да ја следи динамиката на промените во потребните компетенции кои ги диктира пазарот на трудот и кој врши валоризација на образовните услуги, притоа определувајќи ја понудата и побарувачката.

Актуелните потреби на стопанството никогаш не можат да се решат со изолиран образовен систем. Образовните институции мораат да го напуштат светот на формализираните стандарди и нормативи, да излезат надвор од училишните клуи и да се поврзат со општеството на кое му се потребни образовните услуги.

ПРВ ДЕЛ

ТЕОРИСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ

ПРВ ДЕЛ

ТЕОРИСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ

1. Пристап кон проблемот на истражување

За да можеме правилно да ја разбереме суштината на образованието како систем, неговата структура, механизмите кои делуваат во него, интеракциите кои ги воспоставува со другите системи, потребно е најнапред да ја разбереме суштината и значењето на поимите сврзани за системите воопшто.

Терминот систем води потекло од старогрчкиот јазик и според Милан Вујаклија означува нешто што е составено, состав, целина, уредена според извесни гледишта, односно, целина составена од разновидни нешта или сознанија.¹ Секој систем претставува определена целина составена од елементи меѓусебно поврзани, така што во однос на други целини и овозможуваат одредена самостојност.²

Според општата теорија за системите, системот претставува универзален научен метод кој подеднакво се применува во сите научни дисциплини, вклучувајќи го и воспитанието и образованието.

Општата теорија за системите поаѓа од претпоставката дека природата и општеството во себе вклучуваат многубројни хетерогени елементи, кои егзистираат поврзани меѓу себе и чинат определени целини кои можат да се наречат множества. Според оваа теорија сите елементи меѓусебно се поврзани притоа градејќи меѓусебни интеракции. Оттука, определен број сродни елементи, собрани во една целина, со нивните интеракции, сочинуваат систем.³

Поаѓајќи од општата теорија за системи сосема логично се поставува прашањето: Што претставува воспитанието и образованието од аспект на теоријата на системите и во која група системи спаѓа тој?

¹ Вујаклија, М. (1961), *Лексикон сѝраних речи и изрази*, Београд: Просвета

² Камберски, К. (1994), *Од буквар до Универзитет*, Скопје: Просветно дело, стр.7

³ Гоцевски, Т. (2003), *Образовен менаџмент*, Битола : Киро Дандаро, стр.49

Според општата теорија за системите, може да се заклучи дека воспитно-образовниот систем претставува дел, потсистем на глобалниот општествен систем. Тој се состои од многу сложена структура, со множество елементи, со разни нивоа, форми, компоненти, со многубројни интеракции, како меѓу самите негови елементи, така и со елементи и фактори од неговото окружување.⁴

Воспитно-образовниот систем е многу сложен, тој во себе инкорпорира мноштво прашања, релации и процеси, чие успешно водење и решавање влијае врз целокупното општествено живеење. Овој систем во себе ги вклучува следниве односи:

- Воспитно-образовната политика;
- Општествената положба и функциите;
- Целите и задачите;
- Организацијата и структурата на системот;
- Мрежата на институциите;
- Содржинско - програмската структура;
- Планирањето, управувањето и раководењето - менаџментот;
- Кадрите;
- Перманентното усовршување;
- Пазарот на трудот - образовната понуда и побарувачка и др.⁵

Системот на воспитание и образование има динамична структура. Тој постојано се менува, трансформира, усовршува, како во поглед на неговата структура, организација и функционирање, така и во однос на општествениот систем. Тие промени се условени од промените во општествените односи, економскиот, техничко-технолошкиот и научниот развој и од промените кои настануваат на пазарот на трудот. Според тоа може да се заклучи дека системот на воспитание и образование најчесто се врзува за карактерот на глобалните општествени промени.⁶

⁴ Гоцевски, Т. (2003), *Образовен менаџмент*, Битола : Киро Дандаро, стр.51

⁵ Гоцевски, Т. (2003), *Образовен менаџмент*, Битола : Киро Дандаро, стр.51

⁶ Камберски, К. (1994), *Од буквар до Универзитет*, Скопје: Просветно дело, стр.7

Поаѓајќи од фактот дека знаењето е најважен ресурс во капиталистичките општества, односно, дека 2/3 од националниот доход се остварува како резултат на добро или лошо образование, станува сосема јасно зошто современите економии мора да се стремат кон изградба на квалитетен систем.

За да може нашиот образовен систем да се вклопи во услови на пазарна економија, да го подобри својот квалитет, произведувајќи квалитетни кадри, кои ќе формираат здрава и стабилна понуда и побарувачка на пазарот на трудот потребно е да се направат низа промени:

- Прилагодување на образовниот систем и неговите наставни програми кон пазарот на трудот;
- Уредување и управување на образовниот систем според современиот систем на управување (современо менаџирање, раководење, осовременување на организацијата и др);
- Друга работа кон кој мора да се насочи нашиот образовен систем, во услови на пазарна економија е да обезбедува, односно профилира кадри, кои ќе одговараат на барањата за кадри на ЕУ.
- Мораме да бидеме свесни дека со влез во ЕУ, кон што се стремиме, треба да понудиме кадри кои ќе одговараат на европскиот пазар, кој тогаш ќе биде единствен.
- Современи содржини кои ќе одговараат на потребите кои ги наметнува пазарот на трудот ;

пр: На пазарот на трудот има голема побарувачка на геодетски инжинери - високите институции кај нас учествуваат со 2-3% во производството на таков кадар. Значи образовната понуда е значително помала од образовната побарувачка.

Главниот проблем се јавува во тоа што нашите програми се повеќе содржински, предметно насочени. Потребно е да се надмине заблудата, која порано беше повеќе застапена, дека образованието треба да биде стабилно, и дека не треба да ги менуваат наставните програмите. Тоа е сосема погрешно, бидејќи пазарот постојано ја менува побарувачката.

- Изедначување на наставните програми, воведување ЕКТС (ист број кредити да даваат ист квалитет на знаење, исти звања и вокации);
- Изедначување на циклусите на образование 3+2+3 (3 год. додипломски студии, 2 год. магистарски и 3 год. докторски студии), со цел обезбедување препознатливи квалификации;
- Поставување и обезбедување европски стандарди во образованието (исти современи образовни технологии, исти содржини, средства, наставни планови и програми).⁷

Според она што беше кажано може да се заклучи дека ако сакаме рамноправно да учествуваме на европскиот пазар на трудот мораме да се соочиме со предизвиците кои ги носи новото време и да изградиме современ образовен систем кој ќе се потпира на европски стандарди, ќе произведува кадри кои рамноправно ќе учествуваат во формирањето на европската побарувачка. Токму затоа потребно е да се насочиме кон донесување нови наставни програми или постојните да ги менуваат според нови критериуми, да се утврди цената на образованието, учеството на државата во финансирањето итн. Со други зборови, потребно е да се најдат нови решенија кои ќе овозможат доближување на нашиот образовниот систем до современиот европски пазар на трудот и негово прилагодување во целокупниот општествено-економски систем.

⁷ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр.57

2. Улогата на образованието како потсистем во рамките на целокупниот општествено - економски систем

Во услови на современо дејствување и живеење, речиси кај сите економисти без исклучок, постои општо мислење дека образованието, воспитувањето и едукацијата стануваат неодминлив и пресуден фактор на развојот и непосредна движечка сила во општествениот и економскиот живот. Современите економии на воспитно-образовниот систем и едукативниот процес не гледаат како на потрошувачка која е стерилна, непроизводствена, која не носи профит, товар на општеството од кој сите би се откажале, туку напротив, тие сметаат дека тоа е една од најрентабилните инвестиции, инвестиција на иднината, на прогресот, на просперитетот и во крајна линија на опстанокот и престижот на секоја нација.⁸

За да можат современите економии да опстанат и да бидат конкурентни во сите сфери на општеството, а особено во економската сфера, потребно е да инвестираат во својот развој, а за да ја постигнат оваа цел потребно е да ги следат сите научни и технолошки достигнувања, и истите да ги стават во функција на својот развој. Особено значајно за развојот на една современа економија е вложување во развојот и изградбата на ефикасен и современ образовен систем, кој нема да се третира како потрошувач на веќе создадените вредности, туку како создавач на истите и како најмеродавен форматор на квалитетна понуда на пазарот на трудот. Како доказ за тоа е и податокот што денес во светот највреднуван е трудот кој произлегува од знаењето, научно-истражувачкиот и инвентивниот труд, а земјите кои најмногу учествуваат со таков труд во меѓународната поделба на трудот, се вбројуваат во најбогатите и најразвиените земји.⁹

Затоа е потребно образованието и научно-истражувачката работа да имаат посебен третман во сите фази на развојот на земјата.

⁸ Гоцевски, Т. (2004), *Економика на образованието*, Куманово: Македонска ризница, стр.107

⁹ Гоцевски, Т. (2004), *Економика на образованието*, Куманово: Македонска ризница, стр.107

Поради големото значење на воспитно-образовниот и едукативниот систем за економскиот развој, со проблемите кои се јавуваат во рамките на истиот се занимавале речиси сите значајни економисти.

Економската мисла и гледишта за значењето на образованието ги искажале: Платон, Аристотел, Смит, Ман, Мил, Горзелин и др. Свој осврет дава и македонскиот преродбеник К.П. Мисирков.

Еден од најпознатите економисти во Англија во свое време Алфред Маршал (1842-1924), бил теоретичар кој ги анализирал односите во областа на понудата, побарувачката и вредноста, од што извел три различни теории за вредноста и тоа: теорија на понуда и побарувачка, теорија за граничната корист и теорија за трошоците на производството.¹⁰

Маршал се залагал за економско проучување на образованието. Според него, на образованието треба да се гледа како на национална инвестиција, односно, инвестиција од општ национален интерес. Тој сметал дека образованието е основниот услов за успешноста на стопанскиот развој и воопшто за богатството на секоја земја.

Според овој економист, највреден е капиталот вложен во човекот односно во неговото образование. Инвестициите во образованието се најполезни и најефикасни. Мотивот за поголем профит, според него, игра важна улога при определбата за инвестирање во човекот, блиску со оној став за материјалното инвестирање. Негов заклучок е дека: се дава предност на директните и индиректните придобивки од едукацијата која ја стимулира менталната дејност на човекот, го прави поинтелегентен, поспособен, положален кон работата, го подобрува квалитетот на работата која е тампонот на општествените класи кога настапува општествената раздвиженост. Маршал, иако профитот го ставил на преден план како мотивација за едукација, сепак тврдел дека едукацијата и учењето за работа не се само во функција на перспективните примања, бидејќи тие што трошат средства за своето учење и образование враќаат само мал дел од вложените средства преку надоместокот за работа-платите. Тоа би зна-

¹⁰ Гоцевски, Т. (2004), *Економика на образование*, Куманово: Македонска ризница, стр.110

чело дека оние кои инвестираат во своето образование не тргнуваат секогаш од аспект на профитот кој во иднина би го остварувале.¹¹

Карл Маркс, познат германски економист, во својата книга - Капиталот, постојано го истакнувал економското значење на образованието, посебно истакнувајќи го значењето на продуктивноста на трудот и факторите кои влијаат врз нејзиното зголемување. Според него пресуден фактор за зголемување на продуктивноста на трудот е образованието.

Исто така и Енгелс ги произнесува своите ставови слични на претходното и тој се определил за :

- економско вреднување на воспитно-образовниот и едукативниот процес;
- тој процес го изедначува со производството, само што овде се работи за специфично производство на кадри или на работна сила;
- човековата вредност создадена во едукативниот процес ја изедначувал со вредноста на потрошените средства за таа едукација, т.е. јасно ставил до знаење дека се залага за цена на образованието;
- процесот на образованието и едукацијата го нарекува цена на човековата инвестиција, со што се вброил во економистите кои инвестициите во образованието ги сметале подеднакво важни како и инвестициите во материјалното производство.¹²

Во современи услови на стопанисување, прашањата сврзани со економските аспекти на образованието се уште поактуелни. Современите образовни институции во креирањето на образовната поликита се повеќе се раководат од случувањата и потребите на пазарот на трудот, со цел да ја зголемат ефикасноста на образованието, кој е двигател на целокупниот економски развој.

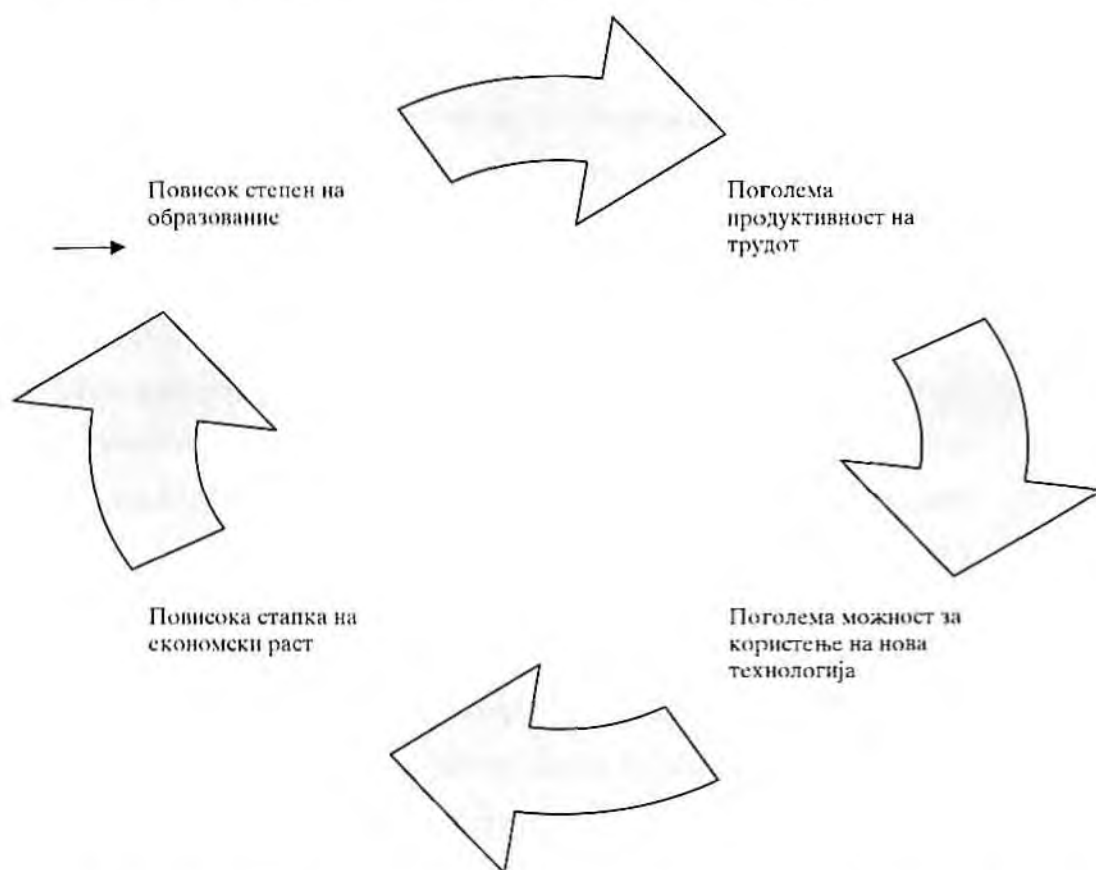
На образованието и едукацијата се гледа како на фактор од кој зависи рентабилноста и ефикасноста на целата национална економија на една земја.

¹¹ Гоцевски, Т. (2004), *Економика на образованието*, Куманово: Македонска ризница, стр.111

¹² Гоцевски, Т. (2004), *Економика на образованието*, Куманово: Македонска ризница, стр.114

Сето тоа упатува на заклучокот дека образованието на кадрите и стопанскиот развој се во директна и тесна корелациска врска, бидејќи основните цели на образовниот процес лежат токму во потребата што ја наметнува животот, работата и пазарот на трудот, кој од своја страна ја формира образовната понуда и побарувачка.

Според тоа, образовниот систем на секоја земја, вклучувајќи ја и Македонија, задолжително ќе мора да се развива во согласност со потребите и интересите на економскиот развој, а неговото димензионирање ќе мора да се сообрази и со економската моќ на стопанството.¹³

Во секоја современа и здрава економија повисокото образовно ниво на поединците и на општеството во целина овозможува создавање на повисок национален доход по жител, подобрување на општата благосостојба и постојано остварување на проширена репродукција - тоа носи

¹³ Гоцевски, Т. (2004), *Економика на образованието*. Куманово: Македонска ризница, стр.120

зголемување на личната и општествената потрошувачка. Тоа би овозможило издвојување повеќе средства на поединецот за неговите културни и образовни потреби, односно создавање и издвојување повеќе средства од страна на државата за јакнење на воспитно-образовниот систем.

Степенот на развиеноста на една земја и нејзината благосостојба директно зависат од образовниот систем и тоа станува се поизразено во современи економии и земјите кои се ориентирани кон пазарот на трудот.

Токму затоа главниот предизвик на нашата земја треба се состои во осигурувањето дека пазарот на труд ќе биде конкурентен. Гледано од страната на побарувачката на работната сила, ова ќе подразбира дека институциите на пазарот на труд треба да бидат обликувани на начин што ќе ја поддржува подготвеноста на фирмите да создаваат работни места. На страната на понудата, образовните институции треба да се стремат кон продуцирање на работна сила која ќе биде конкурентна на нашиот пазар, а во исто време ќе одговара на квалификациите кои ги поседува работната сила на европскиот пазар на труд. Во така насока, потребно е да се направат заложби за осовременување на образовниот систем преку унапредување на образовната понуда, односно услугите кои ќе ги нудат образовните институции да кореспондираат со барањата на пазарот на трудот и истите да бидат достапни за сите граѓани.

Се почесто се расправа за тоа дали на образованието треба да се гледа како на потрошувач или инвестиција. Современите гледишта сметаат дека сфаќањето на образованието како потрошувач и на инвестициите вложени во него како непроизводни, кое досега беше доминантно и кај нас, е погрешно, затоа што тие инвестиции треба да имаат третман на инвестиции од првостепено значење за општиот просперитет на поединецот, државата и нацијата. Постои и една законитост во врска со ова прашање која се манифестира во повеќе земји, и тоа на следниов начин:

1. Природни ресурси + добро образование = висок доход (пример за тоа се Швајцарија, САД, Германија, Франција);
2. Нема природни ресурси + добро образование = висок доход (Јапонија, Сингапур, Кореја);

3. Нема ресурси + лошо образование = сиромаштија и глад (африканските земји).¹⁴

Двете размислувања за карактерот на инвестициите во образованието - онаа за образованието како потрошувач и за образованието како продуктивна инвестиција произлегуваат од следното:

2.1. Образованието како потрошувач

Образованието однесувајќи се како потрошувач ги носи следните ефекти:

- ❖ Влијае врз развојот на човековата способност и личноста на секој поединец, ги потпомага самопотврдувањето, креативноста и приспособувањето кон светот кој постојано се менува;
- ❖ Дава можност за посодржаен и целовит живот;
- ❖ Го проширува хоризонтот на потрошувачот;
- ❖ Му помага на потрошувачот подобро да ја максимизира својата потреба од дадените средства, реално да ги постави своите желби;
- ❖ Развива желба за постојните и проширените добра и ја проширува листата на потребите од нив;
- ❖ Поттикнува желба за експериментирање при задоволување на потребите;
- ❖ Влијае врз промена на логиката на вреднување на добрата;
- ❖ Влијае за поголема селективност и критички однос кон квалитетот и цените на стоката и услугите кои се јавуваат на пазарот.¹⁵

¹⁴ Гоцевски, Т. (2004), *Економика на образованието*, Куманово: Македонска ризница, стр.121

¹⁵ Гоцевски, Т. (2004), *Економика на образованието*, Куманово: Македонска ризница, стр. 122

2.2. Образованието како инвестиција

- ❖ Го подготвува човекот за живот во општеството, за вклучување во разни општествени функции, за кои целото општество е заинтересирано за што подобро вршење на истите;
- ❖ Со зголемување на знаењето и умешноста се зголемува поединечната и општествената продуктивност на трудот;
- ❖ Се овозможува постојано барање на можности за примена на научните достигнувања, технолошките пронајдоци и иновации;
- ❖ Се намалува деловниот ризик на претпријатијата и се зголемува можноста за проширување на постојната производна дејност;
- ❖ Образованието влијае за зголемување на општествениот производ и на тој начин обезбедува непрекинат стопански пораст, поголема вработеност, повисоки реални заработувачки, зголемување на животниот стандард и општата благосостојба;
- ❖ Влијае врз виталноста и регенерацијата на нацијата, врз способноста за расудување и мислење и слично.¹⁶

Врз основа на претходните гледишта произлегува дека образованието како потрошувачка придонесува за подобрување на стандардот и општата положба на поединецот, а образованието како инвестиција преку зголемување на продуктивноста на трудот придонесува за зголемување на националниот доход и на вкупното општествено богатство.

Со други зборови, може да се каже дека образованието како потрошувачка во државата претставува своевидна инвестиција од која тешко може, па дури и не е можно да се разграничи индивидуалниот од општиот интерес. Образованието, особено денес, во земјите со висок степен на економска развиеност повеќе се проучува од аспект на неговата општествена рентабилност, потреба и интерес, а се помалку од аспект на поединечен интерес, бидејќи тој се остварува сам по себе со остварување на својата општествена димензија. Поради тоа поизразен е интересот на државата за развој на образовните системи и нејзиното инвестирање во нив, бидејќи современите и развиените општества стануваат општества

¹⁶ Гоцевски, Т. (2004), *Економика на образованието*, Куманово: Македонска ризница, стр. 122

кои учат и кои својот развој го темелат на знаење, па оттука инвестирањето во образованието и неговиот развој е инструмент на вкупниот општествен развој.

Инвестирањето во образованието не смее да се третира само како политика на креирање на човечки капитал, туку како дел од вкупната развојна политика на општеството. Образовната политика е доста специфична поради нејзиниот долгорочен стратешки карактер. Концепциските грешки во образовната политика, кои се посебно видливи во неразвиените економии, каде сеуште на образованието се гледа како на потрошувач и недоволното инвестирање во неговиот развој, резултираат со тешки последици кои најпрвин се видливи на пазарот на трудот каде се појавува состојба на несовпаѓање на понудата и побарувачката за одделни занимања, за на крај да доведат и до општо заостанување на стопанството.¹⁷

Дали на образованието ќе се гледа како на потрошувачка или на инвестиција во голема мера зависи и од очекувањата што ги има поединецот и општеството во поглед на очекуваниот доходот и степенот на влијание на образованието врз економскиот развој.

Потребата да се постигнат најдобрите можни резултати од инвестирањето во образованието, несомнено ја наметнува и афирмира неопходноста од истражување на состојбите на пазарот на трудот од една страна и воведување и развој на менаџментот во образовните институции од друга страна. Менаџментот во образованието на непосреден начин ја зголемува општествената одговорност што треба да ја имаат образовните институции и токму затоа, бара од сите партиципенти вклучени во образовниот процес одговорно однесување, согласно современите стандарди.¹⁸

Менаџментот им ја дава потребната виталност на образовните институции, за да можат да одговорат на современите и зголемени барања на општествената заедница и пазарот на трудот.

¹⁷ Концепција на стручно образование за занимања, (2008), Центар за стручно образование и обука, Скопје, стр.3

¹⁸ Петковски, К., Алексова, А.М. (2004), *Водење на динамично училиште*, Скопје: Биро за развој на образованието, стр.10

3. Постулати за изградба на квалитетен воспитно-образовен систем

Кога денес зборуваме за местото и улогата на воспитно-образовниот и едукативниот систем во новиот економски амбиент, неминовно се наметнува потребата за негово издигнување на повисоко ниво, градејќи го истото врз стандарди на кои ќе подлежат сите институции кои се занимаваат со оваа дејност, а кои ќе бидат во согласност со барањата на пазарот на работна сила.

Со таа цел, потребно е да се стремиме кон образовен систем кој ќе се темели на:

- Квалитет;
- Одговорност;
- Транспарентност;
- Соработка со другите институции.

Основни стратешки области во кои треба да се делува, а се опфатени и со Националната програма за развој на образованието се:

3.1. Образование за сите /обезбедување на образовна рамноправност Развој на образовни можности за сите¹⁹

Образованието е право на секој граѓанин и истото треба да биде достапно за сите возрасни групи, за да можат тие да се здобијат со знаења и вештини кои ќе им обозможат завземање на подобра позиција на пазарот на трудот.

Образованието со својата динамична структура треба да обезбеди непречена хоризонтална и вертикална проодност на сите негови партиципенти.

¹⁹ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр. 19

Обезбедувањето на еднакви развојни можности за сите би значело и надминување на разликите меѓу руралните и урбаните средини кои се изразени во поглед на квалитетот на кадарот, условите и физичката достапност на образовната установа.

Децентрализација во образованието

Напуштањето на пренагласената централизација и воведувањето на децентрализација во сферата на образованието доведува до зголемување на одговорностите на општините во поглед на главните образовни прашања: подобрување на квалитетот на образовните услуги, професионалното унапредување на наставниците и финансирањето.

Со децентрализацијата во образованието јасно ќе бидат дефинирани деловите од образовната сфера за кои државата ќе превзема одговорност (екстерна контрола на квалитетот на образовните установи) и деловите од образовната сфера чие менаџирање ќе биде препуштено на локалните субјекти (обезбедување услови за повисок квалитет на образовните услуги, согласно националните стандарди).

Процесот на децентрализација освен зголемување на моќта на општините ќе донесе и зголемување на одговорностите. Преземањето на одговорноста во образованието значи и одговорност за негово финансирање. Со оглед на тенденцијата за слабеење на финансиската партиципација од страна на државата, најголемиот товар во развојот на општините, а со тоа и на образованието, ќе падне на локалните буџети.

Со процесот на децентрализација одговорноста за работната сила и давателите на услуги ќе се пренесе на локално ниво. Тоа значи дека општините во одредена мера ќе бидат одговорни и за (де)балансот меѓу работната сила и локалната работна понуда и можностите за образование и вработување што им стојат на располагање на младите и возрасните.²⁰

²⁰ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр.22

Сето тоа може да предизвика зголемување на разликите меѓу општините во поглед на образовната и работната понуда, а исто така и во поглед на развиеност на истите. Со цел да се спречи ваквата диспропорција во развојот на општините, државта треба да се стреми кон создавање на ефективна мрежа на даватели на образовни, културни и спортско-рекреативни услуги.

Во иднина општините треба да обезбедат пристап на висококвалитетни услуги на секој поединец, но во исто време треба да водат сметка и за усогласеноста на тие услуги со потребите на пазарот на трудот на локално и државно ниво.

Финансирање

Во нашата држава низ текот на годините се бележи перманентно намалување на средствата за образование и истражување кои државата ги издвојува од својот буџет. Пр. Инвестициите во образованието за 2010 година изнесуваат 5% од вкупниот буџет, додека пак за 2011 година се намалени на 3.49%. Со цел да се компензира недостатокот на средства и истиот тој недостаток да не се одрази врз ефикасноста на реализација на програмските определби потребно е јасно да се утврди кој степен и кој вид образовни услуги ќе ги финансира државата, кои ќе бидат делумно финансирани од државата, а кои образовни услуги ќе одат на чиста пазарна валоризација.

Исто така од особена важност е да се обезбеди координираност и совпаѓање меѓу активностите на невладините и меѓународните организации со приоритетите и целите на државата во сферата на образованието. На тој начин ќе се намали или компензира недостатокот од средства и ќе се постигне повисока ефикасност во искористеноста на инвестициите во образованието.²¹

²¹ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр.28

Подигање на образовното ниво на населението

Во поглед на оваа прашање, особено е важно да се напомене дека во последните години настануваат промени во возрастната структура на населението во Република Македонија. Загрижувачки се податоците за намалување на младото население во поглед на старото.

Во периодот од 2001 до 2011 година, учеството на младото население (0-14 години) во вкупното население е намалено од 21.5% на 17.2%, а учеството на старото население (65 и повеќе години) е зголемено од 10.5% на 11.8%.

Во периодот од 2001 до 2011 година се забележува пад на раѓањата во земјата што придонело за намалување на стапката на наталитет на 11.1 промили, за разлика од 2000 кога изнесувала 11.9 промили.

Промените во старосната структура на населението имаат своја рефлексија врз бројот на умрени лица во земјата. Бројот на умрените лица придонело за зголемување на стапката на смртност која во 2011 година изнесувала 9.5 промили, за разлика од 2000 година кога изнесувала 8.3 промили.²²

Оваа тенденција треба да се земе во обзир при креирањето на образовната политика и карактерот на образовните услуги кои ќе бидат понудени на пазарот на трудот. Особено треба да се води сметка за квалитетот на компетенциите со кои се здобиваат партиципиентите низ образовниот процес и дали истите одговараат на работните места кои се нудат на пазарот на трудот. За тоа да се оствари потребно е да се изгради динамична и непрекинлива врска помеѓу образовните институции и пазарот на трудот.

Образовните институции преку концептот за доживотно учење, постојано треба да создаваат услови за континуирано зголемување и подобрување на образовните компетенции на младото и возрасното население, со цел да им обезбеди подобри стартни позиции и подобри работни места.

²² Македонија во бројки 2012 година, ДЗС, Скопје, 2012

Зголемување на задолжително образование

Глобализациските процеси и забрзаната динамика на промени, т.е. осовременувањето на трудот и работењето предизвикуваат нагласени тенденции за зголемување на образовното ниво на народите во светот. Одговорноста на државите на планот на образовниот опфат на населението станува се поголема. Општ тренд во светот е должината на задолжителното образование, како најизразена форма на одговорност на државата, постојано да се зголемува.

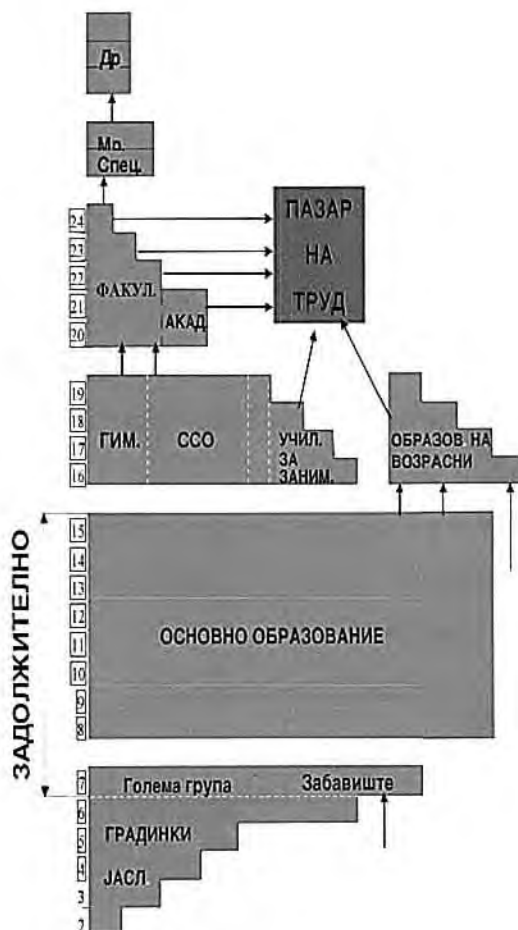
Кај нас порано имавме осумгодишно задолжително основно образование, кое со законските измени се трансформира во деветгодишно задолжително образование (3+3+3), за подоцна и средното образование да се трансформира во задолжително.²³

Предностите на деветгодишното образование, како и на десетгодишното образование, кое се применува во многу развиени земји се дадени во следната табела:

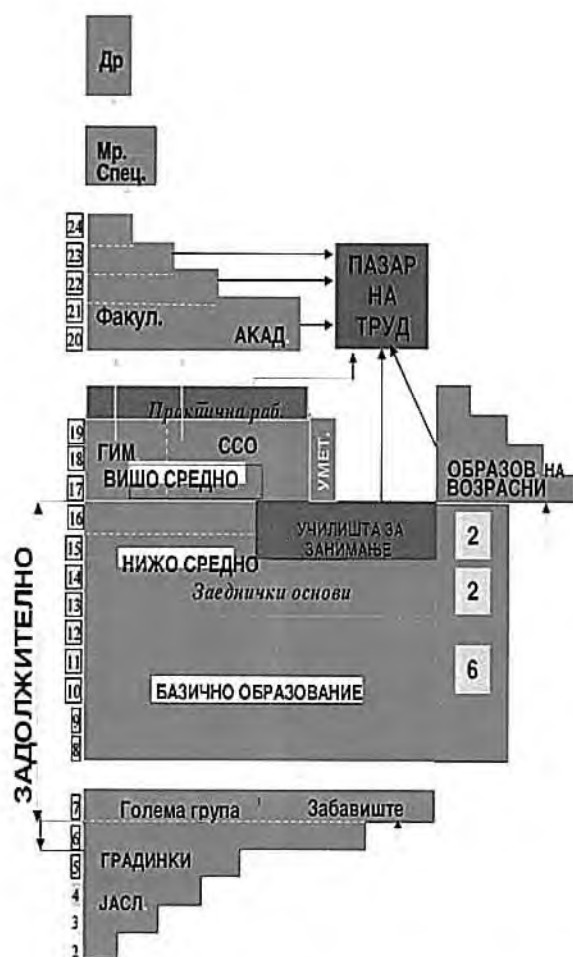
ПРЕДНОСТИ	8 год. (4 + 4)	9 год. (3+3+3) (5 + 4)	10 год. (6+4) (6+2+2)
ПОДОБРЕНА ОБРАЗОВНА СТРУКТУРА НА НАСЕЛЕНИЕТО	-	+	++
100% ОПФАТ НА ДЕЦАТА ВО ГОДИНАТА ПРЕД ПОАЃАЊЕ НА УЧИЛИШТЕ	- +	++	++
ОПФАТ НА 16.65% ОД ДЕЦАТА КОИ НЕ ПРОДОЛЖУВААТ ВО СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ	-	-	++
СТЕКНАТИ МИНИМУМ РАБОТНИ КОМПЕТЕНЦИИ НА КРАЈОТ НА ЗАДОЛЖИТЕЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ	-	-	++
ЗАЈАКНАТО БАЗИЧНО ОБРАЗОВАНИЕ	(4 г.)	(3 г.) (5 г.)	(6 г.)
НАДМИНУВАЊЕ НА ВАКУМОТ ВО 3 ОДДЕЛЕНИЕ	-	+	++
МОЖНОСТ ЗА ПРОФЕСИОНАЛНА ОРИЕНТАЦИЈА	- +	+	++
ЗГОЛЕМЕНА НАСОЧЕНОСТ ВО СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ	-	- +	++
ПРОГРАМСКА СУКЦЕСИВНОСТ	- +	- +	++
РЕВИТАЛИЗАЦИЈАТА НА ЗАНАЕТЧИСКИТЕ УЧИЛИШТА	-	-	++
ПОДОБРА ИСКОРИСТЕНОСТ НА КАПАЦИТЕТИТЕ ВО РУРАЛНИТЕ СРЕДНИНИ	-	-	++
МОЖНОСТ НИЖОТО СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ ДА СЕ РЕАЛИЗИРА ВО ПОСТОЈНИТЕ ОСНОВНИ УЧИЛИШТА (РАСТЕРЕТУВАЊЕ НА СРЕДНИТЕ И ОСНОВНИТЕ УЧИЛИШТА)	-	-	++

²³ Закон за основно образование, Сл. Весник на Р.М. бр. 103/2008

Сликовито прикажување на состојбата на образованието, според задолжителноста.

-Прейход на состојба на образовниот систем-

Сегашна состојба на образовниот систем

3.2. Унапредување на интелектуалниот раст и учењето

Унапредувањето на интелектуалниот раст и промоцијата на образованието и учењето може да се оствари преку остварување на следните задачи:

- Зајакнување на интелектуалниот раст;
- Промоција на ефективна воспитно-образовна установа;
- Унапредување на наставата и учењето;
- Зајакнување на иницијалната обука и професионално усовршување на наставниот и раководниот кадар;
- Обезбедување и контрола на квалитетот;
- Поврзување на формалното, неформалното и информалното образование;
- Промоција на доживотното учење (остварување на динамична соработка меѓу образованието и пазарот на трудот) и
- Образование на возрасни.²⁴

3.3. Зголемувањето на можностите за социјална инклузија, партиципација и кохезија

- Активно граѓанство;
- Создавање на услови за доброволни активности;
- Спречување на ексклузијата.²⁶

3.4. Зголемување на образовната, културната и економската конкурентивност на државата

- Зајакнување на истражувањето и иновациониот систем;
- Поврзување на образованието и истражувањето со пазарот на трудот;
- Развој на информациско општество²⁷

²⁴ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр.35

²⁵ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр.47

²⁶ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр.52

3.5. Засилување и унапредување на меѓународната соработка

- Етаблирање на демократско и одржливо образование;
- Јакнење на високото образование;
- Промоција на културниот идентитет;
- Интеграција во Европската унија и
- Зајакнување на регионалната и Европската соработка.²⁷

3.6. Зајакнување на капацитетите на Министерството за образование и наука

- Зајакнување на капацитетите и управување со промените
- Реконструирање на централните образовни институции (ДПИ, ДИЦ, Педагошки завод и Центар за средно стручно образование).²⁸

²⁷ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр.55

²⁸ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр.61-62

4. Организирана поставеност на воспитно - образовниот систем во Македонија во услови на пазарна економија

Квалитетот на воспитно - образовниот систем, како и неговата современост и ефикасност зависат и од неговата организација.

Организациите, во суштина, се групи од луѓе кои дефинираат политики, создаваат структури, управуваат со ресурсите и се опфатени со активности за да ги постигнат посакуваните резултати во духот на нивните индивидуални и заеднички вредности и потреби. Секоја организација, за да може успешно да функционира, ги вклучува следните елементи: материјално-технички услови, финансиски и кадровски ресурси.²⁹

Теоријата за организацијата на образованието се занимава со проучувањето и отварањето на процесите и перспективите кои овозможуваат целесообразен и ефикасен педагошко-професионален систем, со нови решенија во организациско-структурниот модел на училиштето и универзитетот, посовремена организација на трудот, поефикасно управување со воспитно-образовните процеси и поприватливи социјални односи во процесот.³⁰

Организацијата на воспитно-образовниот систем опфаќа мрежа на институции и организации кои на најсовремен и на најефикасен начин го остваруваат воспитно-образовниот процес на сите утврдени степени и за сите профили на кадри кои се потребни за пазарот на трудот.

Во Република Македонија системот на образованието и воспитанието е организиран во согласност со современите тенденции во оваа област, карактерот на политичкиот и економскиот систем на земјата, потребите на граѓаните, стопанството, услужните дејности и општеството во целина, како и во согласност со образовната понуда и побарувачка на пазарот на работна сила.

Воспитно - образовниот систем е организиран во следните пот-системи:

²⁹ Петковски, К. (1998), *Менаџмент во училиштето*, Скопје: Просветен работник, стр.8

³⁰ Петров, Н. (1994), *Проекција на развојот на образованието*, Скопје, Просветно дело

4.1. ПРЕДУЧИЛИШНО ОБРАЗОВАНИЕ

Основна цел на предучилишното воспитание и образование во Република Македонија е да овозможи еднаков приод и максимална опфатеност на децата од предучилишна возраст со најразлични форми и програми, дизајнирани според современите трендови и најновите научни сознанија од областа на детскиот развој.³¹

Предучилишното воспитание и образование во рамките на својата организација ги опфаќа следните групи: јасли, градинки и забавишта. Потсистемот за предучилишно воспитание и образование претставува дел од глобалниот воспитно-образовен систем во Република Македонија чија основна дејност е воспитание и образование на децата од 8 месеци до поаѓање во училиште. Најновите сознанија од теоријата на развојот на мозокот зборуваат за огромната важност на раните години за развојот на човекот.

Токму затоа, во наредниот период потребно е залагање за максимален опфат на децата од 3 до 6-годишна возраст со цел да им се овозможат услови за подеднаков старт во основното училиште. Особено е важно да се обезбеди максимален опфат со различни форми и програми на предучилишно воспитание на децата од ранливите групи (деца кои живеат во економски неразвиени подрачја, деца од социјално загрозувани семејства, ромски деца, деца со пречки во психофизичкиот развој итн.), односно да се овозможи инклузија на сите деца без разлика на нивното материјално, општествено и социјално потекло.

Исто така потребно е да се оствари функционално поврзување на предучилишното образование со следниот потсистем - основното образование. Ова е особено важно бидејќи успешното функционирање на еден воспитно-образовен систем е тесно поврзано и зависи од координираната работа на неговите поделни компоненти. Без адекватна целина. Секој современ воспитно-образовен систем се карактеризира со

³¹ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр.69

флексибилна организација, континуитет и проодност од еден во друг потсистем.

Со цел да се оствари компатибилност на основните два потсистеми, следејќи го примерот на Словенија, во нашата држава се направени напори и се воведени одредени системски иновации. Задолжителното воспитание и образование, наместо досегашните 8 години, има времетраење од 9 години, со тоа што годината пред поаѓање на училиште е задолжителна за сите деца. Таквите измени овозможуваат децата на шестгодишна возраст да влезат во официјалниот образовен систем.

Особено е важно да се напуштат гледиштата според кои на потсистемот за предучилишно образование се гледа главно како на потсистем кој ги подготвува децата за поаѓање на училиште, на тој начин маргинализирајќи ги сите останати достигнувања кои децата ги стекнуваат на овој степен на воспитание и образование. Овој потсистем треба да добие третман на потсистем кој е составен дел од целокупниот воспитно-образовен систем.

За надминување на оваа состојба потребно е да се усогласат целите, методите и организацијата на воспитно-образовниот процес, преку изготвување на заеднички развоен курикулум кој ќе овозможи концепциско поврзување на предучилишното и основното воспитание и образование.³²

Современите трендови укажуваат на фактот дека во последните десетина години предучилишното воспитание и образование во најголемиот број земји во светот е издигнато на ниво на национален приоритет во рамките на глобалните воспитно-образовни системи. Раниот пристап до некоја форма на предучилишно воспитание и образование и долгорочните ефекти на таа образовна партиципација оставаат белег на успехот во цело-

купното понатамошно школување на секоја индивидуа.

Исто така, покрај процесот на социјализација, што примарно го овозможуваат сите предучилишни програми, останува фактот дека децата

³² Дамовска, Л. (2001), *Компатибилноста на предучилишното со основното воспитание и образование*, Скопје: Круг д.о.о., стр.31

чиешто образование започнало во раното детство имаат позитивен однос кон училиштето и мала е веројатноста дека тие предвреме ќе го напуштат школувањето. Раниот почеток на вклучување во образованието овозможува еднакви образовни можности и прескокнување на почетните препреки кои ги носи неповолната социјална и културна средина од која доаѓаат децата, се развива позитивна, активна, креативна и хумана личност која верува во себе и ги почитува другите.

Токму затоа во рамките на глобалниот воспитно-образовен систем, во најголемиот број земји на светот, предучилишното воспитание и образование добива подеднаков третман и значење со останатите потсистеми.

Во согласност со целите на воспитанието и образованието во воспитно-образовниот систем во Македонија и на развојните и возрасните можности на детето, националните курикулуми содржат глобални цели и задачи кои понатаму се операционализираат во зависност од конкретните потреби на детето, условите и потребите во локалната средина. Локалната средина треба да обезбеди услови за сигурен развој и учење за секое дете. Исто така, неопходно е да се почитуваат културните, јазичните и религиозните верувања на децата.

Во наредниот период во рамките на предучилишното воспитание потребно е да се размислува во следниве насоки:

- Покрај целодневниот престој на децата во градинката, на локално ниво би било добро да се промовираат **кратки форми на опфат**, во зависност од постојните потреби, можности и интереси во локалната средина. Овие форми на опфат би можеле да бидат институционални, вонинституционални и алтернативни форми на опфат на предучилишните деца. Ова е веќе и нормативно регулирано со Законот за измени и дополнувања на Законот за труд и социјална заштита (член 20) и се однесува на децата од 3 до 6 години од зафрлени или демографско загрозени места. Ваквата поставеност на системот за предучилишно воспитание и образование ќе отвори поголеми можности за зголемување на опфатот на децата;

- ☞ Пренесувањето на надлежностите од централно на локално ниво со цел да се подигне свеста за максимално искористување на постојните капацитети во локалната средина за успешно реализирање на воспитно-образовната дејност;
- ☞ Создавање услови за отворање и на други институционални форми (игрални, игротеки, едукација на родителите, на децата и родителите, на децата), вонинституционални (патувачка градинка, сезонски форми на опфат и др.) или алтернативни форми на опфат на децата;
- ☞ Вклучување на НВО сектор во рамките на предучилишното воспитание и образование;
- ☞ Вклучување на родителите во програмата. Нивното присуство во програмата е претпоставка дека образовната поддршка на децата ќе продолжи и во родителскиот дом. Токму затоа соработката со родителите, нивното анимирање, особено во програмите за предучилишни деца, е еден од главните фактори за успешно реализирање на секоја програма.³³

Она што загрижува е негативната тенденција во поглед на опфатеноста на децата во последните години, а која е резултат на низа економски и социјални проблеми со кои се оптоварени граѓаните. Така, во последните неколку години таа тенденција бележи намалување од околу 2000 деца.

³³ Дамовска, Л. (2001), *Компјутеризација на предучилишното со основното воспитание и образование*, Скопје: Круг д.о.о.

4.2. ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ

Една од стратешките определби врзани за развојот на Република Македонија е подигањето на образовното ниво на населението, особено на децата и младите. Во економски контекст како македонскиот, човечкиот ресурс е можеби најзначајниот фактор со кој можеме да се вклучиме во процесите на глобалниот развој. Едновремено, меѓународната репутација на Република Македонија е непосредно детерминирана и од востановувањето на високи стандарди во образованието, засилување на креативноста и иновациите, негувањето на мултиетнички специфичности, како и културните различности и употребата на современа информациска и комуникациска технологија.

Основното образование во овој процес е клучно, пред сè заради тоа што се работи за првиот значаен социјален контекст (надвор од семејството) каде се стекнува односот кон знаењето, одговорноста и работните навики, и детето се социјализира во духот на општествените вредности. Ниеден повисок образовен степен не може во целост да ги надомести пропустите и грешките направени во рамките на основното образование.³⁴

Промените, како светски тренд во основното образование, кај нас се разбираат и прифаќаат како неминовност условена од потребите за отвореност и кореспонденција на нашето образование со она во развиените земји. Тоа значи надминување на еден систем кој е недоволно стандардизиран, стереотипен, традиционалистички, сè уште авторитарен, и полн со академизам. Систем кој негува стил на работа во кој учениците претежно паметат, а не разбираат, знаат, но не умеат.

Клучни подрачја на кои се интервинуираше во изминатиот период беа:

а) Зголемување на трасењето на задолжителното образование;

Во повеќето европски и други развиени држави во задолжителното образование децата се вклучуваат на возраст од пет или шест години, додека во Северна Ирска, Луксембург, Норвешка, Холандија, Англија и

³⁴ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр.99

во некои други земји и со навршени пет или четири години. Примери за тоа се следните држави:

Во Белгија основното образование што започнува на 6 -годишна возраст на децата трае 6 години, а расчленето е на три периоди (секој од нив трае две години). По основното образование следи уште еден период на задолжително образование што трае 3 години.

Во Португалија задолжителното образование трае од 6-та до 15-та година на учениците и е поделено на три периоди: првиот период трае четири години, вториот две години и третиот период три години.

Во Шведска од 1997 година училиштата мора да обезбедат место за шестгодишните и седумгодишните деца. Задолжителното школување трае 16 години. За Шведска карактеристично е задолжителното основно училиште кое внатрешно е доста расчленето. Всушност, деветгодишното основно училиште е поделено на три циклуси, а секој од нив трае по три години.

Во Република Словенија деветгодишното основно училиште е поделено на три воспитно-образовни циклуси кои траат по три години.³⁵

Поради тенденциите за интегрирање на образовниот, задолжителен систем на Република Македонија во развојните светски, глобални и регионални трендови, како причини за зголемување на времетраењето на задолжителното образование, може да се наведат следниве:

- неповолната образовна структура на населението;
- малиот опфат;
- загрижувачки процент на осипување на учениците во редовните степени на образование;
- потребата од зајакнување на компетенциите за работна и социјална инклузија на населението.

Основното образование е дел од единствениот воспитно-образовен систем на нашата земја кое е бесплатно и задолжително за сите деца на возраст од 6-15 години.

³⁵ Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование, (2007), Скопје: МОН, БРО, стр. 10-11

Поаѓајќи по примерот на концепирање на основното образование во Република Словенија, во 2006/2007 година направени се измени на Законот за основно образование и неговото времетраење од 8 години е зголемено на 9 години, истото е поделено во III воспитно-образовни периоди и тоа:

- Од прво до трето одделение;
- Од четврто до шесто одделение и
- Од седмо до деветто одделение.

Основното образование во нашата држава опфаќа:

- а) одделенска настава
- б) предметна настава
- в) специјално основно образование³⁶

Тоа се изведува во основните училишта, а за учениците со посебни образовни потреби, зависно од видот и степенот на нивните потреби, се организираат и посебни основни училишта или паралелки при основните училишта. Наставата и другите облици на воспитно-образовна работа во училиштето во рамките на гарантираните програми за учениците е бесплатна и се финансирани од буџетот на Република Македонија.³⁷

Очекувањата од зголемувањето на задолжителното образование се следните:

- воведување на универзално основно образование;
- досегашните 83,23% опфат во годината пред поаѓање на училиште да се зголемат на 100% опфат;
- да се подобри образовната структура на населението;
- да се зајакне базичното образование;
- да се зголемат можностите за професионална ориентација;
- да се олесни и ефектуира преминот во средно образование;
- да се создадат можности за стекнување на минимум стручна квалификација за оние кои не го продолжуваат образованието;
- да се оствари програмска сукцесивност;

³⁶ Закон за основно образование, Сл. Весник на Р.М. бр. 103/2008

³⁷ Закон за основно образование, Сл. Весник на Р.М. бр. 103/2008

- рационално да се искористат образовните капацитети во руралните средини.³⁸

б) Промоција на ефективно основно образование.

Второто подрачје на делување во основното образование од страна на МОН, е градење и промоција на ефективно основно образование, базирајќи се врз основниот принцип - **Образование за сите.**

Основното образование претставува основен и фундаментален потсистем од причини што ја дава основицата за едукацијата на понатамошното образование, оспособување и усовршување.

Поаѓајќи од фактот дека овој потсистем ја дава основата за понатамошното образование, а истовремено размислувајќи за современите барања и трендови кои ни ги наметнува пазарот на трудот, кој ги следи европските трендови, потребно е да се стремиме кон рационализирање и осовременување на овој потсистем и негово градење согласно европските стандарди. Односно да се стремиме кон градење на ефективно училиште.

Ефективното основно училиште вклучува:

- професионален развој на сопствените кадри, особено наставниците;
- степенување на професионалниот развој на наставниците;
- стручно усовршување на наставниците за менторство и таторство на своите колеги, на наставниците-приправници и на идните наставници (студенти на наставничките факултети);
- просторни, технички и секаков друг вид услови за училишно хоспитирање;
- примена на иновации;
- осмислување форми и модели за тимско работење и соработка во проектните тимови на училиштето.³⁹

³⁸ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр.110

³⁹ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр.113

Ефективното основно училиште:

- својот рејтинг го гради врз основа на високи аспирации, јасни цели и очигледни постигања;
- претставува пример за добра организациона поставеност;
- реализира квалитетна настава;
- создава поволна социо-емоционална клима за учење и работа;
- прифаќа и решава проблеми во учењето;
- поттикнува индивидуално напредување на децата со специфични предизвици во развојот;
- ги почитува различните можности на децата;
- поттикнува творечко учење, натпревар и создава клима на задоволство од постигнатото;
- го мери успехот со постигањата на децата;
- прифаќа предизвици.⁴⁰

Според се што беше кажано може да се заклучи дека ефективното училиште е онаа кое има исклучително добра организација и реализација на наставата, училиште со здрава клима во кое секое дете може да научи и училиште со современа и актуелна култура што се манифестира преку безбедна и дисциплинирана средина за учење.

Повеќе истакнати автори дале свои листи на кои се претставени карактеристиките на ефективното училиште.

Според д-р Чарлс Мичел, карактеристики на ефективни училишта се:

- силен инструктивен водич;
- јасно фокусирана мисија на училиштето;
- високи очекувања од учениците и персоналот;
- тековно следење на напредокот на учениците;
- користење на современи образовни техники и технологии;
- безбедна, чиста средина која овозможува квалитетна настава и учење.

⁴⁰ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр.113

Слични се и гледиштата на д-р Бен Брдздејл по ова прашање:

- безбедна и дисциплинирана средина;
- јасна и фокусирана мисија;
- лидер во наставата;
- клима на големи очекувања за успех;
- можност за учење;
- често следење како напредуваат учениците;
- изградени односи училиште-семејство.⁴¹

Во изминатиот период беа извршени низа промени на овој степен на образование, како во поглед на програмите и курикулумите, така и во поглед на воведувањето на современи образовни технологии во неговиот процес. Но, тоа не значи дека целта е постигната, напротив потребни се уште многу иновации и промени кои треба да се насочат кон следните цели:

- Осовременување на целите на основното образование во согласност со општествените промени кои настануваат во нашата земја;
- Програмско иновирање согласно новите барања и предизвици на технолошката револуција која трае;
- Осовременување на организацијата на училиштето како основна клетка на системот и воспитно-образовната работа како организационен процес кој има динамични својства;
- Осовременување на образовната технологија;
- Промени во поглед на односот наставник-ученик во смисла на воспоставување активен однос;
- Промена на вредносниот систем за вреднување на знаењето и воспитно-образовните резултати;
- Осовременување на наставниот кадар и подигнување на учителската професија на повисоко ниво и сл.

Особено значајно е да се води сметка за опфатот на децата и нивниот сооднос со понудата во овој степен на образование во поглед на инфраструктурни, кадровските и програмските капацитети.

⁴¹ Семинар - Сорос: *Трансформација на училишните водачи*, Охрид, 1994

За да се постигне тоа потребно е да се води сметка сите ученици од соодветната возраст да бидат запишани во основното образование.

Исто така потребно е доследно да се применуваат законските регулативи во однос на определување на реоните што му припаѓаат на секое училиште и да се обезбедат списоци на сите ученици од соодветната возраст што треба да бидат запишани во даденото основно училиште.

Особено заложби треба да се прават во поглед на следење на учениците низ процесот на образование, колку од нив редовно посетуваат настава, колку ученици не ја посетуваат наставата, кои се причините за тоа и изнаоѓање начини за елиминирање на истите.

Потребно е да се изнајдат мерки за стимулирање на запишувањето и редовното посетување на училиштето, а да се избегнуваат мерки со кои ќе се санкционира незапишувањето и непосетувањето на наставата.⁴²

⁴² *Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост*, (2010), Влада на Република Македонија, Министерство за труд и социјална политика, Скопје, стр.58

4. 3. СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ

Основна визија на нашата држава е настојувањето да се создаде рационална мрежа на училиштата за средно и за постсредно образование усогласена со потребите на стопанството, пазарот на трудот и политиката на вработувањето која брзо и ефикасно ќе се прилагодува на локалните и на глобалните промени. Училиштата за средно и за постсредно образование треба да ги задоволуваат европските стандарди, почитувајќи ги принципите на децентрализација, еднакви образовни можности за сите, квалитет, транспарентност, интегративност и граѓанска одговорност.

Основната цел на средното и на постсредното образование, на глобално ниво, подразбира воспоставување на отворен и ефикасен систем кој ќе обезбеди рамноправен пристап на сите корисници и индивидуален развој на личноста преку здобивање компетенции неопходни за успешна работа, натамошно образование и живот во демократско општество, во согласност со локалните и со глобалните општествено-економски можности, интереси и потреби. Покрај соодветното структурирање на формалниот систем на средното образование, мисијата подразбира и создавање на можности за неформално и информално образование и нивно поцврсто поврзување. Сето тоа треба да овозможи поголема компатибилност со стандардите на земјите од Европската Унија.⁴³

Вака концепираниот систем за средното и за постсредното образование се очекува да се оствари со помош на претходно утврдени долгорочни и ефикасни интервенции, кои ќе обезбедат:

- еднакви можности за вклучување во средното образование и избор на различни патишта за остварување на иста цел, како и спречување на маргинализацијата на припадниците на одделни групи;

⁴³ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр.159

- флексибилно образование во поглед на структурата, изборот на програмите и струките, методите, организацијата, етапите и местото на реализирање на образованието;
- поопшто стручно образование со кое ќе се стекнат компетенции за променливиот свет на трудот, за општествениот и за културниот живот;
- стекнување на животни вештини неопходни во современото информатичко општество и приближување на образованието до бизнисот;
- примена на современи стандарди на образование и стандарди на занимања;
- примена на усовершени наставни планови и програми, модули и курсеви, како и воспоставување оптимална рамнотежа помеѓу општото и стручното образование, теоријата и практиката;
- промовирање на културата на самоевалвација и на развојното планирање на училиштето.⁴⁴

Доколку средното и постсредното образование ја остварат својата мисија, тоа ќе биде силна поддршка за оживување на економијата, за развојот на демократијата и за меѓународната интеграција на земјата.

Кон крајот на 80-те и во почетокот на 90-те години на 20-от век, во светот започнала новата реформа на училиштата, чијашто цел била изградба на поефикасни и поконкурентни образовни системи. Промените во потсистемот на средното и на постсредното образование се иницирани од актуелните процеси на општествено-политички, економски и технолошко-технички план: интеграцијата и глобализацијата, експанзијата на комуникациско-информатичката техника и технологија, ориентацијата кон пазарна економија, потребите и трендовите во сферата на вработувањето, конкурентноста и компетитивноста.

Со оглед на тоа што средното образование е најсложениот и најдиверзифицираниот дел од образовниот систем, тешко е да се издвојат

⁴⁴ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр.160

карактеристични промени кои се заеднички за сите земји. Сепак, присутни се некои основни трендови кои можат да послужат како насоки во креирањето на современ средношколски образовен систем. Тие се однесуваат, главно, на двата клучни сегменти на овој образовен потсистем: **на структурата и на организацијата на наставата.**

Во поглед на структурата, во земјите во транзиција сè уште е доминантна структурата 8+4. Во Република Македонија со законските измени структурата претрпе измени на 9+4.

Средното образование има задолжителен карактер и трае 4 години. Се организира во училишта кои имаат јавен карактер (државни училишта и училишта на локалната самоуправа) и приватни средни училишта. ⁴⁵ Со цел наставата во средните училишта непречено да се одвива потребно е да бидат исполнети повеќе услови:

- ↓ Соодветен наставен кадар;
- ↓ Соодветна опрема за наставната технологија - СОТ;
- ↓ Простор каде ќе се обавува оваа дејност, според пропишаните педагошки стандарди и нормативи;
- ↓ Наставни планови и програми за воспитно-образовната дејност;
- ↓ ИКТ во наставата и др.

Според законот за средно образование на Република Македонија, може да се организираат следните видови средни училишта:

- ↓ Гимназиски - средно гимназиско образование;
- ↓ Стручни училишта - средно стручно образование;
- ↓ Уметнички училишта - средно уметничко образование и
- ↓ Училишта за средно образование за деца со посебни потреби.

Перманентните општествено-економски промени, брзиот научно-технолошки развој, а особено експанзијата на новите технологии претпоставуваат компетентна работна сила која ќе биде во состојба да одговори на барањата на пазарот на трудот и ефикасно да партиципира во новите општествени промени, на тој начин користејќи ја расположливата технологија.

⁴⁵ Закон за средно образование, Сл. Весник на Р.М. бр. 44/95

Целокупните општествени промени во Република Македонија кои се случуваат во последните години, наметнуваат иновирање и на средното образование. Овде особено се мисли на средното стручно образование, односно, негово насочување кон стекнување стручни знаења и компетенции за успешна работа, поголема флексибилност во совладувањето на прибирливите барања на пазарот на трудот, поголема мобилност на работната сила и нејзина подготвеност за доживотно учење.

Во сите развиени економии кои се пазарно ориентирани, образованието и вложувањето во создавање на човечки ресурси се наоѓа во самиот врв на глобалните национални стратегии.

Потребно е средното образование примарно да се развива според пазарната филозофија. Тоа посебно се однесува на стручното образование кое се заоснова на цврсто и отворено пазарно стопанство, во чија структура се застапени најмногу малите и средни претпријатија, а основен облик на сопственост е приватната и на истото му одговара флексибилен и конкурентен пазар на труд. За да се постигне тоа најнапред потребно е да се направат промени во развојот на средното образование и истите промени да се прилагодат на барањата на пазарот.⁴⁶

Освен структурата и самата **организација** на средното образование треба да кореспондира со случувањата на пазарот на трудот, односно со образовната понуда и побарувачка. Пазарот на труд бара од институциите на средното образование да овозможат стекнување на современи знаења потребни за вработување во соодветните струки и занимања, како и знаења кои ќе овозможат непречено продолжување на образованието на факултетите и академиите, а исто така и нормално вклучување во општественото живеење.

Современата **организација на наставата** во овој потсистем опфаќа неколку клучни точки:

⁴⁶ Концепција на стручното образование за занимања, Центар за стручно образование и обука, Скопје, 2008, стр.3

1. Диференцијација и индивидуализација на наставата, со што се овозможува насочување на учениците во согласност со нивните способности и интереси, како и индивидуално темпо на напредување. Тоа се постигнува преку: изборност на наставата, флексибилни наставни програми, наставни техники кои се прилагодени на различните стилови на мислење на учениците, како и можност за забрзано напредување на талентираните и на вредните ученици.
2. Мултикултурно и мултилингвистичко образование, со што се зајакнува соработката помеѓу европските држави.
3. Поголемо учество на учениците, родителите и другите заинтересирани субјекти во управувањето со училиштето.
4. Ширење на соработката и зајакнување на врските помеѓу училишта-та и пазарот на трудот, како и градење на духот на претприемачките работи.
5. Создавање предуслови за достапност до средното образование и обука на маргинализираните групи.
6. Изготвување системи за евалвација и самоевалвација на учениците, со што се овозможува вреднување на поголем број активности, како и развивање на одговорност кај учениците за сопственото учење.
7. Изготвување стандарди за евалвација на наставниците и градење адекватна методологија за утврдување на рејтингот на училиштата. Во тесна врска со ова е и подобрувањето на образованието и обуката на наставниците.⁴⁷

Средното образование може да се подели и од аспект на структурно-организациската и програмско-курукуларната насоченост во следните воспитно-образовни подрачја:

- Јазично-литературно подрачје;
- Општествено-хуманистичко подрачје;
- Производно подрачје;
- Техничко- технолошко подрачје;

⁴⁷ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр.161-162

- Природно-математичко подрачје;
- Подрачја на одредени струки и занимања и сл.

4.3.1. Поврзување на средното образование со пазарот на трудот

Од севкупната состојба може да се заклучи дека образованието на кадрите и стопанскиот развој се во директна корелација. Затоа, сè поактуелни стануваат целите на образовниот процес кои се во корелација со потребите што ги наметнува секојдневниот живот, работата и пазарот на трудот. Потсистемот на средното и на постсредното образование ќе мора да се развива во согласност со потребите и со интересите на економскиот развој. Фазите на развојот и односите население-стопанство треба да бидат следени од страна на средното и на постсредното образование, кое треба да покажува голема флексибилност во своето приспособување кон потребите за развојот, кои истовремено се и потреби на работната сила која конкурира за вработување во стопанството, па нејзините шанси за вклучување во производствените процеси исклучиво сè повеќе ќе зависат од степенот на нивните знаења и способности.

Во согласност со тоа, средното и постсредното образование треба да овозможи:

- задоволување на барањата на економијата од аспект на оспособување на работниците за стекнување нови знаења, способности и вештини;
- нови начини на поврзување на образованието со пазарот на трудот, како и создавање на флексибилни врски;
- натамошно усовршување на наставните планови и програми, а тоа би значело осовременување на организацијата;
- воведување нови програми, курсеви;
- поинакво дефинирање на практичната обука;
- задоволување на рамнотежата помеѓу општото и стручното образование;
- создавање услови за континуирано стручно усовршување на наставниците;

- обезбедување услови за стекнување сертификати, дипломи и квалификации усогласени со европските стандарди за да можат да партиципираат на европскиот пазар на труд;
- рационализација и усогласување на мрежата на образовни установи за средно и за постсредно образование со потребите на стопанството, пазарот на трудот и политиката на вработување;
- развој на системот на стандарди за: образовни установи, наставници и програми за образование;
- обезбедување квалитетно образование и постојано следење и евалвација на резултатите како на учениците и наставниците, така и на училиштата во целина;
- обезбедување подобра вертикална и хоризонтална проодност на учениците во рамките на средното и на постсредното образование и надвор од него.⁴⁸

За да може средното и постсредното образование во Република Македонија да го овозможи сето ова, потребно е да ги следи кадровските потреби на пазарот на трудот и врз основа на тоа да овозможи навремена преквалификација и доквалификација на работната сила, согласно со научно-технолошките промени и достигнувања. Исто така, потребно е да се следи движењето на вработувањето и структурата на населението, со цел да се овозможи продуцирање на кадри кои се во согласност со барањата на пазарот на трудот, а на тој начин да се намали невработеноста.

За да се остварат овие задачи потребно е да се вложуваат бројни напори од страна на Министерството за образование и наука и соодветни институции во Република Македонија во изнаоѓање соодветни индикатори за да се следат појавите и да се сугерираат решенија за натамошниот развој на образовниот потсистем за средно и за постсредно образование. Сето тоа би значело производство на кадри кои ќе кореспондираат со образовната понуда и побарувачка на пазарот на трудот.

⁴⁸ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр.205

4.4. ВИСОКО ОБРАЗОВАНИЕ

Високото образование е составен и неодоив елемент од развојот на секоја земја. Тоа е не само најсилен агенс кој го детерминира општествено-економскиот развој на внатрешен план, туку и квалитет со кој земјата се легитимира себеси на надворешен план. Политичката и економската глобализација на земјите во светот, пред сè европските, ја имплицираа потребата од образовна глобализација, како есенција на нивната одржливост, со посебен фокус на високото образование како основен столб на кој ќе се темели нивната идна манифестација.

Прашањето дали треба да се развива високото образование не е прашање на добра волја, туку обврска од чие исполнување зависи дали земјата ќе се најде во улога на статист или активен играч во процесите на глобализација, дали ќе ги трпи последиците од глобализацијата или ќе ги ужива благодетите, дали ќе избере „безбедност“ пропаѓајќи во својата статичност или ќе ги прифати промените и храбро ќе се впушти во развивање на своите потенцијали и компетитивност и истите ќе ги пласира на светскиот пазар како конкурентни квалитети.⁴⁹

Ваквата глобална архитектура предизвика нагласена потреба од забрзана трансформација на целокупната поставеност на високото образование во Република Македонија и воспоставување на квалитет соодветен на потребите на земјата, кој истовремено е транспарентен и конкурентен во меѓународни рамки. Надминувањето на рецидивите од минатото и имплементацијата на меѓународно признатите норми и стандарди во високото образование. Само на тој начин, високото образование во потполност ќе ја остварува својата мисија на национално и интернационално ниво. Во современи услови, пазарот на трудот воспоставува нови релации и односи, надминувајќи ги тесните национални рамки и го проширува својот опфат на интернационално рамниште. Поради динамиката што ја развива, пазарот на трудот има потреба од флексибилна и динамична

⁴⁹ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр. 261

образовна понуда, која можат да ја задоволат само флексибилни и динамични образовни установи. Поради тоа, јавните високообразовни установи се исправени пред предизвикот да ја променат својата досегашна поставеност и да развијат нова структурна и организациска поставеност, која ќе биде компатибилна со сеопштите промени на пазарот на трудот.

Како една од потписничките на Болоњската декларација, Република

Македонија, треба да ја приспособи својата образовна политика, за да овозможи реализација на целите произлезени од Болоњскиот процес, кои се однесуваат на високото образование:

1. Усвојување на систем на лесно препознатливи и споредливи степени и воведување на додаток на дипломата (Diploma Supplement), за да се овозможи проток на вработување на европските граѓани и меѓународна конкурентност на европскиот систем на високо образование.

2. Усвојување на систем базиран на три главни циклуси - додипломски, постдипломски и докторски студии. Пристапот кон вториот циклус е условен со успешно завршен прв циклус на студии, кој задолжително треба да трае најмалку 3 години. Степенот постигнат по три години се смета за потребен степен на квалификација на европскиот пазар на трудот. Вториот циклус ќе води кон магистериум, а третиот до докторат.

3. Воведување на систем на кредити.

4. Промоција на мобилноста со надминување на пречките за слободно движење, особено на:

- студентите: да им се даде можност за учење, да им се овозможи пристап до студиите и релевантните служби;

- наставниците, истражувачите и административниот персонал: да им се признае и валоризира времето што го минале во Европа на истражување, предавање или учење, без прејудување на нивните статутарни права.

5. Промоција на европската соработка во осигурувањето на квалитетот преку развивање на споредливи стандарди, критериуми и методологија.

6. Промоција на европската димензија во високото образование, особено во развојот на предметните програми, меѓуинституционалната соработка, шемите на мобилност и интегрираните студиски програми, обуката и истражувањето.

7. Доживотно учење како суштински елемент на европскиот простор на високото образование.

8. Вклучување на студентите како партнери во процесот на изградба на европскиот простор на високото образование.

9. Зголемување на атрактивноста и компетитивноста на европскиот простор на високото образование, со цел да се прошират можностите за соработка и мобилност со земји надвор од европскиот простор на високото образование.⁵⁰

Високото образование во Република Македонија се организира на високите школи, факултетите, академиите.

Универзитетот е највисока автономна високообразовна, научна, односно уметничка установа која ја сочинуваат високообразовни установи кои се основани со закон. Универзитет може да се организира доколку постојат најмалку 5 високообразовни установи.

Факултетите се високообразовни и научни установи кои вршат високообразовна дејност, уметничка и научно-истражувачка и високостручна работа во една или повеќе сродни уметнички области.

Уметничките академии се високообразовни институции кои вршат високообразовна дејност, уметничка и научно-истражувачка работа во една или повеќе сродни уметнички области.

Високите школи се високообразовни институции кои вршат високообразовна дејност за стручни студии и високостручна работа во една или повеќе сродни области.⁵¹

⁵⁰ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр 57-59

⁵¹ Гоцевски, Т. (2003), *Образовен менаџмент*, Битола : Киро Дандаро, стр.295

Високото образование во Република Македонија е организирано на 5 државни универзитети, во Скопје, Битола, Штип, Охрид и Тетово, 2 државни високи стручни школи, 2 верски факултети, 8 приватните универзитети, 3 приватни високи стручни школи и 2 приватни факултети и околу 50 дисперзирани студиски програми.

На високообразовните институции во земјата, покрај додипломските студии, речиси во сите научни области се организираат и постдипломските студии, а се стекнува и највисокото академско звање - доктор на науки.

Особено ранливо е прашањето околу дисперзираните студии. Во последниве неколку години во високото образование во Република Македонија се случува процес на отворање нови факултети и студиски програми речиси во сите градови. Овој процес е познат како дисперзија, а уште го нарекуваат и деконцентрација на високото образование или, едноставно, негово ситнење.

Практиката за отворање факултети или организирање студии надвор од универзитетските центри во меѓународни рамки не е непозната.

Најдолга традиција во организирање студии надвор од универзитетските центри има Франција. Според проф. Томас Хартле од Националниот институт за истражување во земјоделието, сакајќи да ја зголеми опфатеноста на завршените средношколци во високото образование, но и да ги вклучи регионалните и локалните власти во финансирањето на третостепената дејност во Франција, во последните 50 години се отворени високообразовни институции во градови, кои можат да ги исполнат потребите на еден универзитетски центар. И таму е водена политика, чијашто цел била привлекување на избирачите во помалите градски средини преку создавање нови универзитетски центри. За жал, подоцна го согледале ризикот од можен неквалитет, поради што денес отворено се декларира дека универзитетските дипломи здобиени во малите градови ја немаат тежината на тие од универзитетските метрополи.⁵²

⁵² Поповски, Т.З. (2010), *Квалитетот на високото образование под прашање - Дисперзијата како македонски феномен*, Скопје: Фондација Институт отворено општество - Македонија, стр.9

Овој процес во Италија почнал малку подоцна, односно во 80-тите години од минатиот век. Но, подоцна тие имаат тенденции на укинување, поради негативните перцепции во академските кругови во однос на квалитетот на знаење што се стекнува со овој вид на студирање.

Слична е состојбата и во нашето соседство. На пример, во Словенија постои практика на дисперзирање од страна на помалите универзитети, кои не можејќи да му парираат на квалитетот на најголемиот државен универзитет, почнуваат да отвораат факултети по помалите места. Но, набрзо и таму оваа практика е прекината поради сериозното нарушување на квалитетот на високото образование.⁵³

Сите овие искуства упатуваат на еден општ впечаток дека овие студии во регионот, ЕУ и пошироко, главно допринесуваат за намалување на квалитетот, зголемување на невработеноста станувајќи нелојална конкуренција на класичните студии.

Ако се знае од каква важност е учеството на кадри со високо образование во економскиот развој на државата, како и предностите што ги нуди овој образовен степен од аспект на вработливоста, благосостојбата и културата на живеење на населението, тогаш е повеќе од очигледно дека зголемувањето на лицата што поседуваат високо образование е најголем приоритет на нашата земја. Но, тоа не значи зголемување на боројот на лицата со високо образование по секоја цена. Потребно е да се води сметка пред се таквото зголемување да не доведе до намалување на квалитетот и до создавање кадри кои нема да бидат во состојба да се носат со барањата на пазарот на трудот, зголемувајќи ја на тој начин стапката на невработеност.

⁵³ Поповски, Т.З. (2010), *Квалитетот на високото образование под прашање- Дисперзијата како македонски феномен*, Скопје: Фондација Институт отворено општество - Македонија, стр.10

5. Утврдување цена на образованието

Во земјите со развиено пазарно стопанство, кон што се стреми и нашата земја, материјалното втемелување на воспитно-образовниот систем во основа се потпира врз државните институции и приватниот сектор. Учеството на државата, зазема доминантно место, а заедно со приватниот сектор и приватната конкуренција во одделни делови на системот сочинуваат современ, ефикасен и конзистентен образовен и едукативен систем за кадри од сите профили и струки и од сите степени на образование. Според тие искуства и нашата држава треба да отпочне со структурирање на сличен модел на воспитание, образование и едукација.

На образованието во исто време може да се гледа и како на потрошувачка и како на инвестиција. Самото вложување на поединецот во своето образование претставува своевидна потрошувачка на средства, со цел здобивање со капитал кој ќе му донесе подобро работно место, повисоки примања и поголема моќ. Од друга страна, очекувањата за зголемување на доходот, како на поединецот така и на општеството во целина, ја истакнува важноста и придобивките што можат да се добијат од инвестирањето во образованието.⁵⁴

Почетниот проблем во иновирањето на нашиот образовен и едукативен систем е од идеолошко-теоретска природа и се состои во негово редефинирање - од потрошувач и товар на стопанството, каков што се сметаше во минатото, да стане развоен ресурс и создавач на најсуптилни вредности како што е знаењето. Исто така, треба да се истакне дека образовниот и едукативниот систем, како и останатите производни и услужни дејности, има свој производ, кој е најспецифичен и од првостепено значење за севкупниот развој на земјата, а тоа се кадрите кои излегуваат на пазарот на трудот, без кои нема просперитет ниту во една област од човековото дејствување. Токму затоа, неопходно е во цената на

⁵⁴ Гоцевски, Т. *Парадиџмајта на човечкиот капитал во земјите во транзиција и улогата на универзитетите во неговото создавање*, Скопје: Годишен зборник, Филозофски факултет, стр.5

општествениот производ како трошок да се признае и образовната и едукативната дејност, како дејност која директно создава, а не како дејност која само троши од веќе создадените вредности.⁵⁵

Со цел да се истакне местото и улогата на образовниот и едукативниот систем во новиот економски амбиент, потребно е да се утврдат стандарди во образованието на кои институциите кои ја вршаат оваа дејност ќе ја темелат својата работа, во исто време истите ќе бидат во согласност со барањата на пазарот на работна сила.

Како резултат на тие стандарди ќе се утврди и цената на образовните услуги што ги нудат образовните и едукативните институции, од друга страна истата таа цена државата ќе ја прифати како нужност и трошок во општествената репродукција, бидејќи кадрите, како производ, понатаму директно учествуваат во создавањето на општествените вредности.

При формирањето на цената, секогаш се поаѓа од вредноста на производите, во образовниот систем тоа се всушност кадрите кои излегуваат од образованието и се вклучуваат на пазарот на трудот. Но, при самото утврдување на цената треба да се земаат во предвид и следните фактори:

- Понудата и побарувачката на пазарот;
- Развиеноста на трговската мрежа или во случајот меѓународната соработка;
- Инструментите на економската политика;
- Интервенциите на економската политика;
- Монетарната и кредитната политика и др.⁵⁶

Во услови на пазарно стопанисување, елементи од кои се поаѓа при утврдување на цената на образованието треба да бидат:

- **Програмите** за работа на образовните институции и квалитетот на нивното извршување;

⁵⁵ Гоцевски, Т. (2003), *Образовен менаџмент*, Битола : Киро Дандаро, стр.69

⁵⁶ Гоцевски, Т. (2004), *Економика на образованието*, Куманово: Македонска ризница, стр.237

- **Инструменти** со кои се утврдуваат и вреднуваат трудот и резултатите на тој труд во образовните институции;
- **Економска цена** на образованието и воспитанието.⁵⁷

Еден од основните услови за пазарна валоризација на работата на воспитно-образовните институции е изработка, донесување и прифаќање на програма за работа од страна на надлежен орган кој учествува во финансирање на работата на институциите. Врз основа на тоа финансиерот ќе може да ја вреднува и да обезбеди средства за нејзина реализација. Сепак, поради специфичноста на оваа дејност, се среќаваме со неможност се да се програмира, а особено се да се вреднува на пазарот на трудот, бидејќи пазар на такви услуги, во мали држави како што е нашата, во класична смисла на зборот не може да се воспостави.

Економската цена на образовните услуги е паричен израз на вредноста на трудот вложен во процесот на образованието и воспитанието. Утврдувањето на цената на образованието, покрај неопходноста од вршење на дејноста, во пазарен амбиент има и други значења, како што се:

- Овозможување на поголема самостојност на образовните институции во смисла на обезбедување средства за дејноста како и самоиницијативност во остварувањето на програмите и насочување на профитот доколку го остварат. Тоа ќе овозможи поголемо ангажирање во процесот на унапредување на организацијата на работата, носејќи поголема ефикасност, а со тоа и поголем профит и доход.
- Економската цена треба да ги обезбеди платите и другите примања на вработените во воспитно-образовните институции во висина која одговара на висината на платите на вработените во другите сектори во државата, согласно нивните квалификации и нивната образовна структура. На тој начин ќе се надмине јазот меѓу стопанските и нестопанските дејности, третирајќи ги вторите како непроеизводствени.

⁵⁷ Гоцевски, Т. (2004), *Економика на образованието*, Куманово, Македонска ризница, стр.238

- Утврдувањето на економската цена на образованието ќе овозможи брзи промени во работењето на образовните и воспитните установи и нивно брзо вклучување во новите економски односи кои се темелат врз пазарот и пазарните законитости.⁵⁸

Имајќи во предвид дека реформите во областа на образованието се сеуште во тек во Република Македонија, невозможно е да очекуваме позначајни резултати по ова прашање. Сепак постојат критериуми врз основа на кои се вреднува дејноста на образовните институции. Во високото образование на пример, постои програма за утврдување на услугите кои ги дава образовната институција.

Државата, во услови на пазарна економија, мора да се залага за утврдување цена на образованието и да врши пропаганда, со цел одржување стандард во високото образование. Потребно е таа да знае и утврди критериуми врз чија основа факултетите ќе добиваат државни финансии (според број на студенти, според студиска програма...).

Пример: Според образовната побарувачка на пазарот на трудот оваа студиска година е потребно продуцирање на 1000 електро инженери - државата финансира по 1000 евра за секој запишан студент од овој профил.

Перманентните општествени-економски промени, брзиот научно-технолошки развој, а особено експанзијата на новите технологии, претпоставуваат квалитетна и компетентна работна сила која ефикасно ќе учествува на пазарот на работна сила и ќе одговори на барањата кои тој ги поставува пред нив. За да се постигне успех на пазарот на трудот, потребно е образовните институции и државата да направат сериозни заложби во поглед на иновирање на застарените студиски програми, утврдување на начинот на финансирање на образовните услуги и изготвување на рејтинг листи на образовните институции, со цел дополнително да бидат мотивирани во зголемување на ефикасноста во своето работење.

⁵⁸ Гоцевски, Т. (2004), *Економика на образованието*, Куманово, Македонска ризница, стр.239

6. Понудата и побарувачката во образовната сфера

Поаѓајќи од аспирациите на Република Македонија за влез во Европската Унија, се наметнува и потребата од преиспитување на улогата на образованието во општеството. Образованието е еден од најважните фактори за идната социјална кохезија и конкурентност на Македонија на европскиот пазар. За да се овозможи изградба на стабилен и ефикасен образовен систем, потребно е да се вложува во интеграцијата и развојот на различните видови образовни институции кои ќе бидат взаемно поврзани, на тој начин обезбедувајќи хоризонтална и вертикална проодност помеѓу одделните потсистеми и подобрување на ефикасноста во нивното работење.

Со самото воведување на новиот економски систем и неговото уредување според принципите на пазарната економија, се наметнува потребата сите воспитно-образовни институции да се однесуваат и да го прилагодат своето работење според пазарните законитости и пазарната логика. Секоја образовна институција има за задача, врз база на утврдените образовни стандарди, да утврди цена на образовните услуги кои ги произведува. Со тие образовни услуги, институциите се појавуваат на пазарот на трудот, притоа гарантирајќи за квалитетот на истите. На пазарот, институциите се сретнуваат со побарувачката на образовни услуги, која врши валоризација на нивните услуги. Според пазарната валоризација и квалитетот на услугите, институциите се стекнуваат со повисок или низок рејтинг.⁵⁹

Во рамките на современиот европски пазар на труд, помеѓу образовните институции владее голема конкуренција. Додека пак, кај нас образовниот систем сеуште се реформира и се соочуваме со ситуации на несовпаѓање на образовната понуда и побарувачка. Развојот на технологијата во последните години е толку брз што голем дел од најбараните работни места на светско ниво денес, не ни постоеле пред 5-6 години. Тоа значи дека образовниот систем потребно е да се развива во

⁵⁹ Гоцевски, Т. (2003). *Образовен менаџмент*, Битола : Киро Дандаро, стр.71

насока на креирање образовни услуги кои би ги подготвувале учениците за професии што би се развиле и би биле актуелни за во иднина. Клучна улога на современиот образовен систем треба да биде способноста за предвидување на промените и успешно прилагодување кон нив. Се разбира дека образовниот систем не може да се менува со иста брзина како индустријата, токму затоа потребно е да овозможи низ образовниот систем учениците/студентите да се стекнат со такви вештини и знаења кои ќе им овозможат полесно прилагодување на пазарот на трудот.

За да бидат конкурентни на пазарот на трудот, образовните институции во нашата земја мора да внесат голем број промени и да го напуштат стариот воспитно-образовен систем, тие уште пред да се појават на пазарот со своите услуги, ќе мора да одговорат на некои прашања, на пример: **што се произведува** (кои услуги ги произведуваат, каква е нивната понуда, дали со истата ќе бидат конкурентни на пазарот....), **како се произведува** (материјално - техничките услови, образовни стандарди.....), **за кого се произведува** и други клучни прашања. Тоа се многу важни прашања затоа што се случува многу често услугите или добрата кои се произведуваат никогаш да не бидат употребени, да не ја најдат својата примена. Одговорите на овие прашања ги нуди пазарот преку механизмите за формирање на цените на услугите и производите, значи механизмот на цените е круцијално прашање за нормално функционирање на новиот економски систем кај нас.⁶⁰

Од друга страна пак, цените се детерминирани од многубројни фактори меѓу кои најзначајни се понудата и побарувачката. Основно правило е дека нивото на цените на пазарот се формира врз база на понудата на производи и услуги кои се стават на располагање на потенцијалните купувачи, од една страна, и побарувачката на тие производи и услуги од страна на потенцијалните купувачи кои се појавуваат на пазарот.

При постоењето на **еквибриум**, односно, при постоење на

⁶⁰ Гоцевски, Т. (2003), *Образовен менаџмент*, Битола : Киро Дандаро, стр.92

урамнотеженост на понудата и побарувачката на пазарот, нивото на цените е стабилно. Додека пак, во услови на зголемена понуда на производи и услуги, а иста или намалена побарувачка, нивото на цените има тенденција да опаѓа и обратно.

Покрај слободното делување на понудата и побарувачката, во економската теорија и практика е познато дека може да се делува на едната или на другата страна со помош на мерките на економската политика и на тој начин да се контролира нивото на цените.

На страната на понудата може да се превземат следниве мерки:

- За зголемување на понудата: либерализација на увозот, рестрикција на извозот, пуштање во промет на стоки од државните резерви;
- За намалување на понудата: ограничување на увозот, контингенти, забрани за увоз, премии за извозот, зголемување на даноците, засновање на државни резерви и др.

На страната на побарувачката може да се превземат следниве мерки:

- За зголемување на побарувачката: зголемување на јавната потрошувачка, определување на минимум при купување на производи и услуги и др.
- За намалување на побарувачката: рационарање на потрошувачката, ограничување на времето за продажба и други мерки.⁶¹

Во современи услови на стопанисување воопшто не постојат дилеми за дејствувањето на понудата и побарувачката, како економски категории во сферата на образованието, бидејќи образовните институции во процесот на менаџирање на своето работење, доколку сакат да постигнат успех на пазарот на трудот, потребно е да се раководат од овие две детерминанти.

Оттука понудата на работна сила, со сите нејзини специфичности, особено со нејзината квалификациона и образовна структура која се формира низ образовниот процес, станува неодминлив сегмент на тој пазар. Од друга страна, побарувачката на работна сила, исто така станува неодминлив дел во определувањето на цената на трудот.

⁶¹ Гоцевски, Т. (2003). *Образовен менаџмент*, Битола : Киро Дандаро, стр. 94

7. Образовна побарувачка

Имајќи го во предвид фактот дека во современи услови на живеење, образованието претставува економско богатство и дека тоа претставува предуслов за вработување, јасно е зошто индивидуите пред да излезат на пазарот на трудот инвестираат во своето образование и имаат потреба од образовни услуги за стекнување на индивидуален капитал, на тој начин тие ја формираат **образовната побарувачка**.

Едукативниот процес, од аспект на неговата улога за создавање капитал, има специфичности како што се:

- стекнување знаење по пат на образование се изедначува со т.н. традиционален капитал;
- образованието е поврзано со акумулирање на знаење кое ја зголемува продуктивноста на индивидуата;
- акумулирани знаење = зголемена индивидуална продуктивност = дополнителни примања во иднина;
- акумулираната едукација носи зголемен приход, т.е. позитивна камата врзана за капиталот;
- знаењето акумулирано во едукативниот процес може да застари или да се изгуби, затоа треба да се надополнува т.е. да се врши негова репродукција;
- специфичноста на овој капитал е поврзана со неможноста тој да биде присвоен и затоа услугите од него се врзани за сопственикот кој го понудува на пазарот на трудот;
- едукативниот капитал носи и општествен престиж, моќ и интелектуална сатисфакција на сопственикот.⁶²

Индивидуата која инвестира во зголемување на сопствениот едукативен капитал поаѓа од оценката дека таа инвестиција ќе биде рентабилна. Пресметување на рентабилноста на образовната инвестиција се врши со помош на два метода:

⁶² Гоцевски, Т. (2003), *Образовен менаџмент*, Битола : Киро Дандаро, стр. 96

- метод на внатрешна каматна стапка на примањата и
- метод на актуелната нето вредност.

При пресметката на рентабилноста се поаѓа од приходите од примањата кои се добиваат за таков квалитет на образование и трошоците кои се потребни за едукативната инвестиција. Трошоците за образование, независно дали се директни или индиректни, односно, дали како инвеститор се јавува државата, компаниите или поединецот може да се категоризираат во три големи групи:

- ❖ Трошоци на државата или компаниите - директни расходи - овие трошоци се издвојуваат за непречено извршување на активностите на образованието како дејност;
- ❖ Индивидуални трошоци - тоа се директни трошоци кои поединецот или неговото семејство ги издвојува за стекнување на образовен капитал. Оптовареноста на буџетот на семејството се пресметува од нивното процентуално учество во вкупните трошоци;
- ❖ Опортунитетни трошоци - реални трошоци кои ја изразуваат вредноста на пропуштената алтернатива на студентот или ученикот за време на неговото студирање да стекне одреден доход, односно, доходот кој би го остварил поединецот со неговиот претходен степен на образование.⁶³

Откажувањето од овој доход има своја оправданост, што се изразува преку очекувањата на поединецот, дека со инвестирањето во своето образование во иднина ќе се здобие со поголеми коиристи: подобро работно место, повисоки примања, подобра положба во општеството.

По завршувањето на студиите потребно е да се направи салдирање на сите средства кои се инвестирани во студирањето, но тоа е доста тешка задача затоа што само мал број студенти водат прецизна евиденција за сите издатоци.

⁶³ Гоцевски, Т. *Парадигмата на човечкиот капитал во земјите во транзиција и улогата на универзитетите во неговоото создавање*, Скопје: Годишен зборник, Филозофски факултет, стр.8

Исто така треба да се пресметаат ефектите што ги носи интелектуалната инвестиција со себе, во смисла на добивање на подобро работно место, поголема разлика во платата, споредено со платата која ја добивале индивидуите на претходното работно место, односно, пред да се стекнат со интелектуалниот капитал, престиж, поголема сатисфакција, моќ итн. Пресметувањето на ефектите се врши временски, на пример: се поставува релација помеѓу трошоците направени за студирање, на нив се додава загубената заработувачка, која би се стекнала со претходната квалификација, со пресметана каматна валоризација и тој износ се споредува со разликата во примањата кои би се добиле како резултат на интелектуалната инвестиција за подолг временски период, на пример за 20 години.

Врз основа на сите претходно наведени пресметки се пресметува рентабилноста на интелектуалната инвестиција, а од неа зависи големината на побарувачката за определена професија. Меѓутоа, многу е тешко да се определи рокот за кој ќе се врши пресметување на рентабилноста и во тој поглед постои несогласување кај авторите. Едни сметаат дека рентабилноста треба да се пресметува во исто траење со траењето на едукативниот процес, други сметаат дека времетраењето на пресметката за добивката од образовната инвестиција треба да биде во согласност со работниот век на поединецот итн. Но, треба да се истакне дека сите автори се согласни околу трошковниот дел и тие сметаат дека во него треба да влезат сите трошоци направени за периодот на студирањето, а на страната на приходите да се земе во предвид само диференцијалната вредност, односно, разликата меѓу примањата кои би се добивале со претходната квалификација и оние кои ќе се добиваат со новата квалификација за одреден временски период.

Пресметката од остварените приходи од образовните инвестиции се искажува во вид на **каматна стапка на приходите** остварени од тие инвестиции. Па оттука образовната побарувачка како и секоја друга инвестициона побарувачка ќе функционира во согласност со каматниот интерес.⁶⁴

⁶⁴ Проф. Гравот, П. (1993), *Економика на едукацијата*, Париз

Според пазарната логика, поголема образовна побарувачка ќе има за професиите каде инвестициите најбрзо се исплатуваат. И кај овие инвестиции важи правилото: образовната побарувачка функционира во согласност со каматниот интерес. Но, за разлика од другите побарувачки, кај образовната побарувачка, освен каматниот интерес, на нејзиното ниво дејствуваат и други фактори:

- ♦ престижот;
 - ♦ состојбата на пазарот на работна сила;
 - ♦ добивката и сл.
- ❖ Нивото на образовната побарувачка, ја определуваат следниве фактори:
 1. Очекуваната добивка од образовната инвестиција;
 2. Шансите да се успее со соодветната диплома;
 3. Личните карактеристики и определби на индивидуата.⁶⁵

Тоа значи дека образовната побарувачка има тенденции да расте доколку добивката што индивидуите ја очекуваат од инвестицијата во образованието се зголемува и доколку се поволни оценките на кандидатите за шансите да се успее во животот и во професијата со тој вид и степен на образование и обратно.

- ❖ За подобрување на образовната побарувачка од големо значење се:

А) професионалното искуство

Професионалното искуство поинтензивно се валоризира со зголемување на времетраењето на работното искуство, односно правопропорционално со стекнатите знаења на работните места. Од своја страна тоа може да биде:

- Глобално - тоа искуство индивидуата може да го валоризира на кое и да е работно место;
- Специфично - кое може да се валоризира само на тоа работно место и во таа институција или фирма.⁶⁶

⁶⁵ Гоцевски, Т. (2003), *Образовен менаџмент*, Битола : Киро Дандаро, стр. 101

⁶⁶ Гоцевски, Т. (2003), *Образовен менаџмент*, Битола : Киро Дандаро, стр. 102

Истражувањата покажале дека професионалното искуство директно влијае врз зголемување на продуктивноста на трудот, тоа носи зголемени примања и зголемена образовна побарувачка за тој вид професија.

Б) перманентно образование

Со брзите промени што се случуваат на пазарот на трудот, како на страната на понудата така и на страната на побарувачката, невозможно е да се очекува дека интелектуалниот раст и развој на државата може да се осигура само преку формалното образование. За да се одговори на барањата на компаниите, во услови на пазарна валоризација на трудот, неминовно е да се засили соработката помеѓу институциите за формално и институциите за неформално образование. Оттука произлегуваат и заложбите на државата за промоција на доживотно учење. Целта на доживотното учење е да го одржи и зачува позитивниот и активниот приод кон учењето на сите возрасти во текот на целиот живот. Преку формите на доживотно учење се зголемуваат можностите за образовна мобилност на младите и возрасните и се остварува динамична соработка меѓу образовните установи и потребите кои произлегуваат од сферата на трудот и општествениот живот. Ова е особено важно за оние популациски групи чие знаење застарело, не располагаат со соодветни компетенции кои одговараат на пазарот на труд или останале образовно хендикепитани: невработените, неписмените и маргиналните групи.

Перманентното образование е уште позначајно ако се има во предвид возрасната структура на населението кое учествува на пазарот на труд. Со намалување на наталитетот се намалува и младата возрасна група која учествува на пазарот, а со тоа расте значењето и уделот на повозрасното население во развојот на државата.

За ова состојба говорат и податоците од Државниот завод за статистика според кои:

Од вкупното активно население во 2011 година најголем процент од вработените, кои активно учествуваат на пазарот на трудот се на возраст од 25-49 години, тие учествуваат со 55.8%, по нив, со 43.4% следи населението на возраст од 50-64 години и на крај со 13.6% се застапени

младите на возраст од 15-24 (најголем процент од оваа популација сеуште е вклучена во образовниот систем).

Во поглед на невработеноста ситуацијата е обратна:

Од активното население на возраст од 15-24 невработени се 59.4%, потоа следи старосната група од 25-49 години со стапка на невработеност од 29.5%, и со најмала стапка на невработеност, од 25.2%, на пазарот на трудот е присутна популацијата на возраст од 50-64 години.

Овие податоци говорат за важноста на повозрасното население во развојот на економијата и за потребата од постојано вложување во неговата образовна надградба.

Современиот труд ќе има потреба од знаења и способности за адаптирање и пресретнување на промените, динамични капацитети за учење и надградување на знаењата и вештините. Современиот труд ќе предизвика намалување на работната сила и ќе ја промовира важноста на образованието и обуката во сите возрасни групи.⁶⁷

Токму потребата од зголемување на продуктивност и ефикасноста во извршувањето на работните задачи, ја истакнува важноста од перманентното образование. Преку оваа форма на образование вработените во текот на својот работен век се стекнуваат со образовен капитал.

Според носителот на образовниот процес, перманентното образование може да се одвива во:

- Организација на институцијата која има свој едукативен центар;
- Во специјализирани институции.

Како побарувачи на овој вид образовни услуги може да се јават: фирмите, работниците или државата.⁶⁸

Следејќи ги случувањата на пазарот и научно-технолошките достигнувања, фирмите организираат перманентно образование за своите вработени преку долгорочни или краткорочни програми.

⁶⁷ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи - МОН, стр.465

⁶⁸ Гоцевски, Т. (2003), *Образовен менаџмент*, Битола : Киро Дандаро, стр.103

Во современи пазарни услови, многу често и самите работници, како резултат на нивните сознанија за движењата на пазарот на трудот и потребата за современи компетенции и вештини, може да покренат иницијатива за перманентно образование.

По правило, фирмите прашањето за перманентно образование на своите работници го покренуваат од специфичен тип, кое е потребно за точно определени работни места, а додека пак работниците најчесто иницираат перманентно образование од глобален тип, кое може да се валоризира и во други фирми и на други работни места. Државата најчесто се јавува како иницијатор за перманентно образование на определена категорија невработени лица, со цел полесно да го најдат своето место на пазарот на трудот, или за преквалификација на лица кои го изгубиле своето работно место.

Побарувачката на образовни услуги во нашиот образовен систем, особено во високото образование, во последните години перманентно се зголемува. Побарувачката на образовни услуги во 2010/2011 година според бројот на запишани ученици и студенти во образовниот систем е следната:

Во основното образование, од година во година се намалува бројот на влезната генерација во основното образование, како и вкупниот број на ученици. Бројот на ученици во основното образование на крајот од учебната 2010/2011 е 205 817 ученици и е помал за 18.3 % во споредба со 2000/2001 година.

За разлика од основното образование, состојбите се подобри во средното и во високото образование каде што опфатот на запишани ученици/студенти се зголемува.

Во средното образование, во учебната 2010/2011 година се запишани 95 155 и во споредба со 2000/2001 година (93 798), бројот на запишани ученици е зголемен за 1.4%.

Во високото образование имаме значително зголемување на бројот на студенти, гледано наназад низ годините. Во учебната 2000/2001 година бројот на студенти изнесувал 40 246, а во учебната 2010/2011 тој се зголемил на 63 250.⁶⁹

⁶⁹ Македонија во бројки 2012, ДЗС

Исто така доколку се земе во предвид податокот дека во оваа учебна година, дури 19 805 од вкупно 24 846 матуранти го продолжиле своето образование на некоја високообразовна институција, а само 5 041 од нив директно се вклучиле на пазарот на трудот, се поставува прашањето:

Дали ваквата побарувачка е реална и како таа се одразува на состојбите на пазарот на трудот?

Она до што може да доведе зголемената побарувачка на образовни услуги во однос на понудата на работни места на пазарот на труд е нелојална конкуренција и зголемена невработеност, бидејќи може да се случи одредени профили никогаш да не го најдат своето место на пазарот на труд.

Државата мора сериозна да ја свати својата улога на главен арбитер меѓу пазарот на трудот и создавањето на амбиент за стекнување на квалитетно знаење кое ќе се понуди на пазарот, бидејќи во услови на засилена конкуренција пазарот на труд бара кадри кои се одликуваат со квалитет, ефикасност во извршувањето на работата и употребливост на знаењето. Затоа е потребно државата да води сметка при креирањето на образовната политика за видот и профилот на кадри кои ќе се произведуваат и заедно со универзитетите преку истражување на потребите на пазарот, да воспостават рамнотежа меѓу барањата во општеството, академските и стручните образовни профили и пазарот на трудот, а во целиот тој процес да ги вклучат и искуствата и размислувањата на работодавачите и целокупната општествена заедница.⁷⁰

⁷⁰ Гоцевски, Т. *Парадигмата на човечкиот капитал во земјите во транзиција и улогата на универзитетите во неговото создавање*, Скопје: Годишен зборник, Филозофски факултет, стр.14

8. Образовна понуда

Еден од клучните фактори за формирање на цената на образованието е **образовната понуда**.

Според степените на образование и воспитание во нашата земја образовната понуда се формира на повеќе образовни нивоа и тоа:

- **Предучилишното образование** - Промоцијата на раниот детски развој во нашата држава, се базира на меѓународната рамка која е содржана во Конвенцијата за заштита на правата на децата и постоечката национална законска и национална рамка. Неговата промоција е содржана во Националниот развоен план 2008-2013 и во Стратегијата за демографски развој 2008-2015. Институционалната поддршка за развојот на предучилишното образование ја даваат Министерството за труд и социјална политика и Министерството за образование и наука.⁷¹

Според Законот за заштита на децата, покрај згрижувањето на децата, раниот детски развој опфаќа мерки и активности за промоција на здравјето и унапредување на интелектуалниот, емоционалниот, физичкиот и социјалниот развој. Сето тоа се остварува во детските градинки, кои ја формираат образовната понуда во овој образовен потсистем. Но, покрај формите на целодневно згрижување на децата во постоечките градинки, треба да се промовираат и кратки форми на опфат, како и вонинституционални форми на опфат, во зависност од потребите, можностите и интересите на локалната заедница со цел да се надмине сегашната состојба на ограничена мрежа и недоволен опфат на децата од оваа возраст. Опфатот на деца во 2010/2011 година изнесува 23 103 деца од вкупно 159 932 деца на таа возраст или само 14.45%.

⁷¹ Дамовска, Л., Шеху, Ф. (2009). *Стандарди за рано учење и развој кај децата од 0 - 6 години*, Скопје: Министерство за труд и социјална политика, стр.7

Со процесот на децентрализација, во наредниот период одговорностите од областа на раниот детски развој треба да ги превземат единиците на локалната самоуправа. Пренесувањето на надлежностите од централно на локално ниво треба да ја подигне свеста на локалните власти за максимално искористување на постоечките капацитети, со цел надминување на проблемите и поквалитетно реализирање на воспитно-образовниот процес кај децата од предучилишната возраст, бидејќи тоа ќе придонесе за создавање можности за побезболен старт и поуспешно прилагодување во основното образование.

Во овој дел на образовната понуда сеуште не постои вистинска конкуренција која ќе придонесе за подобрување на квалитетот на понудените услуги и намалување на нивната цена.

- **Основно образование и воспитание** - Основното образование има за цел стекнување на општо образование и подготвување за понатамошно општо или стручно знаење. Согласно Законот за основно образование, тоа трае 9 години, има задолжителен карактер и е бесплатно.

Понудата на оваа ниво на образование ја формираат редовните основните училишта кои можат да бидат самостојни или подрачни, установи како што се здравствените, воспитно-поправните домови, казнено-поправните домови, основните училишта за децата со посебни потреби, установи за образование на возрасните кои им овозможуваат на лица постари од 15 години да се здобијат со основно образование, музичките и уметничките училишта.⁷²

Според податоците од Државниот завод за статистика во учебната 2010/2011 година во Република Македонија образовната понуда во основното образование ја чинеле 1 046 основни училишта со вкупно

⁷² Закон за основно образование, Сл. Весник на Р.М. бр. 103/2008

205 817 ученици, од кои 990 редовни основни училишта, 44 специјални основни училишта и 12 основни училишта за возрасни.

Поаѓајќи од фактот дека образованието е основно човеково право и клучен инструмент за економскиот развој и просперитет на секоја држава, станува јасно зошто постојано се говори за неопходноста од правење заложби за негово издигнување на повисоко место, преку инвестирање во истото и подобрување на неговиот квалитет. Постојано се нагласува потребанта од еднаков пристап на образованието до сите граѓани, особено се мисли на основното и средното образование како задолжителни облици на образование, а од друга страна податоците говорат за нецелосен опфат на учениците во основното образование, според тоа станува сосема јасно во која насока е потребно да се превземаат иницијативи:

- подобрување на физичкиот пристап до образовните институции;
- обезбедување целосен опфат на учениците во задолжителното образование (опфатот за учебната 2010/2011 изнесува 91.11%). Со цел да се обезбеди поголем опфат на учениците во основното образование потребни се интервенции во поглед на:
 - спроведување на континуирани локални активности кои ќе бидат во функција на образованието на родителите и семејствата со цел да се подигне свеста за значењето на образованието, преку различни облици на формални и неформални средби. Ова особено се однесува на малите заедници во руралните средини, каде свеста за придобивките кои можат да ги имат од вложувањето во своето образование е сеуште на ниско ниво;
 - обезбедување на поголеми финансиски бенифиции за сиромашните семејства;
 - обезбедување на државна контрола во однос на реализирањето на законската обврска на родителите за запишување на своите деца во основното образование.

- подобрување на квалитетот на образовните услуги (подобрување на инфраструктурните капацитети и условите за работа особено во руралните средини, подобрување на квалитетот на наставата, примена на современа образовна технологија, централизирани курикулуми, современи наставни методи...).⁷³

Со процесот на децентрализација прашањата околу училишната мрежа, бројот на основните училишта, проблемите со опфатот, бројот и запишувањето на учениците во основните училишта, како и сите други прашања кои се однесуваат на основното образование, преминуваат во ингеренции на општините.

Овој степен на образование е од јавен интерес и не предвидува можност за вклучување на приватниот сектор, а со тоа ја исклучува можноста за појава на вистинска конкуренција на страната на понудата, која ќе придонесе за подобрување на квалитетот.

➤ **Во средното образование** - Средното образование е најсложениот и најдиверзифициран потсистем. Според измените на Законот за средно образование, Службен весник на Република Македонија бр.29/2002, средното образование има задолжителен карактер. Образовната понудата во овој потсистем ја формираат сите видови на средни училишта. Тука спаѓаат гимназиите, техничките, стручните и уметничките училишта. Со новиот Закон за средно образование е дадена можност за поттикнување на конкуренцијата во понудата на образовни услуги.⁷⁴ Тоа значи дека покрај државата и локалната самоуправа, средни училишта може да основаат и лица од приватниот сектор. Состојбата на образовната понуда во учебната 2010/2011 година е следната:

⁷³ Геровска-Митев, М., Миовска-Спасева, С., Ѓорѓев, Д. (2007), *Приоритетни на политиката за социјална вклученост во Македонија*, Скопје: Фондација Фридрих Еберт, стр.3-4

⁷⁴ Закон за средно образование, Сл. Весник на Р.М. бр. 44/95

- Има вкупно 111 средни училишта, со вкупно 94 155 запишани ученици, што претставува намалување за 1.2% во однос на претходната година;
- 11 приватни средни училишта во нив се запишани 1 577 ученици;
- 2 верски училишта во кои наставата ја посетуваат 690 ученици и
- 4 специјални училишта со вкупно 309 ученици.

Во моментот, освен во високото образование во кое владее голема конкуренција, таа се појавува и во општото средно образование. Во другите потсистеми состојбата е монополизирана. Со либерализација на образовните услуги, освен привлекувањето на приватниот капитал, ќе се постигнат и други ефекти. Имено, ќе се зголеми конкурентноста во образованието, ќе се подигне квалитетот и ќе се разбијат постојните клишеа во остварувањето на воспитно-образовната дејност.

➤ **Високо образование** - Во современи услови на стопанисување, пазарот на трудот има потреба од флексибилна и динамична образовна понува која можат да ја задоволат само флексибилни и динамични образовни установи. Високообразовните институции потребно е да развијат нова и современа структурна и организациона поставеност која ќе одговара на сеопштите потреби на пазарот на трудот, не само на национално ниво, туку и на глобално ниво. Тоа подразбира имплицирање на сите фактори и промени кои ќе овозможат изградба на квалитетен и конкурентен високообразовен систем на европскиот пазар. Со потпишувањето на договорот, на 19 септември 2003 година, Република Македонија стана дел од европското семејство и се обврза да ги почитува и исполува обврските од Болоњската декларација. Една од основните стратешки цели на нашата држава е високообразовните установи да стекнат статус на респектабилни даватели на образовни услуги кои ќе бидат конкурентни на широкиот европски академски пазар. Како креатори на образовната понуда до пред некоја година, се јавуваа факултетите на универзитетите во Скопје, Штип и Битола, како и универзитетот на ЈИЕ во Тетово и приватните високообразовни

установи. Со измените и дополнувањата на Законот за високо образование се отворија факултети - дисперзирани студии, речиси во сите градови на републиката.

Актуелната универзитетска мрежа во Република Македонија опфаќа 5 државни универзитети со 57 факултети, 8 приватни универзитети со 42 факултети и повеќе од 50 дисперзирани студиски програми кои работат надвор од универзитетските центри. Загрижува фактот што оваа веќе масивна мрежа со продолжување на процесот на дисперзија уште повеќе се диверзификува. Ваквата состојба од една страна негативно влијае врз квалитетот на образовната понуда во постојните институции, а од друга страна се почнува со нерационални импровизации на новоотворените институции.⁷⁵

Од друга страна, се случува и широка либерализација на пазарот и понудата на високообразовни услуги, бидејќи во високото образование на широка врата влезе и приватната иницијатива. Најголем дел од приватните факултети нудат студиски програми што веќе со години постојат и важат за атрактивни и на државните факултети (право, информатика, економија).

Ваквата образовна политика на државата може да доведе до нерационално зголемување на бројот на лица со дипломи, нелојална конкуренција, намалување на квалитетот на квалификациите со кои дипломираните студенти ќе излезат на пазарот на трудот, несовпаѓање на понудата и побарувачката и зголемување на невработеноста.

- Дел од образовната понуда се формира во **фирмите или другите институции**, во рамките на перманентното и неформалното образование. Овој вид на образование кај нас е уредено со Законот за стручно образование и обука и Законот за образование на возрасни. Целта на стручното образование и обука е оспособување за работа, односно за продолжување на образованието. Стручното

⁷⁵ Поповски, Т.З. (2010), *Квалитетот на високото образование под прашина-Дисперзијата како македонски феномен*, Скопје: Фондација Институт отворено општество - Македонија, стр.11

образование и обука, според законот за стручно образование и обука, го вршат установите за стручно образование и обука, работодавачите и социјалните партнери. Целта на овој вид на образование е преку анализа на пазарот на трудот да се согледат потребите од кадри и потребните квалификации кои тие треба да ги задоволат за да бидат конкурентни при учеството на пазарот на трудот. Стручното образование и обука се реализира во Центарот за стручно образование и обука, формиран од Владата на РМ.

Постојат повеќе видови стручно образование и тоа:

1. Стручно оспособување - наменето за работа со пониски барања кое дава практични знаења и вештини за различни подрачја на трудот. Овој вид на образование трае до 2 години.
2. Стручното образование за занимање трае 3 години и е наменето за задоволување на потребите на стопанството.
3. Техничкото образование трае четири години, тоа е образование кое првенствено подготвува кадри за вработување во сите сфери на трудот, но и за продолжување на образованието. Учениците со завршено техничко образование, своето образование можат да го продолжат на високо стручно образование и на високообразовните установи, доколку се стекнат со државна матура.
4. Постсредно образование и обука е образование кое финално подготвува кадри за определени професионални должности за одделни сегменти од процесот на трудот. Учениците кои завршиле постсредно образование, своето образование можат да го продолжат на високо стручно образование.
5. Образование на возрасните се остварува во установите за стручно образование и обука како интегрален дел на доживотното учење, кое ги поврзува одделните сегменти и облици на образованието во единствен систем. Образованието на возрасните е уредено со посебен закон.⁷⁶

⁷⁶ Закон за стручно образование и обука, Сл. Весник на Р.М. бр. 71/2006

На овој вид образовна понуда денес особено внимание му посветуваат развиените земји, каде за таа намена се издвојуваат и посебни средства. На пример: Во Франција од 1971 година со Закон е определено 1,2% од заработувачката да се издвојуваат за фондот за образование во претпријатијата. Колку се значајни овие средства зборува и фактот дека во 1990 година за таа намена биле издвоени 70 милијарди франци. Тие средства понатаму биле насочени за покривање на понудата за континуирано образование.⁷⁷

Кај нас се уште не постои позитивен тренд во таа насока. Свеста на луѓето за вложување во своето образование и сопствениот развој сеуште не е на завидно ниво. Причините за тоа се многубројни: недоверба во однос на квалитетот на знаењата добиени од обуките, неакредитирани тренинг-провајдери, непостоењето на инструменти за вреднување на квалитетот кои го поседуваат лицата кои се обучуваат (стартни квалификации и знаења).

8.1. Во што се состои образовната понуда:

Секое претпријатие, организација или институција е основана да остварува определено производство или да нуди определени услуги кои се валоризираат на пазарот. Според тоа, образовните институции се основани за давање образовни услуги, кои исто така се предмет на пазарна валоризација. Образовната понуда ја сочинуваат определени образовни услуги кои се нудат и кои имаат квалитет и содржина со кои се гарантира определено ниво на знаење потребно за извршување на определени работи. Во тие услуги спаѓаат:

- **наставните услуги** кои се состојат од настава за стекнување знаење, со која индивидуата добива дополнителна едукативна вредност, вежби со иста намена, семинари, симпозиуми, истражу-

⁷⁷ Гоцевски, Т. (2003), *Образовен менаџмент*, Битола : Киро Дандаро, стр.110

вања, теренска настава, дополнителна настава, стажирање, практична настава и др.

- ⇒ **услуги за вреднување на стекнатите знаења:** дипломски испит, испити, колоквиуми, писмени работи, семинарски работи и др.
- ⇒ **услуги кои се пружат со помош на материјално-техничките средства:** помагала, нагледни средства, библиотекарски услуги учебници, скрипти, поширока литература, вклучување во мрежата на меѓународни библиотеки преку информатичкиот систем и др.
- ⇒ **административни услуги:** приемни и квалификациони испити, уписи, водење евиденција, издавање разни документи и сертификати, издавање дипломи и свидетелства, давање препораки и сл.
- ⇒ **останати услуги:** простор за изведување на образовната дејност, затоплување, електрична енергија, вода, хигиена и сл.
- ⇒ **други услуги:** можност за истражувачка работа, издавачка дејност, културно-уметнички содржини, спортски и рекреативни содржини и сл.
- ⇒ **споредни услуги:** тие се однесуваат на производи и услуги кои образовните институции можат да ги понудат на пазарот, а се поврзани со профилот на кадрите што ги оспособуваат образовните институции. Угостителските училишта можат да пружат угостителски услуги, техничките факултети можат да пружат определени услуги за стопанството итн.⁷⁸

⁷⁸ Гоцевски, Т. (2003), *Образовен менаџмент*, Битола : Киро Дандаро, стр.111-112

8.2. Фактори што ја определуваат образовната понуда

Во однос на квалитетот, содржината и квантитетот врз образовната понуда дејствуваат повеќе фактори, но најзначајни се:

- ☉ човечкиот фактор;
- ☉ материјалниот фактор и
- ☉ окружувањето т.е. општествената клима

Човечкиот ресурс го сочинуваат: наставниот кадар, истражувачкиот кадар, помошниот кадар, административниот кадар и студентите, односно, учениците.

Материјалниот фактор го сочинуваат: бројот и видовите на образовни установи, нивната опременост со материјално-технички и нагледни средства, училишна опрема, библиотеки, лаборатории, фискултурни сали и сл.

Окружувањето или училишната клима ја сочинуваат: традициите, законодавството, разгранетата мрежа на институции, вреднувањето на знаењето и сл.⁷⁹

⁷⁹ Гоцевски, Т. (2003), *Образовен менаџмент*, Битола : Киро Дандаро, стр.112

9. Влијанието на образовната понуда и побарувачка врз квалитетот на воспитно-образовниот систем

Секој воспитно-образовен систем треба да се стреми кон обезбедување на социјална, културна, физичка и интелектуална добросостојба на граѓаните. Сето тоа ќе се постигне доколку образовните институции своите образовни услуги ги формираат врз база на понудата и побарувачката кои дејствуваат на пазарот на трудот и се поврзат со истиот, а исто така во извршувањето на образовните активности да се раководат според принципите на економичност, граѓанска одговорност, праведност, транспарентност и интегративност.

Во процесот на изградба на квалитетен и современ воспитно-образовен систем треба да се земаат во предвид детерминантите на кои упатува образовната политика и тоа:

■ Надворешни детерминанти

- Економска глобализација
- Политичка глобализација
- Културна глобализација
- Образовна глобализација

■ Внатрешни детерминанти

- Економска состојба
- Политичка состојба
- Културна состојба
- Образовна состојба

Се поставува прашањето: Што треба да се направи за нашиот образовен систем се вклопи во услови на пазарна економија и слободно дејствување на понудата и побарувачката?

➔ Државата и образовните институции мораат да создадат услови за формирање на флексибилен образовен систем, кој ќе може да се прилагодува кон пазарот на трудот и барањата на понудата и побарувачката кои се формираат на истиот (прилагодување на старите и изготвување нови наставни програми);

⇒ **Образовниот систем да се уредува и управува според современиот систем на управување** (современо менаџирање и осовременување на организацијата на образовните системи според пазарната логика).

Во услови на пазарна економија и слободно дејствување на понудата и побарувачката, неминовно е воведување на менаџментот за нивно правилно формирање и концепирање на квалитетен образовен систем според барањата на пазарот на труд. Исто така за успешно спроведување на научно-истражувачката дејност неминовно е воведување на квалитетен менаџмент, бидејќи тој содржи активности без кои не може да се замисли современ и ефикасен научно-истражувачки сектор. Тие активности се: планирање, организирање, координирање, мотивирање и контролирање.

И самиот научно-технички и технолошки развој, кој се потпира врз резултатите од истражувачката дејност и нивната примена, носи крупни општествени и економски промени во управувањето и раководењето на образовните институции. Исто така и при формирањето на образовната понуда и побарувачка потребно е да се земаат во предвид достигнувањата во техничко-технолошкиот развој, како и достигнувањата од истражувачката дејност.

⇒ **Современи содржини, форми и методи за работа кои ќе одговараат на потребите што ги наметнува пазарот на трудот.**

Заблуда е дека треба да се насочиме кон обезбедување на стабилност на образовниот систем, бидејќи пазарот на трудот постојано ги менува побарувањата.

⇒ **Обезбедување кадри** - нашиот образовен систем треба да профилира кадри кои ќе одговарат на барањата за кадри на Европската Унија, односно со барањата на европскиот пазар на трудот;

⇒ **Поставување и воведување на европските стандарди во нашиот образовен систем** (исти или унифицирани наставни планови и програми, изедначена современа образовна технологија, средства за работа, содржини, форми и методи за работа).

Од страна на Министерството за образование и наука и Бирото за развој на образованието се вршени одредени истражувања во поглед на оваа проблематика, меѓутоа реалните случувања и тековната ситуација во образованието и натаму се соочува со големи проблеми и несовпаѓање на понудата и побарувачката на образовните услуги.

Особено загрижувачки се резултатите од имплементацијата на Законот за високо образование, во делот на дисперзираните студии. И покрај укажувањата на целата стручна и поширока јавност, дека во нашата држава нема простор за формирање на тој вид понуда, затоа што не соодветствува со побарувачката од истиот вид и степен на образовни услуги, дисперзирани студии се отворија во повеќето македонски градови, притоа не земајќи ги во предвид вистинските и реални потреби од истите. Токму поради тоа се соочуваме со факултети без студенти. Владата потребно е да изврши корекции на дел од одлуките во однос на дисперзираните студии и онаму каде што нема услови за студирање или доволен број студенти, пријавените кандидати да ги смести во матичните високообразовни установи.

Ако се има предвид недоволниот интерес и непополнетите места за студирање на новоотворените дисперзирани студии, тешко може да се оправда ваквата инвестиција како политика што доведе до масовност на високото образование во РМ и зголемен број студенти. Во целата оваа еуфорија со отворањето на дисперзираните студии најдискутабилен е квалитетот на високото образование што се нуди на овие студии со што го доведува во прашање значењето и тежината на факултетската диплома, сериозноста на процесот на студирање и достоинството на целокупната академска јавност.

Импликациите од дисперзијата на високото образование во РМ се повеќедимензионални, ќе бидат далекосежни и ќе се почувствуваат по неколку години, кога запишаните студенти на ваквите студии ќе дипломираат. Тогаш Република Македонија неизбежно ќе се соочи со проблеми за неколку клучни прашања: Колку од сега запишаните студенти завршиле навреме? Какви и колкави знаења ќе имаат дипломираните? Како ќе бидат прифатени од работодавците како најмеродавни за верификација на

здобиените компетенции? Како сето тоа ќе се одрази врз стапката на невработеност? Дали произведените кадри ќе бидат препознатливи за европскиот пазар, според квалитетот и квалификациите кои ги поседуваат?⁸⁰

Со цел да изградиме квалитетен образовен систем, секогаш, при концепирањето на работата и формирањето на образовните услуги, образовните институции треба да се свртат кон пазарот на трудот и да се раководат од фактот дека во современи услови на стопанисувње и живеење, понудата на работна сила, со сите нејзини специфичности, особено со нејзината квалификациона и образовна структура која се формира во образовниот систем, станува неодминлив сегмент од пазарот на трудот. Од друга страна, дека побарувачката на работна сила, е другиот двигател кој дејствува на истиот тој пазар. Според тоа, образовната политика што ја води државата треба да биде креирана според состојбите на пазарот на трудот, бидејќи без квалитетен воспитно-образовен систем, кој ќе одговара на потребите на свременото постиндустриско општество, нема никаква смисла да се говори за економски развој на земјата.

⁸⁰ Поповски, Т.З. (2010), *Квалификациите на високото образование под прашање- Дисертацијата како македонски феномен*, Скопје: Фондација Институт отворено општество - Македонија, стр.41

10. Образованието, примањата и стандардите во услови на дејствување на понудата и побарувачката на пазарот на трудот

Во пазарните економии висината на заработувачката е во директна врска со резултатите од вложениот труд. За да може тие резултати да бидат што поголеми, а со тоа и вкупните заработувачки, потребно е да се вложува во образованието и степенот на квалификуваната работна сила да ги задоволува барањата на пазарот на трудот. Со други зборови, потребно е следење на движењето на образовната понуда и побарувачка за да може да се дејствува во полето на профилирање кадри кои ги побарува пазарот и кои се важни за зголемување на националниот доход.⁸¹

Дека висината на примањата е во директна врска со степенот на образование и висината на квалификуваноста, говорат податоци од голем број истражувања насекаде во светот.

Вакви истражувања се правени повеќе пати во САД и се дошло до заклучок дека секој степен на образование овозможува поголема заработувачка од 30-40%. Едно вакво истражување кај вработени од машки пол ги покажало следните резултати:⁸²

Училишна подготовка	Над 2000\$	2000-4000	4000-6000	6000-8000	Над 8000\$
Основно до 8 год.	29,8	39,4	24,1	5,5	1,2
Осумгодишно	14,6	31,9	38,9	12,9	2,2
Средно до 3 год.	8,0	25,4	48,3	15,4	3,8
Средно 4 год.	5,7	18,9	43,1	26,9	5,4
Колеџ 1-3	7,8	11,7	34,6	38,9	7,0
Колеџ 4 и повеќе	3,4	9,3	20,3	54,4	12,6

В. Полик - Економика и планирање образование

⁸¹ Гоцевски, Т. (2003), *Образовен менаџмент*, Битола : Киро Дандаро, стр.150

⁸² Гоцевски, Т. (2003), *Образовен менаџмент*, Битола : Киро Дандаро, стр.151

Ако се прави анализа на односите на примањата во Република Македонија според стручноста и образовната структура на вработените, ќе се дојде до следните заклучоци:

- висината на просечните примања е правопрпорционална со степенот на образование;
- постои видлива разлика меѓу најниското образование и примањата на вработените со такво образование во споредба со оние со највисоко образование, што изнесува близу 4 пати;
- најголема е разликата кај образованието, науката и културата - 4 пати, следи нестопанството со 3,75 пати и стопанството со 3,25 пати.
- иако постои видлива разлика во примањата, сепак споредбено со оние во развиените земји е многу мала, сето тоа може да се одрази демотивирачки во однос на интересот за подобрување на образовната структура, а паралелно и на продуктивноста на трудот.⁸³

Исто така и според истражувањата кои ги спроведува Државниот завод за статистика се доаѓа до истите заклучоци дека животниот стандард е поврзан и во голема мера зависи од степенот на образование.

⁸³ Гоцевски, Т. (2003), *Образовен менаџмент*, Битола : Киро Дандаро, стр.152

T-06: Релативна сиромаштија според образованието на главата на домаќинството, 2009-2011

T-06: Relative poverty by educational attainment of household head, 2009-2011

	70% од медијалните еквивалентни трошоци						70% of median equivalence		
	2009			2010			2011		
	Вкупен збирен индекс Head Count Index	Индекс на длабочина на сиромаштијата Poverty Gap Index	Структура на сиромашните Composition of poor	Вкупен збирен индекс Head Count Index	Индекс на длабочина на сиромаштијата Poverty Gap Index	Структура на сиромашните Composition of poor	Вкупен збирен индекс Head Count Index	Индекс на длабочина на сиромаштијата Poverty Gap Index	Структура на сиромашните Composition of poor
Вкупно	31,1	10,1	100,0	30,9	10,9	100,0	30,4	9,3	100,0
Без образование	54,2	22,7	2,7	62,3	30,7	3,0	53,5	21,9	2,2
Незавршено основно	43,4	14,3	14,7	49,6	20,0	14,3	42,7	14,5	15,0
Основно	42,6	14,3	39,3	42,4	14,9	37,5	38,5	12,1	35,0
Средно	25,7	8,0	38,4	24,6	8,3	38,1	26,6	7,6	38,0
Више	13,0	3,5	1,7	19,8	5,3	2,7	18,6	4,4	2,0
Високо	11,7	3,5	3,2	13,6	4,1	4,5	12,4	3,4	4,0

Според податоците кои се прикажани во претходната табела јасно се гледа дека во најголема сиромаштија живеат лицата во чии семејствата носителот на домаќинството е без образование - 54.2%, 43.4% од луѓето каде носителот на семејството има незавршено образование живеат во сиромаштија, потоа следат оние семејства во кои носителот на домаќинството е со завршено основно образование - 42.6%, 25.7% од семејствата во кои носителот на домаќинството е со завршено средно образование живеат во сиромаштија, 13% од семејствата каде носителот на домаќинството е со више образование се сиромашни и со најмал процент од 11.7% се застапени оние семејства во кои носителот на домаќинството има високо образование. Од тука јасно се гледа дека како што се зголемува степенот на образование се намалува и сиромаштијата во домаќинствата, а тоа јасно укажува на големото влијание што го има образованието врз квалитетот на животот.

Ако животниот стандард го претставува единството меѓу личната потрошувачка и општествениот стандард, тогаш само ќе констатираме дека тој е во директен однос со примањата и куповната моќ на поединецот.

Според досега кажаното може да се заклучи дека државата заедно со научните институции потребно е да го проучуваат пазарот на трудот, да

поттикнуваат производство на одредени профили на кадри, да овозможат што поголема стапка на работни места. Потребно е да се прават заложби и во делот на зголемување на образовното ниво на населението, вклучување на маргиналните групи во образовниот процес, промовирање на повеќе облици на неформално образование, се со цел ранливите групи да се здобијат со одредени квалификации за да можат да се вклучат на пазарот на трудот.

Втор дел
Методологија на истражувањето

ВТОР ДЕЛ

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Предмет на истражувањето

Предмет на ова истражување е квалитетот на воспитно-образовниот систем разгледуван од аспект на образовната понуда и побарувачка која се формира на пазарот на трудот.

Во овој труд се опфатени концепциските основи и поставеноста на нашиот образовен систем и неговото унапредување водејќи се од случувањата на пазарот на трудот.

2. Цел и задачи на истражувањето

Да се утврди квалитетот на воспитно-образовниот систем разгледуван и анализиран од аспект на образовната понуда и побарувачка која дејствува на пазарот на трудот.

Задачи кои произлегуваат од целта:

- да се изврши анализа на состојбите на пазарот на трудот;
- да се утврди состојбата во однос на образовната структура и вработеноста на населението;
- да се анализира флексибилноста на образовните институции и нивната подготвеност да одговорат на потребите на пазарот на трудот;
- да се испитаат и анализираат капацитетите на образовниот систем и нивната искористеност;
- да се утврди мрежата на образовните институции;
- да се утврди образовната понуда, односно, кадрите кои ги профилираат образовните институции;

- да се утврди дали понудата ја задоволува побарувачката и во кој степен;
- да се испита дали е оправдана тенденцијата на зголемена понуда во високото образование (дисперзирани студии) и дали истата одговара на побарувачката за тој вид и степен на образовни услуги;
- да се истражи дали зголемената понуда може да доведе до поголема стапка на невработеност и намалување на квалитетот на произведените профили.

3. Хипотези

Имајќи ја во предвид целта на ова истражување како и задачите кои произлегуваат од него, во продолжение се поставени следниве хипотези:

3.1. Главна хипотеза

Постои релативно низок степен на интегрираност на воспитно-образовниот систем со пазарот на трудот.

3.2. Посебни хипотези:

- степенот на образование влијае врз квалитетот на живот и животниот стандард;
- нискиот прираст предизвикува намалување на бројот на учениците во основното образование;
- пренагласената дисперзија во високото образование доведува до намалување на квалитетот на знаењата и зголемување на невработеноста;
- постои релативно низок степен на поврзаност на образовните институции со пазарот на трудот;
- академската јавност има генерално негативен став во однос на пренагласената дисперзија;
- постои несовпаѓање помеѓу видот на кадри што се профилираат низ образовниот процес и понудата на работни места на пазарот на трудот;
- долгорочната невработеност предизвикува застарување на компетенциите и знаењето.

4. Варијабли на истражувањето

Независна варијабла во истражувањето се:

- Воспитно-образовниот систем;
- Образовната понуда и побарувачка;
- Пазарот на трудот.

Зависна варијабла во истражувањето се:

- опфатот на учениците/студентите во образовниот систем;
- кадрите кои се продуцираат низ образовниот процес;
- работната сила на пазарот на трудот;
- застапеност на дипломираните во поделбата на работни места на пазарот на трудот;
- вработеноста/невработеноста.

5. Примерок на истражувањето

Ова истражување е насочено кон анализа на состојбите во образовниот систем од аспект на образовната понуда и побарувачка.

Токму затоа како примерок на истражување ќе се користат статистички и табеларни податоци издадени од страна на Државниот завод за статистика, анализа на табеларни прикази за состојбите на населението во поглед на образовната структура и вработеноста, како и анализа на табеларни прикази за состојбите на пазарот на трудот во нашата земја. Ова истражување ќе врши анализа на состојбите за периодот 2010/2011 година.

6. Методи на истражување

Во истражувањето се користени следниве методи:

- **метод на анализа и синтеза**
 - аналитичко-дескриптивен
- **компаративен метод**

Аналитичко-дескриптивниот метод е користен при анализата на содржините и податоците дадени во статистичко-табеларните прикази, а компаративниот за споредување на својствата, структурата и законитостите до кои е дојдено по извршеното истражување.

7. Техники и инструменти на истражувањето

а) Техники

- **анализа на содржините (педагошка документација, статистички податоци).**
 - статистичка документација на вонучилишни институции значајни за воспитно-образовниот процес;
 - табеларни прегледи;

б) Инструменти на истражувањето

- протокол за анализа на документација

8. Обработка на податоците

Во истражувањето применети се два пристапа во обработката на податоци и тоа :

- квалитативен и
- квантитативен.

Поаѓајќи од самата природа на техиката - анализа на содржината и нејзиниот квантитативно-квалитативен карактер, сосема е јасно дека и ова истражување ќе биде од квантитативно-квалитативна природа.

Квантитативната природа на ова техника произлегува од самиот нејзин предмет на проучување - документи, табеларни прегледи.

Но, потребно е да се земе во предвид и фактот дека пораките покрај манифестното, видливото значење, најчесто имаат и латентно, преносно значење. Оттука произлегува и квалитативната природа на оваа техника и може слободно да се заклучи дека денес таа повеќе се третира како квалитативна техника, бидејќи таа настојува да открие значења и да верифицира теоретски односи меѓу појавите.⁸⁴

⁸⁴ Ангелоска - Галевска, Н. (1998), *Квалитативни истражувања во воспитанието и образованието*, Битола: Киро Дандаро, стр.52

99. Дефинирање на основните поими:

Во трудот се користени повеќе поими од кои најфреквентни и со суштинско значење се следниве:

- **индикатори (показатели)** - бројчани податоци, проценти, индекси и други стандарди кои се користат за проценување на состојбата или развојот на образованието.⁸⁵
- **квалитет** - разбирање на поимите, принципите, законите и процесите, нивно поврзување и условеност, систематизирање на научните поими, како и успешна примена на усвоените знаења во неговите услови и практични активности.⁸⁶
- **систем** - претставува универзален научен метод кој подеднакво се применува во сите научни дисциплини, вклучувајќи го и воспитанието и образованието.
- **институција** - (лат. institutio) 1. установа, завод, здружение 2. уредба, закон, статут; 3. основање, воведување, уредување.
- **структура** - (лат. structura) 1. состав, склоп, градба, творба; 2. начин на кој се вклопени меѓусебно деловите од некоја целост.
- **инструменти** - (лат. instrumentum) 1. орудје за работа, справа, алат, средство; 2. документ, средство.
- **менаџирање** - (анг. management) управување, раководење, насочување, организирање на факторите на производството во остварување на целите на едно стопанско или нестопанско претпријатие и остварување економски резултати.
- **рентабилност** - исплатливост, доходност, корисност.
- **продуктивност** - производност, способност за произведување, творечка дејност.
- **инвестиција** - (лат. investitio) зголемување на можностите, вложување капитал во некоја работа, проширување на дејност,

⁸⁵ Лешковски, И. (2002), *Педагошки речник*, Скопје: Друштво за книгоиздателство и услуги, Вековишнина

⁸⁶ Лешковски, И. (2002), *Педагошки речник*, Скопје: Друштво за книгоиздателство и услуги, Вековишнина

подобрување на квалитет.

- **воспитно-образовен систем** - дел, потсистем на глобалниот општествен систем. Тој се состои од многу сложена структура, со множество елементи, со разни нивоа, форми, компоненти, со многубројни интеракции, како меѓу самите негови елементи, така и со елементи и фактори од неговото окружување.
- **интеракција** - меѓудејство, меѓузависност на две или повеќе појави
- **организацијата на воспитно-образовниот систем** - опфаќа мрежа на институции и организации кои на најсовремен и на најефикасен начин го остваруваат воспитно-образовниот процес на сите утврдени степени и за сите профили на кадри кои се потребни за пазарот на трудот.
- **пазар на труд** - место каде се среќаваат и формираат образовната понуда и побарувачка.
- **цена на образовните услуги** - паричен израз на вредноста на трудот вложен во процесот на образованието и воспитанието.
- **образовна понуда**- ја формираат образовните институции преку услугите кои ги нудат, продаваат - кадрите кои се произведуваат низ образовниот процес и се нудат на пазарот на трудот.
- **образовна побарувачка** - се формира на пазарот на трудот, потреба од одредени услуги или кадри за непречен развој на стопанството и економијата.

ТРЕТ ДЕЛ
АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД
ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Анализа и интерпретација на резултатите

Разновидноста меѓу луѓето е вткаена во основата на секое општество: млади и стари, луѓе со различна економска и социјална моќ, вработени и невработени, општествено маргинализирани и луѓе со различна верска определба или уверување. Сите тие очекуваат и заслужуваат да бидат застапени и претставени на правичен начин во општествениот, политичкиот и културниот живот.⁸⁷

Република Македонија е демократско мултикултурно општество, со позитивни манифестации во поглед на почитување на различностите. Традициите сеуште претставуваат значајни извори на вредности. Локалните, националните, етничките и религиозните фактори и во иднина ќе се манифестираат како важни спротивности на глобализацијата. Во продолжение ќе бидат прикажани состојбите за населението во нашето општество од повеќе аспекти: работна сила, вработеност, старост, образование.

Според последниот попис спроведен во 2002 година, во Република Македонија ја имавме следната состојба:

1. Население:

- **2.022.547 жители од кои:**
 - 1.015.377 машки (50,20%)
 - 1.007.170 женски (40,80%)
- **Намалување на прирастот на населението.**
 - 1990 = 9,70
 - 2002 = 4,80.
- **Населението на возраст со 65 и повеќе години.**
 - 1991 = 8,15%
 - 2002 = 10,57%
 - 2015 = 14%

⁸⁷ Јакимовски, Љ., Серафимовска, Е., [и др.], (2011), *Извештајувањеито за различносите во Македонија*, Скопје: Висока школа за новинарство и односи со јавноста, стр.2

Општа карактеристика на движењето на населението во Република Македонија е благо намалување на прирастот на населението. Природната стапка на прираст на населението која во 1990 година изнесувала 9.70, во 2002 е намалена на 4.80.

Во последната декада има појава на намалување на стапката на прираст и на децата. Од 34 608 живородени деца во 1989 година овој број се намалил на 27 761 во 2002 година, додека пак во 2011 година бројот на живородени деца се намалил на 22 770.

Ваквата состојба се одразува и во образованието. Бројот на запишани ученици во прво одделение, во основното образование бележи тенденција на опаѓање низ годините. Од 33 993 запишани ученици во I одделение во учебната 1991/92 година, бројот е опаднат на 25 791 ученик во I одделение во 2004/05 година. На почетокот на учебната 2010/2011 година бројот на запишани ученици во I е опаднат на 21 488 ученици.

Од друга страна, статистичките податоци говорат за зголемување на процентот на учество на возрасното население во вкупното население. Населението на возраст од 65 и повеќе години во 1991 година во вкупното население учествувало со 8.15%, во 2002 тој процент е зголемен на 10.57%, а очекувањата се дека до 2015 година истото ќе се зголеми на 15%.

Ваквата тенденција на намалување на младата возрасна група, се повеќе го истакнува значењето и уделот на повозрасното население во развојот на државата. Оттука, се наметнува потребата за континуирано стекнување на работни компетенции и зголемување на можностите за образовна мобилност на младите и возрасните.

1.1. Работна сила:

Работната сила е еден од најбитните економски фактори, таа е носител на производството и развојот, односно, претставува основна движечка сила во општеството. Токму затоа во услови на технолошка експанзија, од особено значење е со какви карактеристики се одликува работната сила во поглед на своето знаење, стручно и работно искуство, инвентивност, квалификации и слично. Поаѓајќи од фактот дека средствата сами по себе не можат да бидат носители на промени и дека такви својства има само човекот, се наметнува неминовната потреба од вложување и инвестирање во неговата интелектуална и образовна надоградба.

Работната сила во Република Македонија ја сочинува населението на возраст од 15 години и повеќе, а неговата структура според економската активност е прикажана во следната табела.

T-02: Население на возраст од 15 години и повеќе, според економската активност и полот				
T-02: Population aged 15 years and over by economic activity and gender				
	IV тримесечје, 2011 / IV quarter, 2011		IV 2011 - IV 2010	
	лица persons	структура по пол structure by gender		
Активно население				Labour Force
Вкупно	937 326	100.0	98,2	Total
Мажи	570 025	60,8	98,5	Men
Жени	367 301	39,2	97,7	Women
Вработени				Employed
Вкупно	639 340	100.0	96,9	Total
Мажи	390 759	61,1	97,2	Men
Жени	248 581	38,9	96,5	Women
Невработени				Unemployed
Вкупно	297 986	100.0	100,9	Total
Мажи	179 267	60,2	101,3	Men
Жени	118 719	39,8	100,3	Women
Неактивно население				Inactive population
Вкупно	721 854	100.0	103,6	Total
Мажи	259 719	36,0	105,1	Men
Жени	462 135	64,0	102,7	Women

Табела_1 Пазар на труд, ДЗС⁸⁸

⁸⁸ Пазар на труд (2011), Државен завод за статистика - Скопје

1.2. Активно население и стапки на активност

T-01: Активно население и стапки на активност							
T-01: Labour force and activity rates							
	Вкупно население Total population	Активно население Labour Force			Стапка на активност Activity rate	Стапка на вработеност Employment rate	Стапка на невработеност Unemployment rate
		вкупно Total	вработени Employed	невработени Unemployed			
2009	1 638 869	928 775	629 901	298 873	56,7	38,4	32,2
2010	1 648 522	938 294	637 855	300 439	56,9	38,7	32,0
2010/IV	1 652 026	954 928	659 557	295 371	57,8	39,9	30,9
2011/IV	1 659 180	937 326	639 340	297 986	56,5	38,5	31,8

Табела_2 Пазар на труд, ДЗС⁸⁹

Според податоците на Државниот завод за статистика, во IV тромесечје од 2011 година активното население во Република Македонија брои 937 326 лица од кои:

- вработени се 639 340 или 68.2%
- невработени - 297 986 или 31.8%

Стапката на активност во овој период е 56.5%, стапката на вработеност 38.5%, а стапката на невработеност изнесува 31.8%.

⁸⁹Пазар на труд (2011), Државен завод за статистика - Скопје

1.3. Активно население според возрасни групи

T-05: Стапки на активност на населението по возрасни групи T-05: Activity rates of the population by age groups and gender						
	Стапка на активност Activity rate		Стапка на вработеност Employment rate		Стапка на невработеност Unemployment rate	
	2010/IV	2011/IV	2010/IV	2011/IV	2010/IV	2011/IV
Вкупно / Total	57,8	56,5	39,9	38,5	30,9	31,8
15-24	32,6	33,6	16,1	13,6	50,5	59,4
25-49	82,0	79,2	57,2	55,8	30,3	29,5
50-64	58,4	58,0	44,0	43,4	24,7	25,2
65 години и повеќе 65 years and over	5,1	3,2	4,8	2,7	5,5	16,1
15-64	65,1	63,9	44,8	43,5	31,2	31,9

Табела_3 Пазар на труд, ДЗС⁹⁰

Според податоците на Државниот завод за статистика, во IV тромесечје од 2011 година дојдено е до следните податоци за вработеноста по возрасни групи:

- Од активното население на возраст од 15-24 години:
 - Вработени се 13.6%
 - Невработени се 59.4%

- Од активното население на возраст од 25-49 години:
 - Вработени се 55.8%
 - Невработени се 29.5%

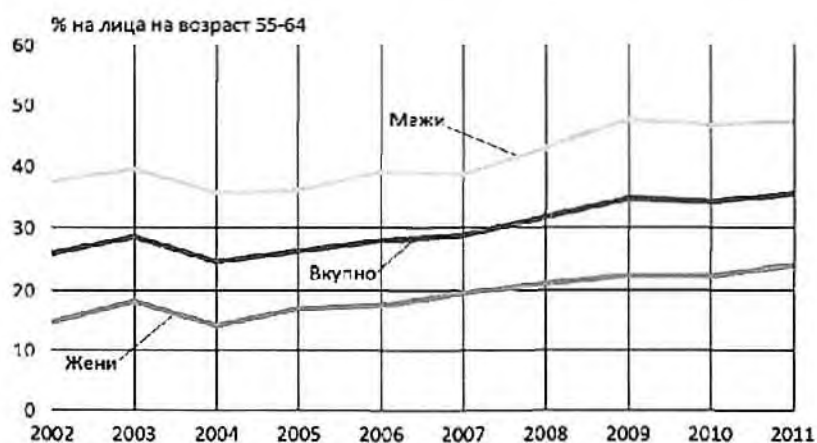
- Од активното население на возраст од 50-64 години:
 - Вработени се 43.4%
 - Невработени се 25.2%

⁹⁰ Пазар на труд (2011), Државен завод за статистика - Скопје

Невработеноста претставува сериозен проблем за Република Македонија, што од аспект на застарување на компетенциите т.е. намалувањето на работоспособноста на населението има големо значење. Според стапките на активност состојбата е следна: Населението на возраст од 15-24 години има стапка на активност од 33.6%, во групата на вработени оваа група учествува со 13.6%, додека во групата на невработени истата возрасна група учествува со 59.4%. Возрасната група од 25-49 години бележи највисока стапка на активност од 79.2%, од нив вработени се 55.8%, а со стапка од 29.5% оваа група учествува во групата на невработени. Особено внимание привлекува групата од 50-64 години. Оваа возрасна група учествува со стапка на активност од 58.0%, од нив во групата на вработени оваа возрасна група учествува со 43.4%, а во групата на невработени учествува со 25.2%.

Овие податоци говорат и за фактот дека возрасната популација е се повеќе застапена во распределбата на трудот. За тоа говори и следниот приказ на процентуална застапеност на возрасното население во групата на вработени и од него јасно се гледа дека тој процент од година во година се зголемува.⁹¹

Стапка на вработеност на лицата на поголема возраст

Извор: Анкета за работната сила, ДЗС

⁹¹ Македонија во бројки 2012, Државен завод за статистика

Ваквата состојба несомнено ја наметнува потребата од вклучување на возрастното население во образовниот систем и потребата од создавање позитивна атмосфера и обезбедување услови за континуирано учење и саморазвој на повозрасното население, со цел оваа група да се стекне со потребните квалификации и знаење и да фати чекор со промените на пазарот на трудот, преку облиците на неформалното образование за да биде конкурентна на пазарот на трудот.

За таа цел потребно е да се поттикне развој на специјализирани институции кои ќе остварат координација на активностите во сферата на образованието на возрастните и ќе го регулираат пазарот на образовна побарувачка и понуда.

Друг проблем со кој се соочува работната сила во нашата држава е долгорочната невработеност, односно, времето кое тие го поминуваат чекајќи да се вклучат на пазарот на трудот.

Од вкупниот број на невработени лица, најголемо е учество на младото население на возраст од 20-29 години, а стапката на невработеност кај оваа возрастна група не бележи некое значително намалување низ годините. Во 2001 година таа изнесува 49.4%, во 2006 година 50.6% и во 2011 таа бележи намалување и изнесува 45.9%.⁹²

Во периодот од 2001-2011 година, најголем дел од невработените лица чекаат вработување повеќе од една година. Во 2011 година, нивното учество во вкупниот број вработени изнесувал 82.6%. Податоците прикажани подолу говорат дека во 2011 година бројот на невработени кои чекале вработување до 3 години изнесувал 24 504, а на оние лица кои повеќе од 4 години чекале вработување изнесува дури 183 486.

Невработени според должината на невработеноста

	2001	2006	2011
Вкупно	263 196	321 274	294 963
До 1 месец	8 960	7 045	11 088
2-5 месеци	11 592	17 780	21 656
6-11 месеци	14 042	19 246	18 560
12-17 месеци	15 490	17 259	17 798
18-23 месеци	13 844	12 411	15 140
До 2 години	2 473	2 892	2 730
До 3 години	26 225	31 344	24 504
4 и повеќе години	170 570	213 298	183 486

⁹² Македонија во бројки 2012, Државен завод за статистика

Вкупната стапка на долгорочна невработеност е дадена во следниот приказ, од каде може да се види дека во последните години бележи тренд на опаѓање и во 2011 година изнесува 25.9%.

Вкупна стапка на долгорочна невработеност

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	%
27.0	31.2	31.7	32.3	31.1	29.7	28.7	26.3	26.7	25.9	

Извор: Анкета за работната сила, ДЗС

Ваквата состојба на долгорочна невработеност е особено загрижувачка, особено во поглед на застарување на компетенциите, кои како образовен капитал ги поседуваат невработените и намалување на нивната работоспособност. Оваа состојба носи и други негативни последици како што се зголемување на сиромаштијата и намалување на животниот стандард.

Тргувајќи од специфичноста на пазарот на трудот и неговите високи барања, во услови на пазарна економија, станува јасно колку инвестирањето во образованието станува неопходно. Современиот труд ќе предизвика намалување на работната сила и ќе ја промовира важноста на образованието и обуката во сите возрастни групи.

Потребно е да се изврши мобилизирање на оние популациски групи на кои поради различни причини им застарело знаењето, не располагаат со соодветни компетенции или останале образовно хендикепирани, како на пример: невработените, неписмените, и маргиналните групи. Динамичните промени во сферата на трудот и животот пред возрските групи поставуваат нови барања за подобрување на нивните квалификации, обновување на веќе застареното знаење и стекнување вештини кои ќе им помогнат полесно да се адаптираат во новото општество базирано на знаење.

1.4. Активно население според образовна структура

T-08: Активно население според школската подготовка							
T-08: Labour force by educational attainment							
Школска подготовка	Активно население Labour Force		Вработени Employed		Невработени Unemployed		Educational attainment
	2010/IV	2011/IV	2010/IV	2011/IV	2010/IV	2011/IV	
Вкупно / Total							
Вкупно	954 928	937 326	659 557	639 340	295 371	297 986	Total
Без образование	2 964	4 583	2 306	1 315	658	3 268	Without education
Незавршено основно образование	32 764	30 832	24 931	19 440	7 832	11 391	Incomplete primary and lower secondary education
Основно образование	212 143	201 939	134 372	127 988	77 771	73 952	Primary and lower secondary education
3 години средно образование	124 135	107 151	81 520	69 192	42 615	37 959	3 years of secondary education
4 години средно образование	402 810	392 889	278 169	266 849	124 641	126 040	4 years of secondary education
Више образование	30 478	23 133	25 277	19 634	5 202	3 499	Higher education
Високо образование	149 634	176 799	112 982	134 922	36 652	41 878	University level education
Мажи / Men							
Вкупно	578 896	570 025	401 884	390 759	177 012	179 267	Total
Без образование	1 556	1 746	1 041	253	514	1 492	Without education
Незавршено основно образование	18 366	19 125	13 043	11 275	5 323	7 849	Incomplete primary and lower secondary education
Основно образование	136 911	136 239	87 124	83 769	49 787	52 470	Primary and lower secondary education
3 години средно образование	88 192	75 346	60 641	49 909	27 551	25 437	3 years of secondary education
4 години средно образование	243 751	239 795	167 967	163 469	75 784	76 326	4 years of secondary education
Више образование	16 411	11 773	13 724	10 089	2 687	1 683	Higher education
Високо образование	73 709	86 002	58 343	71 994	15 366	14 009	University level education
Жени / Women							
Вкупно	376 032	367 301	257 673	248 581	118 359	118 719	Total
Без образование	1 408	2 837	1 265	1 062	144	1 775	Without education
Незавршено основно образование	14 397	11 707	11 888	8 165	2 509	3 542	Incomplete primary and lower secondary education
Основно образование	75 232	65 700	47 248	44 219	27 985	21 481	Primary and lower secondary education
3 години средно образование	35 942	31 805	20 879	19 282	15 064	12 523	3 years of secondary education
4 години средно образование	159 059	153 094	110 202	103 381	48 857	49 714	4 years of secondary education
Више образование	14 067	11 360	11 553	9 545	2 515	1 815	Higher education
Високо образование	75 925	90 797	54 639	62 928	21 286	27 869	University level education

Табела_4 Пазар на труд, ДЗС⁹³

⁹³Пазар на труд (2011), Државен завод за статистика - Скопје

Врз основа на податоците од претходниот табеларен приказ, за вклученоста на населението на пазарот на трудот според образованието, во 2011 година, може да се согледа следното:

- Без образование:
 - Вработени се 1315 (м-253; ж-1062)
 - Невработени се 3268 (м-1492; ж-1775)

- Незавршено основно образование:
 - Вработени се 19440 (м-11275; ж-8165)
 - Невработени се 11391 (м-7849; ж-3542)

- Основно образование:
 - Вработени се 127988(м-83769; ж-44219)
 - Невработени се 73952 (м-52470; ж-21481)

- 3 години средно образование:
 - Вработени се 69192 (м-49909; ж-19282)
 - Невработени се 37959 (м-76326; ж-12523)

- 4 години средно образование:
 - Вработени се 266849 (м-163469; ж-103381)
 - Невработени се 126040 (м-25437; ж-49714)

- Више образование:
 - Вработени се 19634 (м-10089; ж-9545)
 - Невработени се 3499 (м-1683; ж-1815)

- Високо образование:
 - Вработени се 134922 (м-71994; ж-62928)
 - Невработени се 41878 (м-14009; ж-27869)

Според приложените податоци може да се констатира дека најголем дел од работните места на пазарот на трудот ги завземаат

партиципиен-тите со завршено четиригодишно средно образование, потоа следуваат оние со високо, а многу блиску до нив се оние со завршено основно образование.

Во поглед на невработеноста, исто така на прво место се оние со завршено четиригодишно средно образование, потоа следуваат оние со основно, па со високо образование.

Сето тоа оддава слика на нелојална конкуренција, на општество каде во недоволна мера се почитува квалитетот и стекнатите квалификации, односно на недоволна поврзаност на образовните институции со пазарот на трудот и недоволно истражување на потребите и побарувачката која се формира на истиот.

Овие податоци, исто така говорат и за големата вклученост на лицата со завршено средно образование на пазарот на трудот. Ваквата состојба ја потенцира важноста на средното образование во нашето општество и потребата од инвестирање во истото, особено во средното стручно образование. За да се постигне успех на пазарот на трудот и да се намали стапката на невработеност на лицата со средно образование, потребно е истото да се дизајнира според пошироко свтатената пазарна филозофија. При концепирањето на наставните планови и програма и при креирањето на образовните услуги од тој вид секогаш треба да се поаѓа од промените во вкупното економско окружување, потребите на стопанството и тековите во развојот на новите технологии. Накусо кажано, образованието треба да се прилагоди на новите предизвици кои носат просперитет.

Слична е состојбата и во високото образование во поглед на вработеноста. Податоците за големиот број на невработени лица со високо образование говорат за несовпаѓање на понудата и побарувачката, а тоа наметнува потреба од реструктурирање на понудата на образовни услуги и нивно прилагодување на потребите на пазарот.

Имајќи го во предвид проблемот со долгорочната невработеност што го оптоварува нашето стопанство, реален е ризикот лицата со завршено високо образование воопшто да не се вклучат на пазарот на трудот, или пак доколку тоа се случи да мораат да се задоволат со позиции за кои не е задолжително поседувањето на диплома. Опасноста ја зголему-

ва и фактот што нивната возраст се зголемува, а компаниите, особено за почетничките позиции, бараат млади кадри. Поради овие фактори, влогот кој бил вложен во нивното образование останува залуден.

Неповолната образовна структура на населението е уште еден проблем кој придонесува за зголемување на невработеноста. Преголемиот број на лица без образование, со непотполно основно образование и со основно образование, говори за суштински недостаток во образовниот систем. Потребата од изнаоѓање модели и облици за враќање на младото и возрасното население во образовниот процес станува неопходност.

Вработувањето на овие кадри во најголема мера зависи од потребата од нови вработувања и од усогласеноста на постоечките профили со професиите кои се барат на пазарот на трудот.

1.5. Анализа на вработеноста по сектори и дејности

Според податоците на Државниот завод за статистика, бројот на активните деловни субјекти во Република Македонија во 2011 година изнесува 73 118.

Најголемо учество во структурата имаат секторите: Трговија на големо и трговија на мало; поправка на моторни возила и моторцикли - 27 468 субјекти или 37.6% и преработувачката индустрија со 8 155 субјекти или 11.2%.

Најмала застапеност имаат секторите: Снабдување со електрична енергија, гас, параа и климатизација со 98 субјекти или 0.1% и рударство и вадење на камен со 176 субјекти или 0.2%.

Податоците за структурата на активните деловни субјекти според бројот на вработените покажува дека најголемо учество од 82.9% имаат деловните субјекти со 1-9 вработени. Потоа следуваат деловните субјекти без вработени (или субјектите не го прикажале податокот за вработени) со 9.1%, па субјектите со 10-19 вработени со 3.8%, учеството на субјектите со 20-49 вработени е 2.3%, со 1.6% учествуваат субјектите со 50-249 вработени и само 0.3% од активните деловни субјекти се со над 250 вработени.⁹⁴

⁹⁴ Деловни субјекти, (2011), Државен завод за статистика

Сектори на дејност	Вкупно Total	%	Сектори на дејност 2	Вкупно Total	%
Вкупно	73 118 2 963	100,0			
A/A Земјоделство, шумарство и рибарство		4,1	L/I Дејности во врска со недвижен имот	450	0,6
B/Б Рударство и вадење на камен	176	0,2	M/К Стручни, научни и технички дејности	5 369	7,3
C/В Преработувачка индустрија	8 155	11,2	N/Л Административни и помошни услужни дејности	1 319	1,8
D/Г Снабдување со електрична енергија, гас, пара и климатизација	98	0,1	O/Љ Јавна управа и одбрана; задолжително социјално осигурување	203	0,3
E/Д Снабдување со вода; отстранување на отпадни води, управување со отпад и дејности за санација на околината	283	0,4	P/М Образование	986	1,4
F/Г Градежништво	4 400	6,0	Q/Н Дејности на здравствена и социјална заштита	3 246	4,4
G/Е Трговија на големо и трговија на мало; поправка на моторни возила и мотоцикли	27 468	37,6	R/Њ Уметност, забава и рекреација	1 213	1,7
H/Ж Транспорт и складирање	6 380	8,7	S/O Други услужни дејности	4 257	5,8
I/З Објекти за сместување и сервисни дејности со храна	4 313	5,9	T/П Дејности на домаќинствата како работодавачи; дејности на домаќинствата кои произведуваат разновидна стока и вршат различни услуги за сопствени потреби	-	-
J/С Информации и комуникации	1 419	1,9	U/P Дејности на екстратериторијални организации и тела	-	-
K/И Финансиски дејности и дејности на осигурување	420	0,6			

Табела_5 Пазар на труд, ДЗС

Според податоците добиени од Државниот завод за статистика може да се донесе констатација за состојбите на пазарот на труд, во однос на вработеноста на кадрите во одделните сектори на стопанството.

Податоците се дадени во следната табела.

T-06: Вработени според секторите на дејност и видот на сопственоста на деловните субјекти, IV тримесечје 2011 година				
T-06: Employed by sectors of activities and by type of ownership of the business entities, IV quarter 2011				
Сектори и оддели на дејности ¹⁾	Деловни субјекти во / Business entities in:			Sectors and divisions of activities ¹⁾
	вкупно	приватна сопственост private ownership	друга сопственост ²⁾ other ownership ²⁾	
ВКУПНО	639 340	475 274	164 066	TOTAL
A ЗЕМЈОДЕЛСТВО, ШУМАРСТВО И РИБАРСТВО	118 065	115 084	2 981	A AGRICULTURE, FORESTRY AND FISHING
Б РУДАРСТВО И ВАДЕЊЕ НА КАМЕН	5 290	4 069	1 221	B MINING AND QUARRYING
В ПРЕРЕБОТУВАЧКА ИНДУСТРИЈА	125 616	121 532	4 085	C MANUFACTURING
Г СНАБДУВАЊЕ СО ЕЛЕКТРИЧНА ЕНЕРГИЈА, ГАС, ПАРЕА И КЛИМАТИЗАЦИЈА	10 592	3 676	6 916	D ELECTRICITY, GAS, STEAM AND AIR CONDITIONING SUPPLY
Д СНАБДУВАЊЕ СО ВОДА; ОТСТРАНУВАЊЕ НА ОТПАДНИ ВОДИ, УПРАВУВАЊЕ СО ОТПАД И ДЕЈНОСТИ ЗА САНАЦИЈА НА ОКОЛИНАТА	11 451	291	11 160	E WATER SUPPLY; SEWERAGE, WASTE MANAGEMENT AND REMEDIATION ACTIVITIES
Ѓ ГРАДЕЖНИШТВО	37 696	31 992	5 703	F CONSTRUCTION
Е ТРГОВИЈА НА ГОЛЕМО И ТРГОВИЈА НА МАЛО; ПОПРАВКА НА МОТОРНИ ВОЗИЛА И МОТОЦИКЛИ	84 689	83 000	1 689	G WHOLESALE AND RETAIL TRADE; REPAIR OF MOTOR VEHICLES AND MOTORCYCLES
Ж ТРАНСПОРТ И СКЛАДИРАЊЕ	28 882	21 888	6 993	H TRANSPORTATION AND STORAGE
З ОБЈЕКТИ ЗА СМЕСТУВАЊЕ И СЕРВИСНИ ДЕЈНОСТИ СО ХРАНА	23 685	22 389	1 296	I ACCOMMODATION AND FOOD SERVICE ACTIVITIES
С ИНФОРМАЦИИ И КОМУНИКАЦИИ	10 666	8 688	1 978	J INFORMATION AND COMMUNICATION
И ФИНАНСИСКИ ДЕЈНОСТИ И ДЕЈНОСТИ НА ОСИГУРУВАЊЕ	8 455	6 661	1 794	K FINANCIAL AND INSURANCE ACTIVITIES
Ј ДЕЈНОСТИ ВО ВРСКА СО НЕДВИЖЕН ИМОТ	589	351	238	L REAL ESTATE ACTIVITIES
К СТРУЧНИ, НАУЧНИ И ТЕХНИЧКИ ДЕЈНОСТИ	17 430	16 232	1 198	M PROFESSIONAL, SCIENTIFIC AND TECHNICAL ACTIVITIES
Л АДМИНИСТРАТИВНИ И ПОМОШНИ УСЛУЖНИ ДЕЈНОСТИ	8 865	6 940	1 924	N ADMINISTRATIVE AND SUPPORT SERVICE ACTIVITIES
Љ ЈАВНА УПРАВА И ОДБРАНА; ЗАДОЛЖИТЕЛНО СОЦИЈАЛНО ОСИГУРУВАЊЕ	43 533	-	43 533	O PUBLIC ADMINISTRATION AND DEFENCE; COMPULSORY SOCIAL SECURITY
М ОБРАЗОВАНИЕ	42 794	2 072	40 721	P EDUCATION

Н	ДЕЈНОСТИ НА ЗДРАВСТВЕНА И СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА	34 180	11 748	22 432	Q	HUMAN HEALTH AND SOCIAL WORK ACTIVITIES
Њ	УМЕТНОСТ, ЗАБАВА И РЕКРЕАЦИЈА	12 333	8 071	4 263	R	ARTS, ENTERTAINMENT AND RECREATION
О	ДРУГИ УСЛУЖНИ ДЕЈНОСТИ	12 248	8 961	3 287	S	OTHER SERVICE ACTIVITIES
П	ДЕЈНОСТИ НА ДОМАЌИНСТВАТА КАКО РАБОТОДАВАЧИ; ДЕЈНОСТИ НА ДОМАЌИНСТВАТА КОИ ПРОИЗВЕДУВААТ РАЗНОВИДНА СТОКА И ВРШАТ РАЗЛИЧНИ УСЛУГИ ЗА СОПСТВЕНИ ПОТРЕБИ	1 628	1 628	-	T	ACTIVITIES OF HOUSEHOLDS AS EMPLOYERS; UNDIFFERENTIATED GOODS- AND SERVICES-PRODUCING ACTIVITIES OF HOUSEHOLDS FOR OWN USE
Р	ДЕЈНОСТИ НА ЕКСТРАТЕРИТОРИЈАЛНИ ОРГАНИЗАЦИИ И ТЕЛА	654	-	654	U	ACTIVITIES OF EXTRATERRITORIAL ORGANISATIONS AND BODIES

Табела_6 Пазар на труд, ДЗС⁹⁵

Бројот на вработените во приватниот сектор изнесува 475 274 вработени или 74.3% од вкупниот број на вработени, а во секторите со друга сопственост бројот на вработени е 25.7%.

Податоците за бројот на вработените според секторите во кој се вработени покажуваат дека најмногу вработени има во преработувачката индустрија 125 616 или 19.65%, потоа следи земјоделство, шумарство и рибарство 118 065 или 18.46%; трговија на големо и мало 84 689 или 13.25%. Најмалку вработени има во: Дејности во врска со недвижен имот 589 или 0.09%; Дејности на екстратериторијални организации и тела 654 или 0.1%; Дејности на домаќинствата со 1 628 вработени или 0.25%.

Индустрискиот сектор е сеуште доминантно поле за пласман на работната сила, додека секторот на услугите и сервисните дејности се уште не се доволно изразени.

Во секторот на образованието има вкупно 42 794 вработени или 6.7% од вкупниот број вработени.

Економската состојба во Република Македонија се уште не овозможува позначително зголемување на активностите на фирмите во поглед на предвидувањата за бројот на нови вработувања.

⁹⁵ Пазар на труд (2011), Државен завод за статистика - Скопје

Сепак, работодавачите генерално размислуваат развојно. Според истражувањата на Агенцијата за вработување направени во 2011 година, 43.0% од анкетираниите фирми планираат 10 060 нови вработувања.

Преработувачката индустрија останува главен носител на идниот развој и дејност во која се очекуваат најголем број нови вработувања (50.4% од предвидувањата). Од другите дејности, со релативно помала побарувачка на работна сила, во однос на преработувачката индустрија, се издвојуваат: трговијата, градежништвото, складирањето, сообраќајот и врски, каде се очекуваат да се реализираат 21.2%, 5.0%, односно, 8.0% од предвидувањата за нови вработувања.

Носители на новите вработувања и во иднина се очекува да бидат малите и средните претпријатија.

Според степенот на потребното образование, кое се бара од новата работна сила, состојбата е следна:

- само 9.6% од предвидените работни места се за лица со високо образование и тоа најмногу се побаруваат следните профили: економист, градежен инженер - проектант, машински инженер, информатичар, доктор по медицина, градежен инженер, хемичар-технолог, програмер, правник, новинар, ревизор, инженер-технолог, економист за банкарство, економист за менаџмент, економист - комерцијалист, електроинженер - проектант, агроном за полјоделство, сметководител, инженер за архитектура, инженер за компјутерска графика, електроинженер за јака струја, сервисен електроинженер, професор по англиски и др.
- 15.2% од новите вработувања се за лица со завршено средно и више образование и тоа за занимањата: комерцијалист, техничар за преработка на тутун, градежен техничар, медицинска сестра, техничар во прехранбена индустрија, машински техничар, електро-техничар, графички цртач, графички техничар и др.
- 62.3% од предвидените работни места се наменети за лица со завршено средно образование и тоа за следните занимања: шивач, продавач, шивач на текстил, чевлар, администратор, возач на такси,

келнер, возач на товарно возило, заварувач, бравар, градежен работник, телохранители, месар, столар и др.

- 12.9% се за лица со завршено основно образование, за занимањата: работник за едноставни работи во хемиското производство, работник за едноставни работи во производствена линија, работник за складирање, градинарски работник, пеглач на алишта, чевларски работник, работник за едноставни работи при изработка на градежен материјал и др.⁹⁶

Освен соодветното образование, особено се истакнува потребата од поседување на посебни знаења и вештини: познавање на стренски јазици (англиски јазик), познавање на информатичка технологија и основните компјутерски апликации (MS Office, Auto CAD), со задолжително поседување на сертификати за стекнати знаења.

Од друга страна работодавачите почувствувале недостаток од работна сила при пополнување на работните места и тоа најмногу од следните занимања и степени на потребно образование:

- Со завршено високо образование за следните занимања: машински инженер, информатичар, програмер, инженер-технолог за прехранбени производи, градежен инженер;
- Со завршено средно и више образование за следните занимања: електротехничар, техничар електроничар, машински техничар за монтажни работи, техничар електричар за компјутери, графички дизајнер, техничар во прехранбената индустрија;
- Со завршено средно образование за занимањата: шивач и шивач на текстил, готвач, келнер, заварувач, продавач, бравар, чевлар, пекар;
- Со основно образование за занимањата: лозарски работник, пеглач на алишта, работник на едноставни дрвопреработувачки работи.⁹⁷

⁹⁶ Национален извештај од анализата на потребите од вештини на пазарот на трудот во Република Македонија, АВРМ, 2010/2011, стр. 15-16

⁹⁷ Национален извештај од анализата на потребите од вештини на пазарот на трудот во Република Македонија, АВРМ, 2010/2011, стр. 15-16

Сите овие податоци говорат за недоволната поврзаност на образовните институции со пазарот на трудот и за потребата од реструктурирање на образованието во поглед на образовните профили кои во иднина ќе ги произведува. Исто така, овие податоци ја истакнуваат потребата од развој на неформалното образование (обука, преквалификација, доквалификација, советување на невработените лица со цел да стекнат знаења и вештини кои ги бара пазарот на трудот).

2. Анализа на состојбата во основните училишта

Според претходните податоци на Државниот завод за статистика, бројот на учениците на почетокот на учебната 2010/2011 година во редовните основни училишта изнесува 204 439 што претставува намалување за 2.8 % во однос на претходна учебна година, кога бројот на запишани ученици во основното образование изнесувал 210 381 ученик.

Основни податоци за основното образование, почеток на учебната 2010/2011 година											
Basic data on primary and lower secondary education, beginning of 2010/2011 school year											
	Училишта Schools	Класи Class sections	Ученици Students			Наставници Teachers					
			вкупно total	од тоа from which		вкупно total		со полно работно време full time			
				ученици boys	покревачи repeaters	св all	жени women	вкупно total		од тоа на определено време from which on definite time	
							св all	жени women			
Редовни основни училишта											
<i>Regular primary and lower secondary schools</i>											
Вкупно											Total
2009/2010	989	10 718	210 381	101 785	1 051	16 144	10 455	14 725	9 861	3 809	2009/2010
2010/2011	990	10 720	204 439	98 951	743	16 703	10 899	15 049	9 933	3 804	2010/2011
<u>2010/2011</u> 2009/2010	100.1	100.0	97.2	94.7	70.7	103.5	104.2	102.2	102.8	105.4	<u>2010/2011</u> 2009/2010
Специјални основни училишта											
<i>Special primary and lower secondary schools</i>											
Вкупно											Total
2009/2010	45	177	1 058	342	0	248	195	233	165	60	2009/2010
2010/2011	44	179	1 013	345	13	240	197	226	162	59	2010/2011
<u>2010/2011</u> 2009/2010	97.8	101.1	95.7	100.0	144.4	100.0	101.0	97.0	98.4	85.5	<u>2010/2011</u> 2009/2010
Основни училишта за возрасни											
<i>Adult schools</i>											
Вкупно											Total
2009/2010	12	34	418	161	-	70	34	01	30	19	2009/2010
2010/2011	12	33	365	119	-	70	32	55	24	23	2010/2011
<u>2010/2011</u> 2009/2010	100.0	97.1	87.3	73.9	-	100.0	94.1	90.2	80.0	121.1	<u>2010/2011</u> 2009/2010

Табела_7 Основни и средни училишта, ДЗС⁹⁸

На почетокот на учебната 2010/2011 година во Република Македонија имало 990 основни училишта, односно вкупно 204 439 ученици (98 951-ж). Исто така во оваа учебна година има 44 специјални основни училишта со 1013 ученици и 12 основни училишта за возрасни со вкупно 365 ученици.

T-01: Училишта, паралелки, ученици и наставници - крај на учебната 2010/2011 година												
T-01: Schools, class sections, students and teachers - end of the school year 2010/2011												
	Училишта Schools	Паралелки Class sections	Ученици Students					Наставници Teachers				
			вкупно total	од тоа ученички of which females	завршиле одделени е students that finished the grade	% од вкупно % of total	завршиле училиште вкупно graduated students total	вкупно total		со полно работно време full-time		
								сè all	жени women	сè all	жени women	
Редовни основни училишта Regular primary and lower secondary schools												
ВКУПНО				101					16	10	14	
2009/10	990	10 622	208 980	150	207 650	99,4	25 730	403	703	983	9 855	
2010/11	990	10 567	201 914	98 006	200 696	99,4	24 512	#####	#####	#####	#####	
2010/2011 2009/2010	100	99,5	96,6	96,6	96,7	-	95,3	103,3	103,6	101,4	102,1	
Специјални основни училишта Special primary and lower secondary schools												
ВКУПНО												
2009/10	44	180	1 075	377	1 028	95,6	120	250	195	230	184	
2010/11	44	172	1 039	339	979	94,2	125	241	185	219	175	
2010/2011 2009/2010	100	95,5	96,7	89,9	95,2	-	104,1	96,4	94,9	95,2	95,1	
Основни училишта за возрасни Primary and lower secondary schools for adults												
ВКУПНО												
2009/10	13	36	444	153	334	75,2	184	72	35	65	33	
2010/11	12	39	498	164	415	83,3	227	75	40	62	33	
2010/2011 2009/2010	92,3	108,3	112,2	107,2	124,3	-	123,4	104,2	114,3	95,4	100	

Табела_8 Основни и средни училишта, ДЗС⁹⁹

На крајот од учебната 2010/2011 година во Република Македонија бројот на основни училишта останува ист- 990.

Еден од проблемите со кои се соочува основното образование е проблемот со осипување, односно, губење на учениците низ образовниот процес. Доколку на почетокот на учебната 2010/2011 година бројот на

⁹⁹ Основни и средни училишта (2011), Државен завод за статистика - Скопје

учениците изнесувал 204 439 ученици, на крајот од оваа учебна година бројот на учениците е намален на 201 914 ученици или за 1.3%.

Од 10 720 паралелки на почетокот на оваа учебна година, на крајот бројот се намалил на 10 567 паралелки.

Во овој период на територијата на нашата држава работела 44 специјални основни училишта и 12 основни училишта за возрасни.

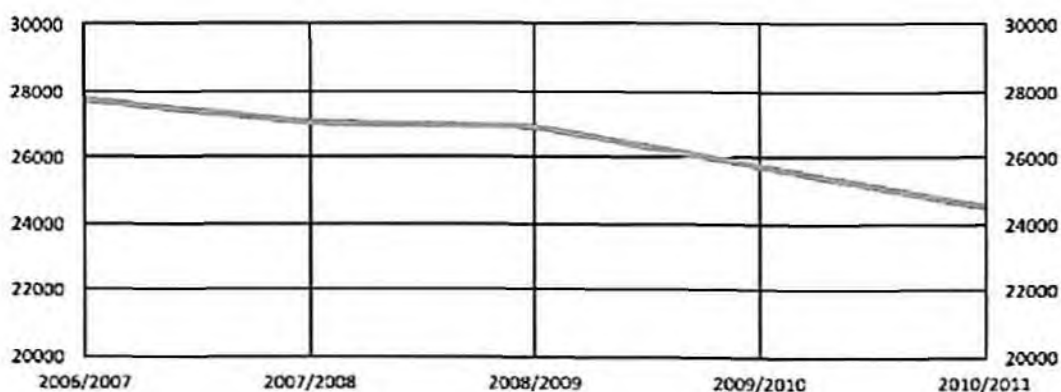
Кај специјалните основни училишта бројот на паралелки на крајот на оваа учебна година е намален, од 179 паралелки на почетокот на 172 паралелки на крајот, но од друга страна е зголемен бројот на ученици од 1013 на 1039.

Состојбата кај основни училишта за возрасни е следна: зголемување на бројот на паралелки од 33 на почетокот на 39 паралелки на крајот на оваа учебна година, а исто така и зголемување на бројот на ученици од 365 на 498. Тоа претставува позитивен сигнал за желбата и потребата на возрасните групи за описменување.

Од година во година се намалува и бројот на ученици кои го завршиле основното образование, што јасно се гледа приказот подолу. Во учебната 2006/2007 година бројот на учениците кои завршиле основно училиште изнесувал 27 870 ученици, од вкупно 228 207 ученици запишани во таа година, бројот на учениците кои завршиле основно образование во учебната 2010/2011 година се намалил на 24 512 ученици, но овде треба да се има во предвид и тоа дека бројот на инпутот, односно ученици-те кои се запишани во оваа учебна година е помал и изнесува 204 439 ученици.

Г-06.01.1: Ученици што завршиле редовно основно образование

G-06.01.1: Graduated students in regular primary and lower secondary schools

Еден од најголемите проблеми во основното образование е намалување на бројот на запишани ученици, кој бележи перманентно опаѓање од година во година, во учебната 2000/2001 година бројот на запишани ученици изнесувал 251 944 ученици, вклучувајќи ги учениците од редовните, специјалните и училиштата за возрасни, а во учебната 2010/2011 година тој број е намален на 205 817 ученици. Една од причините за намалување на бројот на децата во основното образование е поради намалување на прирастот. Како податок може да го наведеме следново: Нискиот прираст во изминатиот период неминовно доведе до намалување на бројот на деца од училишна возраст. Во учебната 1991/1992 година се забележани 261 127 деца во основното образование, а во учебната 2010/2011, 201 914 ученици, што е за 20 проценти помалку отколку во раните деведесетти години.

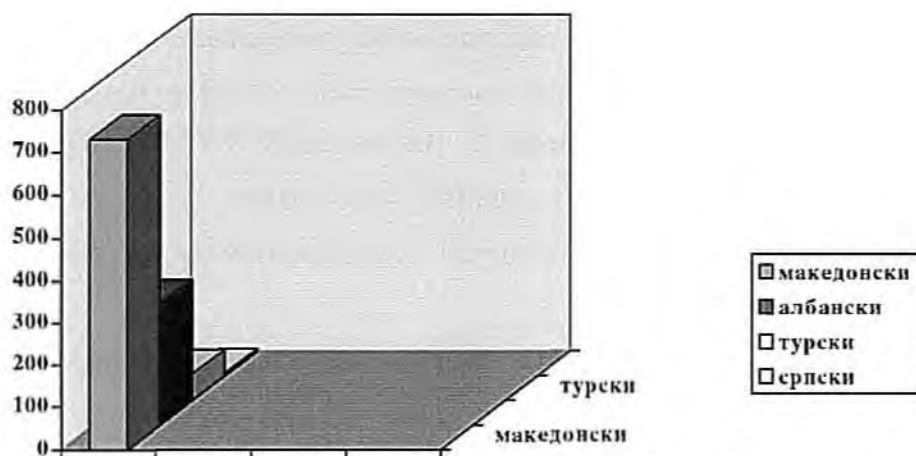
Вкупниот број на ученици кои го завршиле основното образование во учебната 2010/2011 изнесува 24 512.

T-02: Редовни основни училишта според јазикот на кој се изведува наставата - крај на учебната 2010/2011 година									
T-02: Regular primary and lower secondary schools according to the language of instruction - end of the school year 2010/2011									
	Училишта ¹⁾ Schools ¹⁾	Паралелки Class sections	Ученици Students		Ученици кои завршиле училиште Graduated students that finished the level	Наставници Teachers			TOTAL
			вкупно total	ученички females		со полно работно време full-time			
						вкупно total	сè all	од тоа на определено време of which for definite time	
ВКУПНО	990	10 567	201 914	98 006	24 512	16 946	15 200	3 693	TOTAL
<i>Од тоа на:</i>									<i>Of which in:</i>
Македонски	731	6 773	130 200	63 708	15 678	11 062	9 661	2 030	Macedonian
Албански	288	3 403	65 121	31 066	8 162	5 242	4 964	1 458	Albanian
Турски	63	352	6 043	2 969	612	545	478	186	Turkish
Српски	7	39	550	263	60	97	97	19	Serbian

Табела_9 Основни и средни училишта, ДЗС¹⁰⁰

¹⁰⁰ Основни и средни училишта (2011), Државен завод за статистика - Скопје

Во поглед на јазикот на кој се изведува наставата состојбата е следна: во 731 училиште таа се изведува на македонски наставен јазик, во 288 на албански, во 63 на турски и во 7 основни училишта наставата се изведува на српски јазик. Наставата ја изведуваат 15 200 наставници (3 693 од нив се на определено работно време).

македонски	731			
албански	288			
турски	63			
српски	7			

3. Анализа на состојбата во средните училишта

Основни податоци за средното образование - почеток на учебната 2010/2011 година											
Basic data on upper secondary education - beginning of the school year 2010/2011											
	Училишта Schools	Паралелки Class sections	Ученици Students			Наставници Teachers					
			вкупно total	од тоа from which		вкупно total		со полно работно време full-time			
				ученички females	повторувачи repeaters			вкупно total		од тоа на определено време of which for definite time	
						сè all	жени women	сè all	жени women		
Редовни средни училишта											
<i>Regular upper secondary schools</i>											
Вкупно										Total	
2009/2010	111	3372	95343	45820	1048	6880	4029	5940	3432	1727	2009/2010
2010/2011	111	3493	94155	45292	624	7088	4151	6020	3487	1701	2010/2011
Од тоа приватни училишта	11	103	1577	662	1	274	163	156	89	69	From which private schools
<u>2010/2011</u> 2009/2010	100.0	101.8	98.8	93.8	59.5	103.0	103.0	101.4	101.6	98.5	<u>2010/2011</u> 2009/2010
Специјални средни училишта											
<i>Special upper secondary schools</i>											
Вкупно											Total
2009/2010	4	53	311	94	4	72	36	63	32	14	2009/2010
2010/2011	4	54	309	94	4	74	36	60	31	8	2010/2011
<u>2010/2011</u> 2009/2010	100.0	101.9	99.4	103.0	100.0	102.8	100.0	95.2	96.9	57.1	<u>2010/2011</u> 2009/2010
Средни верски училишта											
<i>Upper secondary religious schools</i>											
Вкупно											Total
2009/2010	2	33	657	347	-	72	35	61	27	22	2009/2010
2010/2011	2	36	690	394	5	84	39	63	26	10	2010/2011
<u>2010/2011</u> 2009/2010	100.0	109.1	105.0	113.5	-	116.7	108.6	113.1	96.3	45.4	<u>2010/2011</u> 2009/2010

Табела_10 Основни и средни училишта, ДЗС¹⁰¹

¹⁰¹ Основни и средни училишта (2011), Државен завод за статистика - Скопје

Во редовните средни училишта бројот на учениците на почетокот на учебната 2010/2011 година изнесувал 94 155 што претставува намалување за 1.2 % во однос на претходната учебна година кога бројот на ученици изнесувал 95 343.

Бројот на ученици кои оваа учебна година го завршиле основното училиште изнесувал 24 512, од нив 23 700 ученици го продолжиле образованието и се запишале во редовното средно образование, а 812 ученици останале со основно образование, односно не го продолжиле образованието.

На почетокот на учебната 2010/2011 година во РМ имало 111 средни училишта, односно вкупно 94 155 ученици (45 292-ж). Од нив како приватни училишта работат 11, со вкупен број од 1 577 ученици. Исто така во оваа учебна година има 4 специјални средни училишта со 309 ученици и 2 средни верски училишта со вкупно 690 ученици.

T-04: Училишта, паралелки, ученици и наставници - крај на учебната 2010/2011 година											
T-04: Schools, class sections, students and teachers - end of the school year 2010/2011											
	Училишта Schools	Паралелки Class sections	Ученици Students					Наставници Teachers			
			вкупно total	од тоа ученички of which females	заврши- ле клас- година students that finished class- year	% од вкупно % of total	завршиле училиште вкупно graduated students total	вкупно total		со полно работно време full-time	
								сè all	жени women	сè all	жени women
Редовни средни училишта Regular upper secondary schools											
ВКУПНО											
2009/10	110	3 398	94 284	45 725	92 648	98,3	25 345	7 008	4 041	6 001	3 404
2010/11	114	3 441	92 848	44 773	91 664	98,7	24 846	7 197	4 225	6 113	3 574
<u>2010/2011</u> 2009/2010	114	101,3	98,5	97,9	98,9	-	98	102,7	104,6	101,9	105
Од тоа приватни училишта	14	115	1 649	700	1 647	99,9	354	336	189	179	102
Специјални средни училишта Special upper secondary schools											
ВКУПНО											
2009/10	4	51	305	91	297	97,4	97	70	36	65	34

2010/11	4	52	309	93	285	92,2	88	76	39	60	29
<u>2010/2011</u> 2009/2010	100	102	101,3	102,2	96	-	90,8	108,6	108,3	92,3	85,3
Средни верски училишта Upper secondary religious schools											
ВКУПНО											
2009/10	2	34	639	331	628	98,3	171	76	36	64	24
2010/11	2	13	222	-	162	73	61	37	2	36	1
<u>2010/2011</u> 2009/2010	100	38,2	34,7	-	25,8	-	35,7	48,7	5,6	56,3	4,2

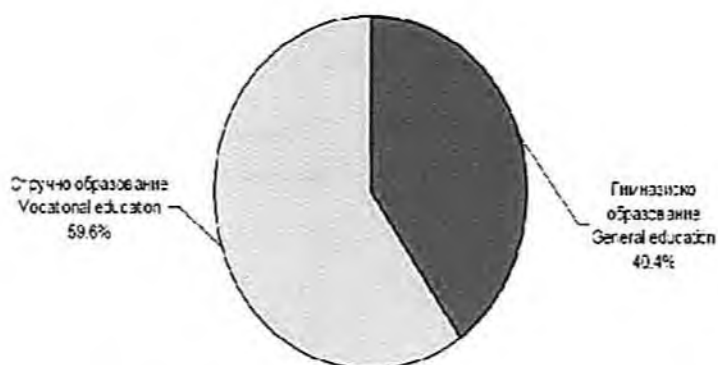
Табела_11 Основни и средни училишта, ДЗС¹⁰²

На крајот од учебната 2010/2011 година во средното образование состојбата е следна:

Во редовните средни училишта бројот на паралелки од 3433 се зголемил на 3441, додека пак бројот на ученици од 94 115 се намалил на 92 848, значи имаме осипување за 1307 ученици. Кај приватните средни училишта имаме зголемување на бројот на училишта од 11 на 14. Зголемувањето на бројот на училиштата води до зголемување на бројот на паралелките од 103 на почетокот на 115 паралелки на крајот на годината, а исто така е зголемен и бројот на учениците од 1577 на почетокот на 1649 ученици на крајот од учебната година.

Според заинтересираноста на учениците за програмите во средното образование, од следниот приказ може да се констатира дека поголемиот број ученици или 59.6% се заинтересирани за средното стручно образование, а останатиот дел или 40.4% за гимназиско образование. Ваквата состојба главно се должи на можноста што ја дава стручното образование за полесно приклучување на пазарот на трудот, по неговото завршување, во споредба со гимназиското кое главно ги подготвува учениците за продолжување на образованието на некоја од високообразовните институции.

¹⁰² Основни и средни училишта (2011), Државен завод за статистика - Скопје

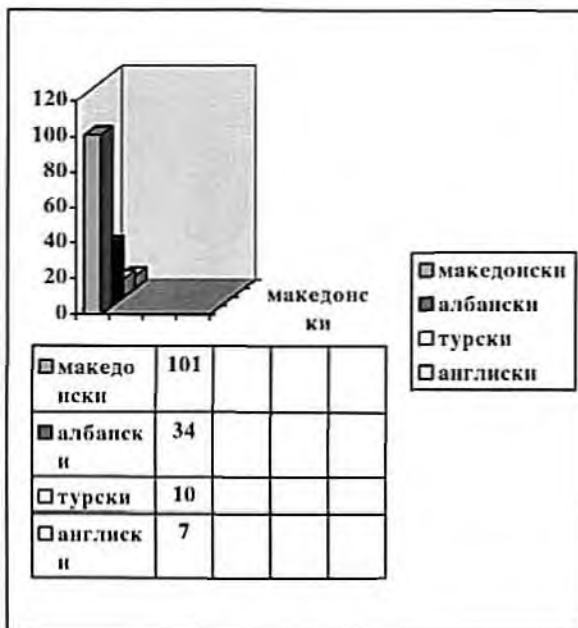
Во рамките на средното образование се организираат наставни програми со времетраење од 3 и 4 години. Учениците во средното образование се повеќе заинтересирани за образовни програми со 4-годишно времетраење (општи и стручни програми). По завршувањето на овие програми, лицата може да го продолжат своето образование во високото образование или да бараат вработување на пазарот на труд, додека образовните програми со 3-годишно времетраење водат директно кон пазарот за труд.

T-05: Редовни средни училишта според јазикот на кој се изведува наставата, 2010/2011 година T-05: Regular upper secondary schools according to the language of instruction, school year 2010/2011								
	Училишта ⁴⁾ Schools ⁴⁾	Паралелки Class sections	Ученици Students		Ученици кои завршиле училиште ⁵⁾ Graduated students ⁵⁾	Наставници Teachers		
			вкупно total	ученички females		вкупно total	со полно работно време full-time	
							сè all	од тоа на определено време of which for definite time
ВКУПНО	114	3441	92848	44773	24846	7197	6113	1672
Од тоа на:								
Македонски	101	2395	63526	30955	17650	5015	4247	919
Албански	34	912	26563	12512	6601	1819	1581	658
Турски	10	61	1542	773	329	144	120	31
Англиски	7	73	1217	533	266	219	165	64

Табела_12 Основни и средни училишта, ДЗС¹⁰³

¹⁰³ Основни и средни училишта (2011). Државен завод за статистика - Скопје

Во учебната 2010/2011 во Република Македонија има 114 средни училишта, односно вкупно 92 848 ученици (44773-ж), во 101 училиште наставата се изведува на македонски наставен јазик, во 34 на албански, во 10 на турски и во 7 средни училишта наставата се изведува на англиски јазик. Наставата ја изведуваат 7 197 наставници (1672 од нив се на определено работно време). Тенденции на намалување на бројот на учениците, освен во основното, се бележат и во средното образование и тоа за 1.5% во однос на претходната учебна година.

Вкупниот број на ученици кои го завршиле средното образование во учебната 2010/2011 изнесува 24 846. Дел од овие ученици директно се вклучуваат на пазарот на трудот 5 041, а останатите го продолжуваат своето образование на некоја од високообразовните институции или се запишуваат како вонредни студенти (2958), па паралелно со студирањето и работат.

Со цел да се надминат проблемите во средното образование и да се овозможи полесно поврзување со потребите и барањата на современиот пазар потребно е да се работи на следниве прашања:

- Структурирање на потсистемот на средно образование согласно потребите на пазарот на трудот, преку негово истражување, и согласно современите тенденции;

- Изградба на современа организација и структура на потсистемот на средно образование која ќе овозможи хоризонтална и вертикална проодност;
- Продуцирање на образовни профили кои ќе одговарат на техничко-технолошките промени и промените во структурата на вработување;
- Промени во рамките на средното стручно образование со цел низ неговиот образовен процес да се произведуваат кадри со соодветни квалификации кои ќе одговарат на барањата на малите и средни претпријатија, како и квалификации кои ќе бидат соодветни на барањата во областа на услугите и занаетчиството;
- Поврзување и компатибилност на средното образование со потсистемите на основното и високото образование.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Трпческа, Л. (2011), *Реформи во стручното образование*, Скопје: Центар за стручно образование и обука, стр.11-12

4. Високо образование

Според Државниот завод за статистика, во Република Македонија, во академската 2010/2011 година се запишани вкупно 63 250 студенти, од нив 33 583 или 53.1% се од женски пол.

Најголем број на студенти или 83.2% се запишани на државните високообразовни установи, додека 16.4% се запишани на приватните високообразовни установи.

Во прва година на студии, во академската 2010/2011 година се запишани 19 805 студенти или 31.3% (тука се опфатени и студентите кои по втор, трет и повеќе пати запишуваат прва година).¹⁰⁵

Доколку се земе во предвид податокот дека во оваа учебна година средното образование го завршиле 24 846 ученици, ќе дојдеме до заклучок дека само 5041 ученик не го продолжиле образованието, односно на пазарот на трудот ќе се појават со завршено средно образование.

Стапката на пораст на запишани студенти на високите стручни школи и факултети е многу поголема од онаа на учениците во средните училишта. Во академската 2010/2011се запишани 63 250 студенти што е за околу 135 проценти повеќе во однос на 1991/1992 година.

Но, сепак зголемениот број на запишани студенти не секогаш носи квалитетни кадри кои ќе ги задоволат барањата на пазарот на трудот. Особено проблематичен е делот одколу дисперзираните студии, бидејќи се соочуваме со реален проблем на разводнување на квалитетот, нереална конкуренција на кадрите и зголемена невработеност на лица со високо образование.

Со цел да се подобрат состојбите потребно е да се истражат реалните потреби на пазарот на трудот за видот и бројот на кадри од одделните гранки.

Друга работа на која треба да се обрне внимание се промените што настанаа во поглед на сопственоста на капиталот во нашата земја. Имено, процесите на приватизација предизвикаа драстична промена во каракте-

¹⁰⁵ Запишани студенти на додипломски студии (2011), ДЗС - Скопје

рот на сопственоста на економските капацитети во нашата држава. Постојат вкупно 73 118 деловни субјекти.

Промената на сопственоста предизвика заживување на приватната иницијатива, со силни рефлексии врз пазарот на трудот и карактерот на работната сила.

Форсирањето на развојот на малите и средните претпријатија, како и зголемувањето на вработувањето преку проширување на индустрискиот и услужниот сектор (стратешки определби на земјата) се одвива тешко поради забавениот економски развој и намалената финансиска моќ на населението.

Поради забавеноста на економскиот развој, зголемување на стапката на невработеност и, пред сѐ, процесите на приватизација, тешко може да се направи реална слика на позначајни секторски поместувања во земјата. Индустрискиот сектор се уште е доминантно поле за пласман на работната сила, за разлика од секторот на услугите и сервисните дејности, кои, иако во последно време бележат благ пораст, сѐ уште не се доволно застапени за да може да се зборува за драстични промени во преминот на работната сила од еден во друг сектор.¹⁰⁶

Според статистичките податоци за 2011 година, во Република Македонија има 297 986 невработени лица. Од нив 3268 се без образование, 85 343 се со непотполно и потполно основно образование, 37 959 се со тригодишно, а 126 040 со четиригодишно средно образование, 3 499 се со вишо и 41 878 со високо образование. Високообразовните институции гледаат на вработувањето на своите дипломирани кадри како на важна цел и потврдување на ефектите од нивната работа. Ова бара поголема флексибилност на студиските програми, нивна академска валидност и релевантност на пазарот на трудот.

Можноста за вработување од универзитетски аспект значи:

- добро развиена имагинација;
- способност за систематичен и методичен приод кон решавањето на

¹⁰⁶ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи, (2006), Скопје, МОН, стр.286

проблемите со примена на соодветни знаења;

- способност за раководење со општествените процеси.

Според тоа, севкупната структура на студиските програми и предметните содржини мора да се насочи кон развивање на тие способности и вештини кај студентите.

Зајакнувањето на вработливоста на дипломираните студенти на европскиот пазар на работна сила подразбира и развивање на широка понуда на образовни можности, т.е. создавање можности за објективизација на концепцијата на доживотното учење. Тоа значи дека високообразовните институции мора да развиваат и студиски програми (или множества од модули) кои ќе бидат во функција на доквалификација, реквалификација и преквалификација на дипломираните студенти и сите оние кои имаат потреба од стекнување на квалификација со која ќе бидат работно конкурентни не само на националниот, туку и на европскиот пазар на трудот. Развојот на овие студиски програми мора да ја следи динамиката на промените во сферата на трудот, како во матичната земја, така и во Европа и светот. За да се реализира оваа потреба потребно е исполнување на следните мерки:

- развој на национална рамка на квалификации, компатибилна со сеопфатната рамка за квалификации (overarching framework for qualifications in the ENEA) во европскиот простор на високото образование;
- обезбедување комплементарност помеѓу сеопфатната рамка за квалификации во европскиот простор на високото образование и пошироката рамка на квалификации за доживотно учење, која вклучува општо и стручно образование и обука;
- создавање на механизми за олеснување на процедурите за промена на студиските програми;
- градење на критериуми за признавање на стекнатите компетенции;
- зајакнување на транспарентноста и информативната моќ на Министерството за образование и наука и универзитетите;
- зајакнување на поврзаноста на универзитетите со работодавците / стопанските и јавните институции;

- промоција на интердисциплинарна обука и развој на преносливи вештини, со цел да се одговори на потребите на поширокиот пазар на работна сила.¹⁰⁷

Пазарот на образовна понуда во високото образование во Република Македонија е доста тесен, со што изборот на видот на студии кои студентите сакаат да ги посетуваат е во голема мера ограничен.

Образовната понуда, главно, може да се подели на две големи групи, и тоа:

- студиски програми кои нудат широк профил на професионална култура;
- студиски програми кои нудат тесен профил на професионална култура, но остваруваат поголема комуникација со потребите на пазарот на трудот.

Широкиот профил е доминантен кај јавните универзитети, за разлика од приватните кои, претежно, нудат потесен стручен профил.

Во последно време универзитетите го напуштаат широкиот профил и воведуваат т.н. флексибилен профил на стручност. Тие градат модуларизирани студиски програми во рамките на кои студентот, во согласност со афинитетот, по пат на избор може да се определи за еден или повеќе потесни профили на стручност.

Причините за слабата ефикасност на студиите и за недоволната заинтересираност на студентите за универзитетскиот живот и работа, често се бараат во универзитетите, без да се земе предвид улогата на средното образование кое ги подготвува лицата за влез на универзитет.

Со цел студентиете успешно да ја остварат својата улога во високото образование, неопходно е тие да стекнат базични компетенции кои гарантираат успешно студирање и активен пристап кон универзитетскиот живот пред да станат дел од високото образование. Во сегашни услови, средното образование не ги обезбедува овие компетенции.

¹⁰⁷ Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни документи, (2006), Скопје, МОН, стр.287

Иако во изминатиот период во средното образование се извршија низа промени, првенствено во областа на средното стручно образование, средното образование се уште го карактеризираат:

- енциклопедизам,
- фактографија,
- доминација на традиционалните техники на настава и учење,
- маргинализација на независноста на ученикот и на неговите способности за критичко мислење и решавање проблеми.

4.1.Анализа на состојбите во високото образование

Запишани студенти на додипломски студии на високите стручни школи и Students enrolled in undergraduate studies at higher vocational schools						
	Начин на студирање	Вкупно Total	Пол Sex		Години на студии Year of study	
			жени women	МАЖИ men	I	II
ВКУПНО	вкупно	63 250	33 583	29 667	19 605	15 322
	редовни	53 884	28 339	25 345	16 647	13 183
Државни високообразовни установи	вкупно	52 614	29 352	23 262	16 672	11 863
	редовни	44 506	24 856	19 850	14 269	10 250
Високи стручни школи	вкупно	1 853	1 480	373	523	482
	редовни	1 000	744	256	331	276
Факултети	вкупно	50 761	27 872	22 889	16 349	11 401
	редовни	43 506	23 912	19 594	13 938	9 974
Верски факултети	вкупно	264	81	183	97	42
	редовни	151	55	96	62	22
Приватни високообразовни установи	вкупно	10 372	4 150	6 222	2 636	3 417
	редовни	9 027	3 628	5 399	2 516	2 911
Високи стручни школи	вкупно	249	110	139	78	90
	редовни	118	63	55	47	33
Факултети	вкупно	10 123	4 040	6 083	2 758	3 327
	редовни	8 909	3 565	5 344	2 469	2 878

факултетите според начинот на студирање, полот и годините на студирање, 2010/2011 and faculties according to the mode of study, sex and year of study, 2010/2011						
Години на студии Year of study					Mode of study	
III	IV	V	VI	процент for all year students		
14 937	8 035	529	91	4 911	total	TOTAL
12 459	6 700	528	91	3 648	full-time	
12 090	7 921	528	91	3 249	total	Public tertiary institutions
9 997	6 603	528	91	2 788	full-time	
679	-	-	-	189	total	Higher vocational schools
301	-	-	-	92	full-time	
11 411	7 921	528	91	3 060	total	Faculties
9 696	6 603	528	91	2 676	full-time	
45	48	1	-	31	total	Religious faculties
24	30	-	-	13	full-time	
2 802	86	-	-	1 231	total	Private tertiary institutions
2 458	57	-	-	1 055	full-time	
81	-	-	-	-	total	Higher vocational schools
38	-	-	-	-	full-time	
2 721	86	-	-	1 231	total	Faculties
2 430	57	-	-	1 055	full-time	Public tertiary institutions

Табела_13 Запишани студенти на додипломски студии, ДЗС¹⁰⁸

¹⁰⁸ Запишани студенти на додипломски студии (2011), Државен завод за статистика - Скопје

Според податоците од Државниот завод за статистика, во учебната 2010/2011 година, запишани се вкупно 63 250 студенти, од кои 33 583 се женски, а останатите машки.

Доколку се направи една генеза наназад низ годините, ќе се заклучи дека во периодот од 1991 до 2010 студентите пројавуваат најголем интерес за општествените и хуманистичките науки, а потоа следуваат техничките, медицинските, биотехничките и природно-математичките науки.

Во прва година се запишани вкупно 19 805 студенти, од вкупно 24846 ученици кои истата учебна година го завршиле средното образование.

А) На **Државните високообразовни институции** студираат вкупно 52 614 студенти од кои редовни 44 506 студенти, а останатите вонредни.

Во прва година на Државните високообразовни институции се запишани дури 16 872, од вкупниот број средношколци кои го продолжиле образованието (19805).

Во рамките на ДВИ, на високите стручни школи студираат вкупно 1853, од кои како редовни 1000 студенти. Во прва година се запишале 523 студенти.

Исто така во рамките на ДВИ, на посебните катедри и факултети се запишани вкупно 50 761, од кои како редовни студенти студираат 43 506 студенти. Во прва година се запишале вкупно 16 349 студенти.

Доколку се има во предвид вкупниот број на запишани студенти во оваа учебна година, може да се констатира дека најголем број од нив студираат на Државните високообразовни институции, односно од вкупно 63 250 запишани студенти, на Државните високообразовни институции се запишани 52 614 студенти, односно 83.18%.

Б) **Верски факултети** - во учебната 2010/2011 се запишани 264 студенти, од нив 151 се редовни. Врз основа на вкупниот број студенти запишани во оваа учебна година, тие опфаќаат 0.4%. Во прва година се запишале 97 студенти.

В) Приватни високообразовни установи - на овие установи студираат 10 372 или 16.4% студенти, од нив 9 027 се редовни. Во прва година се запишале 2 836 студенти.

На приватните високо стручни школи студираат 249 студенти, како редовни се запишани 118 од нив. Во прва година запишани се 78 студенти.

На приватните факултети студираат 10 123 студенти, како редовни се запишани 8 909 од нив. Во прва година се запишани 2 758 студенти.

5. Анализа на бројот и застапеноста на високообразовните институции

Во Република Македонија постојат:

- 5 Државни високообразовни институции,
- 2 државни високо стручни школи,
- 2 верски факултети ,
- 3 приватни високи стручни школи и
- 8 приватни универзитети,
- 2 приватни факултети.

5.1. Државни универзитети

Државни високообразовни установи		
Високи стручни школи		
Висока медицинска школа - Битола	вкупно	1 124
	редовни	615
Висока здравствена школа - Штип	вкупно	729
	редовни	385
Факултети		
Универзитет "Св. Кирил и Методиј" - Скопје		
Природно-математички факултет	вкупно	2 285
	редовни	2 007
Архитектонски факултет	вкупно	776
	редовни	776
Градежен факултет	вкупно	838
	редовни	826
Машински факултет	вкупно	1 565
	редовни	1 565
Интердисциплинарни студии по инженерство на животната средина	вкупно	11
	редовни	11
Факултет за електротехника и информациски технологии	вкупно	2 528
	редовни	2 528
Технолошко-металушки факултет	вкупно	488
	редовни	488
Медицински факултет	вкупно	1 638
	редовни	1 358

Стоматолошки факултет	вкупно	739
	редовни	739
Фармацевтски факултет	вкупно	568
	редовни	568
Факултет за ветеринарна медицина	вкупно	214
	редовни	214
Факултет за земјоделски науки и храна	вкупно	708
	редовни	614
Шумарски факултет	вкупно	681
	редовни	621
Економски факултет	вкупно	4 375
	редовни	3 689
Правен факултет	вкупно	3 049
	редовни	2 555
Филозофски факултет	вкупно	2 859
	редовни	2 318
Филолошки факултет	вкупно	3 125
	редовни	2 829
Педагошки факултет	вкупно	1 651
	редовни	1 146
Факултет за физичка култура	вкупно	358
	редовни	286
Факултет за ликовна уметност	вкупно	186
	редовни	186
Факултет за музичка уметност	вкупно	207
	редовни	207
Факултет за драмска уметност	вкупно	100
	редовни	100
Воена академија	вкупно	89
	редовни	89

Табела_14 Запишани студенти на додипломски студии, ДЗС¹⁰⁹

Во рамките на Државниот универзитет Св. Кирил и Методиј - Скопје постојат 23 факултети со вкупно 29 058 студент и две високи стручни школи (Битола и Штип) со вкупно 1 853 студенти.

Универзитет "Св. Климент Охридски" - Битола	вкупно	2 158
	редовни	1 913
Технички факултет	вкупно	453
	редовни	366
Факултет за биотехнички науки	вкупно	45
	редовни	45
Ветеринарен факултет	вкупно	658
	редовни	624
Факултет за администрација и менаџмент на информациски системи	вкупно	866
	редовни	762
Педагошки факултет	вкупно	
	редовни	

¹⁰⁹ Запишани студенти на додипломски студии (2011), Државен завод за статистика - Скопје

Универзитет "Св. Климент Охридски" - Битола		
Технички факултет	вкупно	2 158
	редовни	1 913
Факултет за биотехнички науки	вкупно	453
	редовни	366
Ветеринарен факултет	вкупно	45
	редовни	45
Факултет за администрација и менаџмент на информациски системи	вкупно	658
	редовни	624
Педагошки факултет	вкупно	866
	редовни	762

Табела_15 Запишани студенти на додипломски студии, ДЗС
На Државниот универзитет Св. Климент Охридски - Битола постојат 10 факултети со вкупно 9396 студенти.

Универзитет "Гоце Делчев" - Штип		
Факултет за информатика	вкупно	661
	редовни	602
Факултет за природни и технички науки	вкупно	882
	редовни	683
Технолошко - технички факултет - Пробиштип	вкупно	106
	редовни	89
Електротехнички факултет - Радовиш	вкупно	133
	редовни	112
Земјоделски факултет	вкупно	708
	редовни	612
Економски факултет	вкупно	1 360
	редовни	1 137
Правен факултет - Кочани	вкупно	507
	редовни	405
Педагошки факултет	вкупно	632
	редовни	379
Факултет за туризам и бизнис логистика - Гевгелија	вкупно	913
	редовни	600
Филолошки факултет	вкупно	706
	редовни	597
Факултет за музичка уметност	вкупно	200
	редовни	200
Факултет за медицински науки	вкупно	613
	редовни	613
Машински факултет - Веница	вкупно	137
	редовни	116

Табела_16 Запишани студенти на додипломски студии, ДЗС¹¹⁰

¹¹⁰ Запишани студенти на додипломски студии (2011). Државен завод за статистика-Скопје

На Државниот универзитет Гоце Делчев - Штип постојат 13 факултети со вкупно 7 636 студенти.

Универзитет за ИТ во Охрид		
Факултет за информациска теорија и анализа	вкупно	1
	редовни	1
Факултет за информациски системи, визуализација, мултимедија и анимација	вкупно	28
	редовни	28
Факултет за компјутерски науки и инженерство	вкупно	73
	редовни	73
Факултет за компјутерски мрежи и безбедност	вкупно	29
	редовни	29
Факултет за машинска интелигенција и роботика	вкупно	5
	редовни	5

Табела_17 Запишани студенти на додипломски студии, ДЗС

Бројот на студенти на универзитетот за Информатичка технологија во Охрид изнесува 136. На овој универзитет постојат 5 факултети.

Државен универзитет во Тетово		
Факултет за применети науки	вкупно	419
	редовни	419
Филозофски факултет	вкупно	928
	редовни	757
Филолошки факултет	вкупно	1 041
	редовни	800
Факултет за уметности	вкупно	216
	редовни	216
Економски факултет	вкупно	255
	редовни	206
Факултет за медицински науки	вкупно	778
	редовни	703
Природно-математички факултет	вкупно	546
	редовни	536
Факултет за прехранбена технологија и храна	вкупно	82
	редовни	82
Факултет за физичка култура	вкупно	270
	редовни	214

Табела_18 Запишани студенти на додипломски студии, ДЗС¹¹¹

¹¹¹ Запишани студенти на додипломски студии (2011), Државен завод за статистика - Скопје

На Државниот универзитет во Тетово постојат 9 факултети со вкупно 4535 студенти.

5.2. Верски факултети

Верски факултети		
Православен богословски факултет - Скопје	вкупно	126
	редовни	67
Факултет за исламски науки - Скопје	вкупно	138
	редовни	84

Табела_19 Запишани студенти на додипломски студии, ДЗС¹¹²

На двата верски факултети во Скопје студираат 264 студенти во учебната 2010/2011 година.

5.3. Приватни високи стручни школи

Приватни високообразовни установи		
Високи стручни школи		
МИТ - Академија за гастрономија - Скопје	вкупно	5
	редовни	-
Висока школа за новинарство и односи со јавноста - Скопје	вкупно	50
	редовни	34
Бизнис академија Смилевски - Скопје	вкупно	194
	редовни	84

Табела_20 Запишани студенти на додипломски студии, ДЗС¹¹³

Постојат 3 приватно високи стручни школи со вкупно 249 студенти.

¹¹² Запишани студенти на додипломски студии (2011), Државен завод за статистика - Скопје

¹¹³ Запишани студенти на додипломски студии (2011), Државен завод за статистика - Скопје

5.4. Приватни универзитети

Во вискокообразовниот систем на Република Македонија се отворени 8 приватни универзитети и 2 посебни приватни факултети и тоа:¹¹⁴

Европски универзитет - Скопје

Факултети		
Европски универзитет - Скопје		
Факултет за информатика	вкупно	129
	редовни	129
Економски факултет	вкупно	492
	редовни	492
Факултет за правни науки	вкупно	166
	редовни	166
Факултет за политички науки	вкупно	38
	редовни	38
Факултет за детективи и криминалистика	вкупно	176
	редовни	176
Факултет за арт и дизајн	вкупно	145
	редовни	145
Факултет за стоматологија	вкупно	47
	редовни	47

Табела_21 Запишани студенти на додипломски студии, ДЗС

На овој универзитет се отворени 7 факултети прикажани во табелата, со вкупен број на студенти 1193. Сите студенти на овој универзитет се редовни, што значи дека нема вонредни студенти.

Југоисточно европски универзитет - Тетово

Југоисточно европски универзитет - Тетово		
Правен факултет	вкупно	948
	редовни	784
Факултет за бизнис и економија	вкупно	1 022
	редовни	928
Факултет за јавна администрација и политички науки	вкупно	1 327
	редовни	1 063
Факултет за јазици, култура и комуникација	вкупно	712
	редовни	675
Факултет за современи науки и технологии	вкупно	660
	редовни	642

Табела_22 Запишани студенти на додипломски студии, ДЗС

¹¹⁴ Запишани студенти на додипломски студии (2011), Државен завод за статистика - Скопје

Во рамките на универзитетот во Тетово работат 5 факултети прикажани во табелата, со вкупен број на студенти 4669.

Универзитет ФОН - Скопје

Универзитет ФОН - Скопје		
Факултет за информациски и комуникациски технологии	вкупно	173
	редовни	156
Факултет за правни науки	вкупно	316
	редовни	276
Факултет за политички науки, дипломатија и новинарство	вкупно	138
	редовни	121
Економски факултет	вкупно	549
	редовни	478
Факултет за детективи и безбедност	вкупно	550
	редовни	150
Факултет за спорт и спортски менаџмент	вкупно	30
	редовни	31
Факултет за применети странски јазици		
	вкупно	202
	редовни	180
Факултет за дизајн и мултимедија		
	вкупно	109
	редовни	105

Табела_23 Запишани студенти на додипломски студии, ДЗС

На овој универзитет работат 8 факултети прикажани во табелата, со вкупен број на студенти 2074.

Американ колеџ - Скопје

Американ Колеџ - Скопје		
Факултет за компјутерска техника и информатика	вкупно	72
	редовни	72
Факултет за деловна економија и организациски науки	вкупно	274
	редовни	274
Факултет за политички науки	вкупно	21
	редовни	21
Факултет за архитектура и дизајн	вкупно	96
	редовни	96
Факултет за правни науки	вкупно	24
	редовни	24
Факултет за странски јазици	вкупно	19
	редовни	19

Табела_24 Запишани студенти на додипломски студии, ДЗС

На Американ колеџ има 6 факултети со вкупно 506 студенти (сите студенти се редовни).

МИТ - Скопје

МИТ - Скопје		
Факултет за компјутерски науки и технологии	вкупно	43
	редовни	27
Факултет за архитектура	вкупно	40
	редовни	25
Факултет за менаџмент на еколошки и рурален туризам	вкупно	8
	редовни	3
Факултет за менаџмент на еколошки ресурси	вкупно	24
	редовни	9
Факултет за менаџмент	вкупно	148
	редовни	60

Табела_25 Запишани студенти на додипломски студии, ДЗС

На универзитетот МИТ - Скопје има вкупно 5 факултети со 263 запишани студенти во учебната 2010/2011 година.

Меѓународен Балкански универзитет - Скопје

Меѓународен Балкански универзитет - Скопје		
Факултетот за технички науки	вкупно	58
	редовни	58
Факултет за економски и административни науки	вкупно	145
	редовни	144
Факултет за комуникации	вкупно	38
	редовни	38
Факултет за јазици	вкупно	33
	редовни	33
Факултет за применета уметност	вкупно	40
	редовни	40

Табела_26 Запишани студенти на додипломски студии, ДЗС

На Меѓународниот Балкански универзитет има вкупно 5 факултети со вкупно 314 запишани студенти во учебната 2010/2011 година, со само 1 вонреден студент, додека останатите 313 се редовни студенти.

Универзитет за аудиовизуелни уметности - ЕСРА - Скопје

Универзитет за аудиовизуелни уметности - ЕСРА - СКОПЈЕ		
	Факултет за сценски дизајн	вкупно
Факултет за применета музика	редовни	17
	вкупно	13
Факултет за тонска продукција	редовни	13
	вкупно	16
Факултет за театарска уметност	редовни	16
	вкупно	13
Факултет за филмски уметности	редовни	13
	вкупно	35
	редовни	35

Табела_27 Запишани студенти на додипломски студии, ДЗС

На Универзитетот за аудиовизуелни уметности - ЕСРА има вкупно 5 факултети со вкупно 94 запишани студенти во учебната 2010/2011 година. Сите запишани студенти се редовни.

Универзитет за туризам и менаџмент - Скопје

Универзитет за туризам и менаџмент - Скопје		
	Економски факултет	вкупно
Факултет за туризам	редовни	87
	вкупно	272
Факултет за односи со јавноста	редовни	271
	вкупно	29
Факултет за меѓународен маркетинг и менаџмент	редовни	29
	вкупно	71
Факултет за претприемачки бизнис	редовни	71
	вкупно	31
Факултет за менаџмент на човекови ресурси	редовни	31
	вкупно	6
	редовни	6

Табела_28 Запишани студенти на додипломски студии, ДЗС

На Универзитетот за туризам и менаџмент има вкупно 6 факултети со вкупно 496 запишани студенти во учебната 2010/2011 година, со само 1 вонреден студент, додека останатите 495 се редовни студенти.

Факултет за бизнис економија - Скопје	вкупно	364
	редовни	247
Приватна високообразовна установа (ПВОУ) за бизнис студии Еуро колеџ - Куманово	вкупно	150
	редовни	45

На приватниот факултет за бизнис економија има вкупно 364 студенти во учебната 2010/2011 година (247 редовни).

На приватната високообразовна установа (ПВОУ) за бизнис студии - Еуро колеџ, има вкупно 150 студенти во учебната 2010/2011 година (45 редовни).

Во поглед на студиските програми кои ги нудат високообразовните институции, постојат значајни разлики помеѓу приватните и државните универзитети. Првите најчесто нудат програми за потесно специјализирани подрачја од одредена научна област и насочени се кон подготовка на профили кои во моментот се најбарани од страна на студентите или пазарот. Најзастапени области се оние од областа на економијата (застапени на 9 приватни универзитети и високообразовни установи), информатичко-комуникациските науки (застапени на 6 универзитети), потоа следуваат правните науки и политичките и филолошките науки (застапени на 4 приватни универзитети). Исто така актуелни се и студиите за дизајн и комуникациски науки. Понудата за студиски програми е слична со најголемиот дел од приватните високообразовни институции во Европа, поради високата побарувачка за овие струки и ниските трошоци за реализирање на наставата. Приватното образование многу слабо ги покрива областите за кои се потребни значајни инвестиции во техничка опрема и инфраструктура за истражувања. Најголем дел од програмите на приватните универзитети се или превземени и прилагодени од странските универзитети, или пак се работи според програми кои се доста слични со оние на државните универзитети, со единствена разлика што на приватните универзитети повеќе внимание се посветува на практичната настава.

Иновативноста на приватните универзитети најмногу се рефлектира во понудата на одредени интердисциплинарни подрачја, како што се : комуникации и односи со јавност, меѓународни односи, спортски менаџмент и др. Од друга страна, постојат голем број на области, особено

од техничките и природните науки (технички, технолошки, земјоделски, медицински), кои не се застапени на приватните универзитети.

За разлика од приватните, на државните универзитети се нудат и програми кои не се толку „популарни“ меѓу студентите меѓутоа се многу значајни за рамномерен развој на науката и индустријата. Најголема негативност кај програмите кои се нудат на државните универзитети е нивната недоволна флексибилност во поглед на нивно иновирање и нивно прилагодување на барањата на пазарот на трудот.¹¹⁵

За жал, ниту приватните универзитети кои повеќе се насочени кон директно вклучување на своите партиципенти на пазарот на трудот, не успеваат во целост да одговорат на неговите потреби. Тие најмногу се насочени кон отварање на студиски програми (економија, правни науки) кои се веќе застапени на државните универзитети и од кои програми веќе има голем број дипломи кои партиципираат на пазарот на трудот, а сеуште не го нашле своето место.

¹¹⁵ *Како до љовквалитетно високо образование*, Центар за истражување и креирање политики, стр.85

6. Анализа на бројот на дипломирани студенти во 2010 година

Во овој дел е направена анализа на дипломираните студенти во 2010 година. Нивниот број, а особено видот и профилот на дипломирани студенти, е од особено значење на целокупното општество. Дипломираните студенти ја чинат, односно формираат понудата на пазарот на трудот, која на истиот пазар се судрува со побарувачката на компаниите за одреден вид и квалитет на кадри.

Токму оттука произлегува потребата и нужноста од истражување на пазарот на трудот, се со цел да дојде до доближување на понудата и побарувачката, бидејќи нивно целосно поклопување е возможно само во теоријата.

Овде ќе бидат изнесени табеларни прикази за бројот на дипломирани студенти.

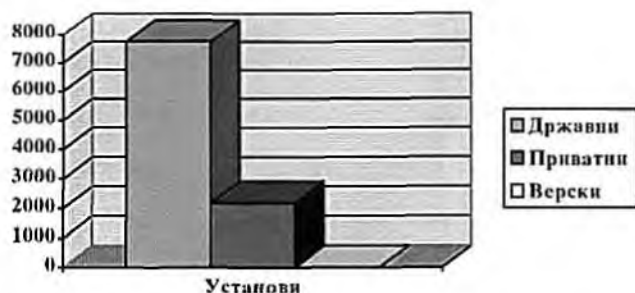
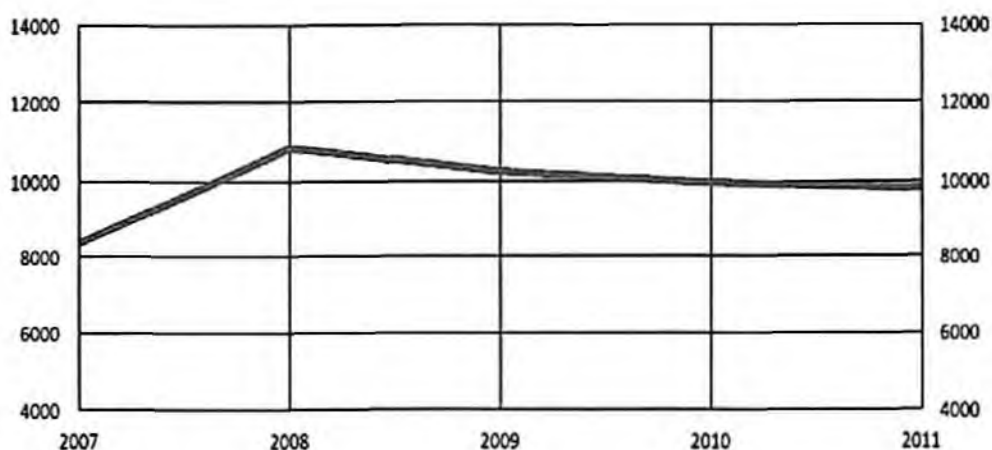
Дипломирани студенти на додипломски студии по видови на школи-факултети, начин на студирање и пол							
Graduated students according to the types of schools-faculties, by mode of study and sex							
	Вкупно		Редовни студенти		Вонредни студенти		
	Total		Full-time students		Part-time students		
	сé	жени	сé	жени	сé	жени	
	all	women	all	women	all	women	
Вкупно	9 944	5 611	8 040	4 507	1 904	1 104	Total
Државни високообразовни установи	7 747	4 594	6 065	3 570	1 682	1 024	Public tertiary institutions
Приватни високообразовни установи	2 185	1 016	1 968	935	217	80	Private tertiary institutions
Верски факултети	12	1	7	1	5	-	Religious faculties

Табела_29 Дипломирани студенти, ДЗС¹¹⁶

Според податоците на Државниот завод за статистика, во 2010 година, бројот на дипломирани студенти на додипломски студии на високите стручни школи и факултетите изнесува 9 944 и во споредба со 2009 година е намален за 2.8%.

¹¹⁶ Дипломирани студенти (2011). Државен завод за статистика, Скопје

Г-06.01.3: Дипломирани студенти
G-06.01.3: Graduated students

Најголем процент од дипломираните студенти доаѓаат од државните високообразовни установи.

Од вкупниот број на дипломирани студенти, 80.9% се редовни студенти, а 19.1% се вонредни студенти.

Процентот на дипломирани студенти-жени изнесува 56.4 %.

Од вкупниот број на студенти, 38.8% дипломираше во рок, додека 61.2 % дипломираше после рокот.

Сите дипломирани студенти излегуваат на пазарот на трудот и ја формираат понудата на истиот тој пазар.

Како што беше и претходно кажано во учебната 2010/2011 година од вкупно 24 846 ученици кои го завршиле средното образование, дури 19 805 ученици образованието го продолжиле на некоја од високообразовните институции или во оваа учебна година биле запишани вкупно 63 250 студенти. Ако се земе во предвид податокот дека во 2009

година само 16.4% од лицата со дипломи се вработени, а 9.8% се невработени, а во 2010 година само 17.6% од нив имаат статус на вработени, што во однос на оние вработени со завршено образование е значително помал (во 2010 година 41.9% од нив се вработени), тогаш ваквите факти укажуваат на многу важни моменти. Прво, дека во Република Македонија процентот на вработени високообразовани кадри во однос на вкупниот број вработени е релативно низок. Од друга страна, голем е бројот на невработени лица со академска диплома. И, конечно, евидентно е наглото зголемување на бројот на студентите, многу веројатно на штета на квалитетот.

Анализирајќи ја претходната состојба се доаѓа до заклучок дека за тоа како високообразованите кадри ќе се вклопат на пазарот на трудот и дали ќе го најдат своето место или ќе се приклучат на групата невработени со диплома од голема важност е дејствувањето на два главни фактори. Најпрво - потребите на пазарот кои првенствено зависат од развојот на економијата и следствено - потребите од вработување на високообразован кадар, струките кои се дефицитарни и суфицитарни, знаењата и вештините кои се бараат од високообразованиот кадар итн. Од друга страна, состојбите во високото образование, првенствено - стручните профили кои се нудат, интересот за одредени профили од страна на студентите, флексибилноста на образовните институции, насоченоста кон развивање на одредени знаења и вештини и слично.¹¹⁷

Постојната анализа на соодносот меѓу двата индикатори би требало да резултира со насоки за оформување и прилагодување на образовните и пазарните политики.

¹¹⁷ *Како до поквилиџейно високо образование*, Центар за истражување и креирање политики, стр.22

**6.1. Дипломирани студенти по факултети на државните и приватните
универзитети**

Државни универзитети

	Вкупно Total		Редовни студенти Full-time students		Вонредни студенти Part-time students		
	сè all	жени women	сè all	жени women	сè all	жени women	
	Високи стручни школи	359	308	175	147	184	
Висока медицинска школа, Битола	270	241	105	94	135	147	Higher Medical School Bitola
Висока здравствена школа, Штип	89	67	70	53	19	14	Higher Medical School Ship
Факултети (прв степен)	46	8	21	5	25	3	Facult es (First qualification)
Универзитет "Свети Климент Охридски" Битола	44	8	19	5	25	3	University "St. Kliment Ohridski" Bitola
Технички факултет	44	8	19	5	25	3	Faculty of Technical Engineering
Универзитет "Св. Кирил и Методиј" Скопје	2	-	2	-	-	-	University "Ss. Cyril and Methodius" Skopje
Машински факултет	1	-	1	-	-	-	Faculty of Mechanical Engineering
Факултет за електротехника и информацијски технологии	1	-	1	-	-	-	Faculty of Electrical Engineering and Information Technology
Факултети (професионални студии)	509	185	410	129	99	56	Faculties (Professional studies)
Универзитет "Свети Климент Охридски" Битола	252	47	207	37	45	10	University "St. Kliment Ohridski" Bitola
Технички факултет	166	29	161	27	5	2	Faculty of Technical Engineering
Факултет за биотехнички науки	51	8	22	4	29	4	Faculty of Biotechnical Sciences
Факултет за туризам и угоштителство, Охрид	35	10	24	6	11	4	Faculty of Tourism and Catering, Ohrid
Универзитет "Св. Кирил и Методиј" Скопје	257	138	203	92	54	46	University "Ss. Cyril and Methodius" Skopje
Природно-математички факултет	21	2	20	2	1	-	Faculty of Natural Sciences and Mathematics
Градежен факултет	6	1	5	1	-	-	Faculty of Civil Engineering
Машински факултет	42	9	42	9	-	-	Faculty of Mechanical Engineering
Факултет за електротехника и информацијски технологии	5	-	5	-	-	-	Faculty of Electrical Engineering and Information Technology
Медицински факултет	132	103	79	57	53	46	Faculty of Medical Sciences
Стоматолошки факултет	51	23	51	23	-	-	Faculty of Dentistry

Факултети	6 833	4 093	5 459	3 289	1 374	804	Faculties
Универзитет "Свети Климент Охридски" Битола	1 358	793	1 040	669	318	124	University "St. Kliment Ohridski" Bitola
Факултет за биотехнички науки	20	13	19	12	1	1	Faculty of Biotechnical Sciences
Технички факултет	266	74	165	62	101	12	Faculty of Technical Engineering
Економски факултет, Прилеп	299	190	234	156	65	34	Faculty of Economics, Prilep
Факултет за туризам и гостинство, Охрид	317	182	255	154	62	28	Faculty of Tourism and Catering, Ohrid
Педагошки факултет	233	200	187	162	46	38	Faculty of Pedagogy
Факултет за администрација и менџмент на информатички системи	131	107	127	103	4	4	Faculty of Administration and Management of Information Systems
Факултет за безбедност, Скопје	92	27	53	20	39	7	Police Academy, Skopje
Универзитет "Св. Кирил и Методиј" Скопје	4 740	2 864	3 933	2 344	807	520	University "Ss. Cyril and Methodius" Skopje
Природно-математички факултет	344	218	300	186	44	32	Faculty of Natural Sciences and Mathematics
Архитектонски факултет	111	73	111	73	-	-	Faculty of Architecture
Градежен факултет	128	40	128	40	-	-	Faculty of Civil Engineering
Машински факултет	130	19	130	19	-	-	Faculty of Mechanical Engineering
Интердисциплинарни студии по инженерство за животна средина	19	15	19	15	-	-	Interdisciplinary Studies in Environmental Engineering
Факултет за електротехника и информатски технологии	265	75	265	75	-	-	Faculty of Electrical Engineering and Information Technology
Технолошко-металуршки факултет	86	60	86	60	-	-	Faculty of Technology and Metallurgy
Медицински факултет	202	124	202	124	-	-	Faculty of Medical Sciences
Стоматолошки факултет	156	96	156	96	-	-	Faculty of Dentistry
Фармацевтски факултет	89	79	89	79	-	-	Faculty of Pharmacy
Факултет за ветеринарна медицина	16	2	16	2	-	-	Faculty of Veterinary Medicine
Факултет за земјоделски науки и храна	152	54	133	49	19	5	Faculty of Agricultural Sciences and Food
Шумарски факултет	67	32	61	29	6	3	Faculty of Forestry
Економски факултет	833	548	665	441	168	107	Faculty of Economics
Правен факултет	301	172	228	141	73	31	Faculty of Law
Филозофски факултет	698	458	550	372	148	86	Faculty of Philosophy

Филолошки факултет	589	479	432	353	157	126	Faculty of Philology
Педагошки факултет	290	230	129	103	161	127	Faculty of Pedagogy
Факултет за физичка култура	119	19	88	16	31	3	Faculty of Physical Education
Факултет за ликовна уметност	54	32	54	32	-	-	Faculty of Fine Arts
Факултет за музичка уметност	65	26	65	26	-	-	Faculty of Music
Факултет за драмска уметност	26	13	26	13	-	-	Faculty of Dramatic Arts
Универзитет "Гоце Делчев" Штип	416	289	199	140	217	149	University "Goce Delchev" Shtip
Факултет за природни и технички науки	76	27	60	25	16	2	Faculty of Natural and Technical science
Педагошки факултет	331	259	137	114	194	145	Faculty of Pedagogy
Земјоделски факултет	9	3	2	1	7	2	Faculty of Agriculture
Државен универзитет во Тетово	319	147	287	136	32	11	State University - Tetovo
Економски факултет	77	38	77	38	-	-	Faculty of Economics
Правен факултет	143	69	112	58	31	11	Faculty of Law
Факултет за уметности	49	24	49	24	-	-	Faculty of Art
Филозофски факултет	19	11	19	11	-	-	Faculty of Philosophy
Факултет за физичка култура	26	4	25	4	1	-	Faculty of Physical Education
Градежен факултет	5	1	5	1	-	-	Faculty of Civil Engineering

Табела_30 Дипломирани студенти, ДЗС¹¹⁸

Според прикажаните податоци од Државниот завод за статистика бројот на дипломирани студенти по универзитети е следен:

- Државен универзитет Св. Кирил и Методиј - Скопје - 4999 дипломирани студенти;
- Државен универзитет Климент Охридски - Битола - 1654 дипломирани студенти;
- Државен универзитет Гоце Делчев - Штип - 416 дипломирани;
- Државен универзитет во Тетово - 319 дипломирани студенти;
- На Високите стручни школи дипломирале 359 студенти.

¹¹⁸ Дипломирани студенти (2011), Државен завод за статистика - Скопје

Приватни универзитети

Факултети	2185	1016	1968	936	217	80	Faculties
Југоисточно европски универзитет - Тетово	1117	565	1010	525	107	40	SEE University in Tetovo
Факултет за јавна администрација и политички науки	525	252	443	218	82	34	Faculty of Public Administration and Political Sciences
Факултет за јазици, култура и комуникација	166	117	162	115	4	2	Faculty of Communication Sciences and Technologies
Педагошки факултет	8	5	8	5	-	-	Faculty of Pedagogy
Граѓански факултет	205	117	193	114	12	3	Faculty of Law
Факултет за современи науки и технологии	210	74	204	73	9	1	Faculty of Contemporary Sciences and Technologies
Американ колеџ - Скопје	133	66	133	66	-	-	American College - Skopje
Факултет за архитектура и дизајн	1	-	1	-	-	-	Faculty of Architecture and Design
Факултет за компјутерска техника и информатика	4	-	4	-	-	-	Faculty of Computer Science and IT
Факултет за деловна економија и организациски науки	100	50	100	50	-	-	Faculty of Business Economics and Organisational Sciences
Факултет за политички науки и јавна администрација	15	9	15	9	-	-	Faculty of Political Sciences and Public Administration
Факултет за странски јазици	3	3	3	3	-	-	Faculty of Foreign Languages
Факултет за правни науки	10	4	10	4	-	-	Faculty of Law

Европски универзитет - Скопје	292	111	292	111	-	-	European University - Skopje
Економски факултет	177	67	177	67	-	-	Faculty of Economics
Факултет за информатика	40	3	40	3	-	-	Faculty of Informatics
Факултет за арт и дизајн	30	17	30	17	-	-	Faculty of Art and Design
Факултет за правни науки	34	16	34	16	-	-	Faculty of Law
Факултет за политички науки	11	8	11	8	-	-	Faculty of Political Sciences
ФОН-Универзитет - Скопје	589	255	495	221	94	34	FON University - Skopje
Факултет за правни науки	304	140	245	115	59	25	Faculty of Law
Факултет за политички науки, дипломатија и новинарство	58	22	48	20	10	2	Faculty of Political Sciences, Diplomacy and Journalism
Факултет за детективи и безбедност	106	28	90	23	16	5	Faculty of Detectives and Security
Факултет за применети странски јазици	78	58	77	57	1	1	Faculty of Applied Foreign Languages
Факултет за информациски и комуникациски технологии	43	7	35	6	8	1	Faculty of Information and Communication Technologies
МИТ - Менаџмент и информациски технологии- Скопје	42	12	26	6	16	6	MIT - Management and Information Technologies - Skopje
Факултет за менаџмент	28	9	15	4	13	5	Faculty of Management
Факултет за компјутерски науки и технологии	14	3	11	2	3	1	Faculty of Computer Sciences and Technologies
Факултет за бизнис економија, Скопје	12	7	12	7	-	-	Faculty of Business Economics, Skopje
			Верски факултети Religious faculties				
Православен-богословски факултет, Скопје	10	1	5	1	5	-	Orthodox Faculty of Theology, Skopje
Факултет за исламски науки, Скопје	2	-	2	-	-	-	Faculty of Islamic Sciences, Skopje

Табела_31 Дипломирани студенти, ДЗС¹¹⁹

На приватните универзитети во 2010 година бројот на дипломирани студенти е следен:

- Југоисточно европски универзитет - Тетово - 1117;
- Американ колеџ - Скопје - 133;
- Европски универзитет - Скопје - 292;
- ФОН-Универзитет - Скопје - 589;
- МИТ-Менаџмент и информациски технологии - Скопје - 42;
- Факултет за бизнис економија - Скопје - 12 дипломирани студенти.

На верските факултети дипломирале вкупно 12 студенти.

¹¹⁹ Дипломирани студенти (2011), Државен завод за статистика - Скопје

Наспроти мислењата дека должината на студирање се зголемува, податоците за дипломираните студенти во високото образование покажуваат намалување во последните три години.

Во измината декада, должината на траење на студирањето кај поголем дел од дипломираните студенти изнесува од три до шест години по запишувањето. Во 2007 година, 69 проценти од студентите кои дипломирале, студиите ги завршиле за период до шест години.

Во изминативе 20 години, бројот на дипломирани студенти во високообразовните установи значително се зголемува - од 3 384 во 1991, на 9 944 дипломирани студенти во 2010, што е пораст од 194 проценти. Во периодот 1991-2010 дипломирале вкупно 99 447 студенти.

Изборот на студиите е во тесна врска со пристапот до пазарот на трудот. Податоците за дипломираните студенти покажуваат дека во периодот од 1991 до 2010 студентите пројавуваат најголем интерес за општествените и хуманистичките науки, а потоа следуваат техничките, медицинските, биотехничките и природно-математичките науки.

Од друга страна податоците од истражувањата на пазарот на трудот говорат дека од вкупно 458 873 вработени во 2011 година, најголем дел се вработени во преработувачката индустрија - 100 878, потоа следи трговијата на големо и мало со 77 010 вработени, во јавна управа и одбрана се вработени 42 474, образованието на пазарот на трудот учествува со 35 193 вработени, дејности на социјална заштита со 31 200, од секторот на

градежништвото на пазарот на трудот учествуваат 23 340 итн. Со најмал број на вработени на пазарот на трудот се застапени услужните дејности.

За да не се соочуваме со проблеми од типот на долгорочна невработеност, државата и образовните институции (приватни и државни), при креирањето на образовната политика, во делот за видот и бројот на студенти кои ќе се профилираат низ образовниот процес, како и за видот на образовните услуги кои ќе ги понудат, потребно е да се раководат токму од состојбата на пазарот на трудот, односно, од видот и застапеноста на работните места кои се атрактивни на овој пазар.

7. Трендови во високото образование - Анализа на состојбите во поглед на дисперзија на високото образование

Како причини за дисперзија на високото образование, односно, неговото организирање надвор од универзитетските центри, можат да се набројат повеќе: доближување на високото образование до граѓаните, беспопштедна борба за студенти, одложување на проблемот со невработеноста, привиден локален развој или пак исполнување индивидуални амбиции за академска кариера.

Почетоците на дисперзираните студии се поврзуваат со намалување на конкуренцијата што ја наметнаа приватните факултети. Во 2005 Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ повел иницијатива за отворање дисперзирани студии во источна Македонија како реакција на оваа не секогаш лојална конкуренција. Првите дисперзирани студии биле организирани во учебната 2005/2006 година во Штип и тоа студии по право, економија, медицина и електротехника и студиите по земјоделство во Струмица.¹²⁰

Првичните резултати од дисперзираните студии биле позитивни и покрај многуте импровизации во изведувањето на наставата. На овие студии биле запишани студенти од повеќе генерации, кои само поради социјални причини не можеле веднаш по завршувањето на средното образование да продолжат со студирање.

Но, работите почнале да се менуваат откако во 2007 година Владата на Република Македонија, иницијативата за отворање на дисперзирани студии ја превзела во свои раце. Па така, денес се соочуваме со реалност, која подразбира факултет во секој град, за тоа говори и следниот приказ.

¹²⁰ Поповски, Т.З. (2010), *Квалитетот на високото образование под прашање- Дисперзијата како македонски феномен*, Скопје: Фондација Институт отворено општество - Македонија, стр.21

Високообразовни институции во Република Македонија - Зоран Т. Поповски

Дисперзираните студии доведоа до зголемување на бројот на запишани студенти, па така од 44 710 запишани студенти во 2001/2002, бројот на запишани студенти во учебната 2010/2011 година порасна на 63 250 студенти.

Ваквите состојби во високото образование може да доведат до: намалување на угледот на академската професија, нарушување на автономијата на универзитетите, лош квалитет на образовни услуги, зголемување на невработеноста и долгорочната невработеност, намалување на квалитетот на стекнатите квалификации и друго.

Еден од проблемите со кој се соочуваат дисперзираните студии е наставниот кадар. За да можат успешно да се реализираат студиските програми неопходно е да се обезбеди наставен кадар кој би бил постојано присутен во образовната институција, а не само еднаш во неделата. Намалувањето на трошоците на студирање, во никој случај не смее да биде на сметка на намалување на квалитетот на студирање, кој би довел до производство на кадри кои само ќе ја зголемуваат невработеноста и ќе создаваат нелојална конкуренција.

Преглед на сите градови со означен број на дисперзирани студиски програми до 2010/2011¹²¹

Прегледот укажува на градовите во кои се организираат дисперзирани студии и бројот на таквите студиски програми. Скоро и да не постои град во нашата држава во кој не се спроведуваат вакви програми. Но дали истите ги исполнуваат очекувањата? За жал одговорот е негативен. Од една страна се соочуваме со факултети без студенти, незадоволени просторни услови, недоследно изведени кадровски решенија, финансирање сведено на импровизации, нерешени прашања во поглед на акредитација на дел од дисперзираните студии.

Пример за тоа е податокот за 19 пријавени студенти на дисперзираните студии во Радовиш за 225 слободни места.¹²²

¹²¹ Поповски, Т.З. (2010), *Квалитетот на високоото образование под прашање - Дисперзијата како македонски феномен*, Скопје: Фондација Институт отворено општество - Македонија, стр.12

¹²² *Дисперзирани студии - слепо црево на високоото образование*, Радио слободна Европа, 13.11.2012

Од друга страна ваквите инвестирања во дисперзираните студии доведоа до масивност на високото образование, се доведе во прашање квалитетот на стекнатите дипломи, очекувањата за зголемување на невработеноста на лицата со високо образование, откако истите ќе дипломираат и прашањето за нивната конкурентност на нашиот и европскиот пазар. Токму ваквата трка по дипломи, а не по знаење и компетенции го доведува во прашање квалитетот на образованието.

Размислувањата и гледиштата на академската јавност за дисперзираните студии генерално се негативни.

Поранешниот министер за образование, универзитетскиот професор на ПМФ Ненад Новковски смета дека средствата наменети за дисперзирани студии потребно е да се вложат во постојните државни универзитети. Слабиот интерес е поради тоа што студентите се свесни дека не можат да добијат соодветен квалитет.

Според него: “Високообразовните институции не гледат интерес во одржување на таква скапа настава за која не можат да постигнат квалитет, имено со дисперзирањето трошоците многу се зголемуваат, а условите за работа се отежнуваат и квалитетот што треба да се постигне не се постигнува заради тоа што ги немаат истите услови на тие места на кои треба да ја држат наставата, како што имаат на централните локации”.¹²³

Владо Тимовски - деканот на Педагошкиот факултет во Скопје за неделникот „Глобус“ се потсетува на мотивите за студирање некогаш и денес: „Некогаш студирањето се сфаќаше да се замине од своето родно место и се очекуваше студентот да се врати во својата средина и да има одредено значење за таа средина. Не е упатно во секое помало гратче да се отвора факултет ако во него нема стопански и други можности. Потребно е да се воведат и одредени стандарди и младите да се чувствуваат како вистински студенти, да можат и стручно и научно да се усовршуваат, но и на друг план да се изградуваат како академски граѓани”.

124

¹²³ *Дисперзирани студии - слепо црево на високојто образование*, Радио слободна Европа, 13.11.2012

¹²⁴ *Провинцијализација на високојто образование*, Глобус, 22.7.2008

Во поглед на квалитетот кој го нудат дисперзираните студии, поранешниот заменик министер за образование и универзитетски професор Тале Герамитчиоски вели: “На машинскиот факултет во Веница се запишани 83 кандидати, а таму наставниот процес го одржуваат тројца професори коишто предаваат по 15 предмети. За каков квалитет зборуваме ние кога според Закон за високо образование еден професор треба да предава најмалку четири предмети предмети во едно научно поле, а тие предаваат 15 предмети во 7-8 научни полиња”.¹²⁵

Професорот во пензија од филозофскиот факултет Петре Георгиевски смета дека последиците од провинцијализацијата на високото образование ќе доведат до неможност студентите да ја прошируваат својата култура и културните вредности, како што тоа го овозможуваат поголемите гратски центри.

Тој укажува на комерцијализацијата и партизацијата на високото образование, чии последици сега се чувствуваат. Според него тоа е сосема погрешна образовна политика.

Во продолжение професорот Георгиевски вели: “Со таквото ширење на образовните институции во мали места ќе дојде до девалоризација, односно обезвреднување на дипломите и знаењето. По 7-10 години, ќе се јават голем број завршени високообразовни лица со дипломи кои ќе немаат вредност со знаењата за вработувања. Тие ќе притискаат да најдат работни места, а општеството не ќе може да го обезбеди тоа. Дури и ако емигрираат во други држави, и таму ќе се соочат со проблемот на недоволна обученост и знаење во споредба со студентите што завршуваат такво образование во Германија, Франција или во Англија.”¹²⁶

¹²⁵ *Квантитативен - наместен квалитативен*, Радио слободна Европа, 17.09.2011

¹²⁶ *Провинцијализација на високото образование*, Глобус, 22.7.2008

IV ДЕЛ
ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА И КОНСТАТАЦИИ

IV Дел

1. Заклучни согледувања и констатации

Од извршената анализа на податоците од истражувањето кои се добиени по пат на анализа на содржината на документацијата и тебеларните прегледи, се потврдува главната хипотеза дека:

Образовните институции не се целосно отворени кон пазарот на трудот и дека постојат значајни отстапки во односот понуда - побарувачка.

Со анализа на помошните хипотези, може да се дојде до следниве сознанија и заклучоци:

- Со подигнување на образовното ниво и степенот на квалификации ќе се намали сиромаштијата и ќе се подигне животниот стандард;
- Зголемување на прирастот ќе доведе до зголемување на бројот на ученици во основното образование;
- Желбата за самореализирање, особено во егзистенционална смисла, доведе до состојба на вистинска "трка" за диплома, за сметка на вистинскиот квалитет и компетенции. Ваквата состојба негативно се одразува врз стапката на вработеност, бидејќи во услови на пазарна економија, каде приватниот сектор завзема доминантно место, многу побитни се стекнатите компетенции, отколку стекнатата диплома. Дипломата или сертификатот не се секогаш гаранција за квалитет;
- Еден од основните услови за подобрување на квалитетот на образовните услуги е поврзување на образовните институции со пазарот на трудот како најдобар механизам за мерење на квалитетот на образовните услуги. Но, исто така потребно е да се развиваат и посебни инструменти со кои ќе се обезбеди квалитетот во образованието. Во таа смисла најзначајни инструменти се инспекцискиот надзор, екстерното оценување и самоевалуацијата.
- Формирањето на образовната понуда и побарувачка според пазарната логика ќе овозможи предвидување на потребните капацитети и намалување на трошоците;

- Образованието на возрасни како дел од неформалното образование, во услови на голема невработеност, е од особено значење за оваа група да го најде своето место на пазарот на трудот;
- Дисперзијата на високото образование, се покажа како погрешна, и според мислењата на академската јавност и според реалните показатели. Последиците од преголемиот број дипломирани студенти се големи и водат кон зголемена невработеност, несоодветни компетенции и знаења и нелојална конкуренција.

2. ПРЕПОРАКИ И СУГЕСТИИ

Во современи услови на стопанисување се наметнува потребата од комплексно согледување на современите тенденции на воспитно-образовната, научно-истражувачката и едукативната дејност и од аспект на утврдување на приоритетните задачи за нејзино иновирање и од аспект на прилагодување на новите општествени и економски односи кои настанаа во државата. Сето тоа е потребно за да се подобри квалитетот на образовниот систем.

Прашањето за ефикасноста, квалитетот и делотворноста на образовниот систем станува се посериозно и позастапено. Тоа денес се доживува како современа и ненадминлива потреба како на државата така и на модерното стопанство, кое зачекорува во т.н. постиндустриска т.е. информатичка ера.

Затоа едукативниот и образовниот систем, покрај експанзијата што ја доживува, потребно е да се насочи кон остварување на следните квалитативните карактеристики:

- Современи форми на негово организирање;
- Оптимална големина на образовните институции;
- Достапност на образовните услуги;
- Подобрување на менаџментот на образовните институции;
- Унапредување на образовната технологија;

- Следење на најновите научни достигнувања во сите научни области;
- Подобрување на апликативноста на стекнатите знаења;
- Ефикасноста на школувањето;
- Економските ефекти од образованието;
- Негово приближување до пазарот на трудот;
- Истражување на пазарот на трудот од страна на образовните институции;
- Воспоставување рамнотежа на пазарот на трудот - тоа значи постојано да се следи понудата на работни места која ја пласираат работодавците и истата да се усогласи со понудата на образовните услуги, формирана од страна на образовните институции;

Исто така да се воспостави рамнотежа и на страната на побарувачката на образовни услуги, според побарувачката која се јавува на пазарот на трудот;

- Зголемување на инвестициите во образованието, обуката, науката и истражувањето - тие инвестиции се многу исплатливи и овозможуваат одржување на националната компетентност и конкурентност, како и одржување и зголемување на развојот на земјата;

Не смее да се заборава фактот дека човечките ресурси стануваат основа за сите односи и движења во општеството, за создавањето на националното богатство, за поттикнување и забрзување на економскиот и вкупниот општествен и културен развој, за доблестите од сите области од човековото живеење.

Важноста на образованието за целокупниот економски развој е неспорна и непроценлива, од таа причина во процесот на менаџирање на образованието секогаш треба да се земаат во предвид економските принципи и законитости и менаџерите да се раководат според пазарната логика, со цел да се подобри квалитетот на образовните услуги и да се креира ефикасно образование, кое во секој поглед ќе одговара на потребите на пазарот на трудот.

ЛИТЕРАТУРА

1. Петров, Н. (1994), *Проекција на развојот на образованието*, Скопје: Просветно дело
2. Ангелоска - Галевска, Н. (1998), *Квалификациони испитувања во воспитанието и образованието*, Битола : Киро Дандаро
3. Ангелоска - Галевска, Н. (2008), *Планирање на научно испитување (интерен материјал)*, Скопје
4. Национална програма за развој на образованието Република Македонија 2005-2015 со придружни документи, (2006), Скопје: Министерство за образование и наука на Република Македонија
5. Кларин, М.Б. (1995), *Педагошка технологија на наставниот процес*, Скопје : Педагошки завод на Македонија
6. Лешковски, И. (2002), *Педагошки речник*, Скопје: Друштво за книгоиздателство и услуги, Вековишнина
7. Камберски, К. (1994), *Од буквар до Универзитет*, Скопје: Просветно дело
8. Петковски, К. (1998), *Менаџмент во училиште*, Скопје: Просветен работник
9. Петковски, К., Алексова, А. М. (2004), *Водење на динамично училиште*, Скопје: Биро за развој на образованието
10. Гоцевски, Т. (2003), *Образовен менаџмент*, Битола : Киро Дандаро
11. Гоцевски, Т. (2004), *Економика на образованието*, Куманово, Македонска ризница

12. Гоцевски, Т. (1994), *Новиите тенденции на пазарот на трудот и идниите занимања*, Струга: Зборник на трудови
13. Закон за основно образование, Сл. Весник на Р.М. бр. 103/2008
14. Закон за средно образование, Сл. Весник на Р.М. бр. 44/95
15. Пазар на труд (2011), Државен завод за статистика - Скопје
16. Основни и средни училишта (2011), Државен завод за статистика - Скопје
17. Македонија во бројки 2012, Државен завод за статистика - Скопје
18. Дипломирани студенти (2011), Државен завод за статистика - Скопје
19. Запишани студенти на додипломски студии (2011), Државен завод за статистика - Скопје
20. Гравот, П. (1993), *Економика на едукацијата*, Париз
21. Дамовска, Л. (2001), *Компјутеризацијата на предучилишното со основното воспитание и образование*, Скопје: Круг д.о.о.
22. Вујаклија, М. (1961), *Лексикон сѝраних речи и израза*, Београд: Просвета
23. Концепција на стручното образование за занимања, (2008), Центар за стручно образование и обука, Скопје
24. Трпческа, Л. (2011), *Реформи во сѝручноото образование*, Скопје: Центар за стручно образование и обука
25. Национален извештај од анализата на потребите од вештините

на пазарот на трудот во Република Македонија, АВРМ, 2010/2011

26. Поповски, Т.З. (2010), *Квалитетот на високо образование под прашање - Дисертација како македонски феномен*, Скопје: Фондација Институт отворено општество - Македонија

27. Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование, (2007), Скопје: МОН, БРО

28. Семинар - Сорос: *Трансформација на училишните водачи*, Охрид, 1994

29. *Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Р.М. 2010-2020*, (2010), Влада на Република Македонија, Министерство за труд и социјална политика, Скопје

30. Гоцевски, Т. *Парадигмата на човечкиот капитал во земјите во транзиција и улогата на универзитетот во неговото создавање*, Скопје: Годишен зборник, Филозофски факултет

31. Геровска-Митев, М., Миовска-Спасева, С., Ѓорѓев, Д. (2007), *Приоритетите на политиката за социјална вклученост во Македонија* Скопје: Фондација Фридрих Еберт

32. Дамовска, Л., Шеху, Ф. (2009), *Стандарди за рано учење и развој кај децата од 0 - 6 години*, Скопје: Министерство за труд и социјална политика

33. Јакимовски, Љ., Серафимовска, Е., [и др.], (2011), *Извештавање за различностите во Македонија*, Скопје: Висока школа за новинарство и односи со јавноста

34. *Дисперзирани студии - слејо црево на високојо образование*, Радио слободна Европа, 13.11.2012
35. *Провинцијализација на високојо образование*, Глобус, 22.7.2008
36. *Квантитетот - наместо квалитетот*, Радио слободна Европа, 17.09.2011
37. *Како до поквалитетно високо образование*, Центар за истражување и креирање политики
38. Бреда, Ц. (2009), *Приближување кон Европската Унија: Предизвици и можности*, Скопје: Министерство за финансии
39. Кекеновски, Љ., Масевски, Т., *Европскојо високо образование низ призмајта на Болоњскиот процес*
40. Трпески, П. (2010), *Социјални трансфери за невработеност во Република Македонија и импликациите врз пазарот на трудот*, Скопје: Годишник на Економски факултет